

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Κ. ΜΑΡΚΗΣ, Frankfurt/M

ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

Ο QUINE ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΣ

Α'. Ἡ θέσις τοῦ Quine περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως.

In Allem, was die menschliche Brust bewegt, namentlich aber in der Sprache, liegt nicht nur ein Streben nach Einheit und Allheit, sondern auch eine Ahndung, ja eine innere Überzeugung, daß das Menschengeschlecht, trotz aller Trennung, aller Verschiedenheit, dennoch in seinem Urwesen und seiner letzten Bestimmung unzertrennlich und eins ist (Wilhelm von Humboldt)¹.

1. Ο σύγχρονος Αμερικανός φιλόσοφος W.V.O. Quine άνεπτυξε προσφάτως (1960)² μίαν περίφημον και πολυσυζηθεῖσαν θέσιν περὶ τῆς ἀπροσ-

1. Τὸ ἐπιλεγὲν διὰ τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἐργασίας ρητὸν τονίζει, ἀντιθέτως πρὸς τὴν θέσιν τοῦ Quine, τὴν πεποίθησιν εἰς τὴν γλωσσικὴν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Quine, Chomsky καὶ Katz προσπαθοῦν νὰ δώσουν ἐπιστημονικὴν χροι-ἀν εἰς τὴν θαυμασίαν αὐτὴν πεποίθησιν τοῦ Humboldt. Πρβλ. Chomsky (3), ιδ. 25-31, Liebrucks (2), 44έπ. καὶ Humboldt 160.

2. Πρβλ. τὸ δεύτερον κεφάλαιον τοῦ Quine (1): «Σημασία καὶ Μετάφρασις» καὶ τὴν προσπάθειαν διευκρινίσεως τῆς θέσεώς του αὐτῆς εἰς τὰ ἔργα (2), ιδ. 26-68, 134-160, καὶ (3), ιδ. 295-319. — Αἱ παραπομπαὶ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Quine ώς καὶ τοὺς συχνότερον ἀναφερομένους κατωτέρω συγγραφεῖς γίνονται βάσει τῶν ἀκολούθων ἐκδόσεων:

Austin, J. L., *How to do things with words*, Cambridge 1967

Boeckh A., *Formale Theorie der philologischen Wissenschaft*, εἰς *Enzyklopädie und Methodologie der philol. Wissenschaften*, Darmstadt 1966

Cassirer E., *Philosophie der symbolischen Formen* 1-3, Darmstadt 1973

Carnap R., (1), *Logische Syntax der Sprache*, Wien 1968²

» (2), *Introduction to Semantics*, Cambridge 1968³

» (3) *Meaning and Necessity*, Chicago 1967⁵

Chomsky N., (1), *Quine's Empirical Assumptions*, εἰς Davidson (1), 53-6

» (2) *Language and Mind*, enlarged edition, N. York 1972²

» (3) *Cartesianische Linguistik*, Tübingen 1971

διοριστίας τῆς μεταφράσεως³. Περὶ τῶν γλωσσολογικῶν προϋποθέσεων, τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν ἐνδεχομένων συνεπειῶν τῆς θέσεως αὐτῆς διὰ τὸ γλωσσολογικὸν πρόβλημα τῆς μεταφράσεως πρόκειται νὰ γίνῃ κυρίως λόγος εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρούσης μελέτης. Ἡ συζήτησις γύρω ἀπὸ τὴν θέσιν αὐτὴν εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα, διότι ἡδη παρ' αὐτῷ τῷ Quine φαίνεται, ὅτι αἱ ἐνδεχόμεναι συνέπειαι τῆς ὑπερβαίνουν τὰ δρια τῆς Γλωσσολογίας καὶ ἀφοροῦν εἰς τὴν μετάφρασιν ὡς περαιτέρῳ πρόβλημα τῆς Θεωρίας τῆς 'Ἐπιστήμης, τῆς 'Ἐρμηνευτικῆς καὶ τῆς Φιλοσοφίας ἐν γένει. Οὕτω ἔξασφαλίζεται μέσῳ τῆς θέσεως τοῦ Quine ἔνα ὑποθετικὸν «νῆμα τῆς 'Ἀριάδνης» διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐννοίας τῆς μεταφράσεως καὶ ἐντὸς τῶν ἐν λόγῳ ἐπὶ

-
- Davidson D. (ed.) (1) *Words and Objections. Essays on the work of W. V. Quine*, Dordrecht 1969
 » (2), *Truth and Meaning* εἰς Hockney/Wilson (eds.), *Philosophical Logic*, Dordrecht 1969, 1-20.
- Frege G., *Über Sinn und Bedeutung*, εἰς *Funktion, Begriff, Bedeutung* (Hrsg. von G. Patzig), Göttingen 1966²
- Gadamer, H. G., *Wahrheit und Methode*, Tübingen 1972³
- Hempel, C. G., *Aspects of Scientific Explanation*, N. York 1965
- Hönigswald R., *Philosophie und Sprache*, Darmstadt 1970
- Humboldt W. von, *Schriften zur Sprachphilosophie*, Werke, 3, Darmstadt 1969³
- Katz, J. J., *Semantic Theory*, N. York 1972
- Kuhn, T.S., *Reflections on my Critics*, εἰς: Lakatos κ. ἄ. (eds), *Criticism on the Growth of Knowledge*, Cambridge 1970, 231-78
- Kutschera F., *Die Sprachphilosophie Quines*, εἰς *Sprachphilosophie*, München 1972, 179-217
- Liebrucks B., (1), *Spache und Bewußtsein 1: Einleitung und Spannweite des Problems*, Frankfurt/M. 1964
 » (2) *Spache und Bewußtsein 2 : Spache*, Frankfurt/M. 1965
- Quine, W.V.O., (1), *Word and Object*, Cambridge 1960
 » (2) *Ontological Relativity*, Columbia 1969
 » (3) *Replies* εἰς: Davidson (1), 292-352
- Rorty R., *Ineterminacy of Translation and of Truth*, «Synthese» 23 (1972) 443-462
- Schleiermacher F., *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*, εἰς Störig, *Das Problem des Übersetzens*
- Störig, H. J. (Hrsg.) *Das Problem des Übersetzens*, Darmstadt 1973
- Stroud B., *Conventionalism and the Indeterminacy of Translation*, εἰς Davidson (1), 82-96
- Wallace J., *A Query on radical Translation*, «Journal of Philosophy» 68 (1971) 143-151
- Whorf, B. L., *Sprache, Denken, Wirklichkeit*, Hamburg 1965
- Wittgenstein L. (1) *Tractatus Logico-philosophicus*, Frankfurt/M. 1963
 » (2) *Philosophische Untersuchungen*, Frankfurt/M. 1967
3. Ἀπὸ τὴν πλουσίαν βιβλιογραφίαν γύρω ἀπὸ τὴν θέσιν πρβλ. τὰς διὰ τοὺς σκοπούς μας ἐνδιαφερούσας ἐργασίας τῶν Kutschera, Rorty, Stroud, καὶ Wallace, καθὼς καὶ τὰς ἐν Davidson (1) ἀποτυπωθείσας ἐργασίας τῶν Chomsky, Harman καὶ Hintikka, μὲ τὰς ὁποίας συζητεῖ ὁ Quine κριτικῶς. Διὰ μίαν προσωρινὴν ἀποκορύφωσιν τῆς κριτικῆς τῆς θέσεως ἐκ μέρους τῶν γλωσσολόγων πρβλ. Katz (1972), κεφ. 6, ιδίᾳ 280-292.

μέρους πεδίων τοῦ λόγου, ἥτοι 1) τῆς Μεταγλωσσολογίας, 2) τῆς Μεταεπιστήμης και 3) τῆς Μεταφιλοσοφίας, δπως θὰ τὴν ἐπιχειρήσωμεν εἰς τὸ δεύτερον μέρος.

Εἶναι κατ' ἀρχὴν εὐνόητον ὅτι πᾶσα θεωρία τῆς μεταφράσεως θὰ πρέπει νὰ λάβῃ χώραν ἐντὸς ἐνὸς εὐρυτέρου μεθοδολογικοῦ σχηματισμοῦ, ὁ ὅποιος προσδιορίζεται κυρίως ἐκ δύο πραγμάτων, δηλ. τοῦ βαθμοῦ ἀναπτύξεως τῆς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμης τῆς Γλωσσολογίας και δεύτερον τῆς καθολικῆς ἐννοίας περὶ ἐπιστήμης, ἡ ὅποια ἐπικρατεῖ εἰς τὴν ἐποχήν, κατὰ τὴν ὅποιαν ἀναπτύσσεται ἡ ἐκάστοτε θεωρία περὶ μεταφράσεως. Εἶναι εὐνόητον ἐπίσης (διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους), ὅτι πολλάκις τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως ἢ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ συνειδητὸν ἢ βάσει ἐσφαλμένων ἐπιστημονικῶν προϋποθέσεων θεωρεῖται (ἀδικαιολογήτως) ως ψευδοπρόβλημα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀμφότεροι οἱ παράγοντες αὐτοὶ ἐπιδροῦν δυσμενῶς ἐπὶ τῆς συνειδητοποιήσεως τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως. Τοῦτο θὰ δειχθῇ ἐκ τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τῆς θέσεως τοῦ Quine. Θὰ ὑπερέβαινε τὸν συστηματικὸν χαρακτῆρα τῆς παρούσης ἐργασίας, ἐὰν ἡθέλαμεν νὰ ἐρευνήσωμεν και ἵστορικας τὴν ἀλληλοεπίδρασιν μεταξὺ τῆς συνειδητοποιήσεως τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως, τῆς ἐκάστοτε καταστάσεως τῆς γλωσσολογίας και τῆς γενικῆς ἐννοίας περὶ ἐπιστήμης. Καίτοι ὑπάρχουν ἐργασίαι περὶ τῆς ιστορίας τῆς γλωσσολογικῆς ἐπιστήμης, π.χ. τοῦ Steinthal διὰ τὴν ἀρχαιότητα, τοῦ Arend δι' ὅλας τὰς περιόδους και διὰ τὸν Μεσαίωνα, και τοῦ Chomsky διὰ τὴν καρτεσιανὴν Γλωσσολογίαν, ἐν τούτοις τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως κατὰ ιστορικὸν τρόπον δὲν ἔχει ἔξαντληθῇ⁴. Ἄλλ' ὅπως ἡδη ἐτονίσαμεν, τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ τὸ λύσωμεν. Περιοριζόμεθα διὰ τοῦτο εἰς τὴν σύγχρονον συζήτησιν περὶ τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως.

Δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Quine ἀναπτύσσει τὴν θέσιν του αὐτὴν περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας ἐντὸς τῆς ἐποχῆς μας. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ Γλωσσολογία ὑπέστη ριζικὴν μεταβολὴν δύο φορὲς τὸν 20ὸν αἰῶνα: πρῶτον μὲ τὸ ἔργον τοῦ De Saussure και δεύτερον μὲ τὸ ἔργον τοῦ Chomsky. Ἐπειδὴ ὁ Chomsky δίδει συγκεκριμένην ἀπάντησιν εἰς τὸν Saussure⁵, πε-

4. Πρβλ. Chomsky (2), 1-23 και (3), *passim*. Μία «λογικὴ» ἀναπαράστασις τῶν παραδεδομένων τεχνῶν τοῦ λόγου (δηλ. Διαλεκτική, Γραμματική, Ρητορική και Ἐρμηνευτική) θὰ ἔδειχνεν ἀσφαλῶς, ὅτι τὸ ἐρμηνευτικὸν πρόβλημα τῆς μεταφράσεως ἔγινεν κατὰ πρῶτον συνειδητόν, οὕτως ὥστε ὁ ἐρμηνευτικὸς νὰ εἶναι ὁ κατ' ἔξοχὴν ἀρμόδιος διὰ τὴν ἔξέτασίν του (πρβλ. κατωτέρω σελ. 94 ἐπ.). Ἡ θέσις τοῦ Quine προϋποθέτει μίαν ριζικὴν μετατροπὴν τῆς Γραμματικῆς ἀπὸ μίας τέχνης τοῦ λογοτεχνικοῦ εἰς μίαν ἐπιστήμην τοῦ φυσικοῦ λόγου, ως και μίαν ἀνάλογον μεταβολὴν εἰς τὴν ἐννοιαν τῆς μεταφράσεως. Ὁχι τὸ λογοτεχνικὸν «ἔργον», ἀλλὰ ἡ γλωσσικὴ «ἐνέργεια» πρέπει τώρα νὰ μεταφρασθῇ, και τοῦτο ἀποτελεῖ ἔνα ἰσou ἀν δχι πλέον παράδοξον σκοπόν.

5. Πρβλ. Chomsky, (2), *īdīq* 21-23, και *passim*.

ριοριζόμεθα κατωτέρω εἰς τὸ ἔργον τοῦ Chomsky, μὲ τὸ όποιον ἀσχολεῖται ώς γνωστὸν κριτικῶς δ Quine εἰς τὴν θέσιν του περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως. Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως παρὰ Chomsky καὶ Quine εἶναι ἔνεκα τούτου μόνον τότε κατανοητή, ὅταν γνωρίσωμεν τὰς γλωσσολογικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς θεωρητικὰς προϋποθέσεις ἀμφοτέρων τούτων τῶν γλωσσολογικῶν θεωριῶν, αἱ όποιαι ἀποτελοῦν τὸν ἐκάστοτε δρίζοντα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐννοίας τῆς μεταφράσεως. "Ἄς ἴδωμεν ἔνεκα τούτου ποίαν μορφὴν ἔχουν αἱ προϋποθέσεις αὐταί.

Τόσον δ Chomsky ὅσον καὶ δ Quine εἶναι κατ' ἀρχὴν σύμφωνοι, ὅτι ἡ γλωσσολογικὴ θεωρία πρέπει νὰ εἶναι μία ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη. Ἀμφότεροι ἀποκρούουν πᾶσαν μὴ ἐμπειρικὴν δῆθεν «δύνειροπολοῦσαν» θεωρίαν περὶ γλώσσης, ἡ όποια ἔξαγει συμπεράσματα περὶ τῆς ὑφῆς, λειτουργίας καὶ μηχανισμοῦ τῆς γλώσσης, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν της τὰ γλωσσικὰ δεδομένα⁶. Ἀλλὰ ἡδη τίθεται τὸ πρόβλημα: τί εἶναι ἕνα ἐμπειρικῶς δεδομένον τῆς γλώσσης; πῶς νὰ τὸ προσδιορίσωμεν χωρὶς ἕνα ἐρμηνευτικὸν δρίζοντα; Τίθεται ἄρα τὸ πρόβλημα τῆς ἐμπειρικῆς βάσεως τῆς γλωσσολογικῆς θεωρίας, βάσει τῆς όποιας εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποφασισθῇ ποία ἐκ δύο ἀντιπάλων θεωριῶν εἶναι δρθή καὶ ποία ἐσφαλμένη. Τὸ πρόβλημα τοῦτο δὲν ἔτιθετο διὰ τὴν προεπιστημονικὴν Γλωσσολογίαν. Διότι, ως γνωστόν, δὲν ἐπρόκειτο περὶ μίας «θεωρίας», ἡ όποια ἔξηγοῦσε τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα, ἀλλὰ περὶ μίας ἀπλῆς περιγραφῆς διὰ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν διαφορετικῶν μερῶν τοῦ λόγου⁷.

"Οπως κάθε ἐπιστημονικὴ θεωρία τοιουτοτρόπως καὶ ἡ γλωσσολογικὴ θεωρία πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἔξηγήσῃ τὰ ὑπὸ ἔξετασιν φαινόμενα. Πρῶτον τὰ συλλέγει περιγραφικῶς, μετὰ σχηματίζει γενικὰς ὑποθέσεις καὶ τέλος ὑπάγει αὐτὰς ὑπὸ γενικοὺς νόμους (ἐὰν τοῦτο εἶναι δυνατόν). Τὸ ἴδινικὸν εἶναι πάντοτε νὰ ἔξεύρωμεν γενικοὺς νόμους, οἱ όποιοι ἔξηγοῦν περισσότερα γεγονότα. Αἱ διάφοροι θετικαὶ ἐπιστῆμαι τῆς φύσεως προσπαθοῦν νὰ κάμιουν χρῆσιν τῆς μεθόδου αὐτῆς. Ἐπειδὴ ἡ φύσις εἶναι κάτι τὸ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, ὑποτίθεται πάντοτε, ὅτι οἱ ἐννοιολογικοὶ σχηματισμοί μας ἐπαληθεύονται μέσῳ τῆς ἀνερμηνεύτου φύσεως τῆς ἴδιας. Τὰ ἐπὶ μέρους μεθοδολογικὰ προβλήματα τῆς ἐπιστήμης ἐν γένει εἶναι βεβαίως ἔργον μίας γενικῆς θεωρίας τῆς ἐπιστήμης, καὶ δὲν δύνανται νὰ ἔξε-

6. Πρβλ. τὴν συζήτησίν των γύρω ἀπὸ τὴν θέσιν τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως ἐν Davidson (1), 53-68, καὶ 302-311. "Οπως φαίνεται, δ εἰς κατηγορεῖ τὸν ἄλλον, ὅτι δῆθεν παραβλέπει τοὺς κανόνας ἐνὸς ἐπιστημονικοῦ ἐμπειρισμοῦ.

7. Πρβλ. τὴν στωϊκὴν Γραμματικὴν, ἡ όποια ἐδέσποζεν μέχρι τῶν ἡμερῶν τῆς πρώτης γλωσσικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ De Saussure. Περιγραφικὴ τέχνη καὶ δχι ἔξηγητικὴ ἐπιστήμη ἡτο ὁ χαρακτήρ της. Εύνοητον, ὅτι δὲν ἐπαρκεῖ εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἀξιώσεις τοῦ παρόντος.

τασθούν τώρα. Παραπέμπομεν πρὸς τοῦτο εἰς τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν⁸. Μᾶς ἐνδιαφέρει τὸ ζήτημα σχετικῶς μὲ τὴν Γλωσσολογίαν. Εἶναι καὶ αὐτὴ μία φυσικὴ θεωρία καὶ ἐπιστήμη ἡ μία «Ἐπιστήμη τοῦ πνεύματος», τοῦ πολιτισμοῦ;

Κατ' ἀρχὴν φαίνεται ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἔνα φυσικὸν φαινόμενον, ὥσπερ π.χ. ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἥλιου ἢ ἡ ἐλλειπτικὴ τροχιὰ ἐνὸς πλανήτου, κλπ. Φαίνεται μᾶλλον, ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι ἔνας κοινωνικὸς θεσμός, βάσει τοῦ ὅποιου ρυθμίζεται ἡ γλωσσικὴ διαγωγὴ τῶν ἀτόμων. Συνεπῶς πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας τὴν σκοπιμότητα, τὴν τελεολογίαν, τὸν κατὰ συνθήκην χαρακτῆρα τῆς γλώσσης, ἐὰν θέλωμεν νὰ τὴν ἔξηγήσωμεν. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ γλωσσολογία πρέπει νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ὡς ἐπιστήμη τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ πνεύματος. Εἶναι πολὺ σπουδαῖον, τί εἶδους ἄποψιν περὶ γλώσσης θὰ λάβωμεν ὡς ἀφετηρίαν κατὰ τὴν ἔξετασιν τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως. Ἐνῷ ἡ Ἐρμηνευτικὴ (πρβλ. κατωτέρω μέρος Β', *passim*) ξεκινᾶ μᾶλλον ἀπὸ τὴν γλῶσσαν ὡς κοινωνικὸν φαινόμενον πολιτισμοῦ, τόσον ὁ Chomsky ὅσον καὶ ὁ Quine εἶναι τούλαχιστον εἰς ἔνα σημεῖον τῆς αὐτῆς γνώμης, ὅτι δηλαδὴ ἡ γλῶσσα εἶναι προπαντὸς ἔνα «φυσικὸν» φαινόμενον καὶ ἡ Γλωσσολογία πρέπει νὰ εἶναι μία φυσικὴ ἐπιστήμη.

Ἐν τούτοις ὑφίστανται διάφοροι θεμελιώσεις μεταξὺ τῶν δύο τούτων σχολῶν τῆς ἐμπειρικῆς Γλωσσολογίας. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναπτύξωμεν τὴν ἔριδα αὐτὴν λεπτομερῶς, διότι ἐνδιαφερόμεθα μόνον διὰ τὰ σημεῖα ποὺ ἀφοροῦν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως. Δύο τομεῖς εἶναι τὸ κέντρον τῆς ἔριδος: α) ἡ ἐκμάθησις τῆς γλώσσης καὶ β) ἡ κατάλληλος Γραμματικὴ διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς γλωσσικῆς ἰκανότητος ἐν γένει. Καὶ εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς τομεῖς ἀντιπροσωπεύει ὁ Chomsky μίαν «ὅρθολογιστικὴν» καὶ ὁ Quine μίαν «ἐμπειρικὴν» ἄποψιν. Αἱ ἔριδες αὐταὶ εἶναι γνωσταὶ εἰς τὴν μακρὰν ἴστορίαν τῆς Γνωσεολογίας ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τῶν χρόνων μας, ἀλλὰ τώρα τὸ θέμα τίθεται σχετικῶς μὲ τοὺς μηχανισμοὺς τῆς ἐκμάθησεως τῆς γλώσσης καὶ τῆς ὑφῆς τῆς γλωσσικῆς ἰκανότητος, τούτεστιν τῆς ἔκάστοτε γραμματικῆς θεωρίας ἡ ὅποια ζητεῖ νὰ τὴν ἔξηγήσῃ⁹.

2. Τὰ προβλήματα αὐτὰ εἶναι καὶ διὰ τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως πολὺ σημαντικά. Ὁποιος θέλει νὰ μεταφράσῃ μίαν γλῶσσαν εἰς μίαν ἄλ-

8. Πρβλ. Ἰδιαιτέρως Hempel (1965), *passim*, καὶ τὸ ἐπαναστατικὸν ἔργον τοῦ Kuhn (1970), ὥσπερ ἀπαντᾶ εἰς τὴν κριτικὴν τῆς σχολῆς τοῦ Popper (πρβλ. κατωτ. 100 ἐπ.).

9. Πρβλ. Chomsky (1) 53-68 *passim* καὶ Quine (3), 302-311, *ιδ.* 306 ἐπ., καθὼς καὶ Chomsky (2), 172-185 διὰ μίαν ἀνάλογον συζήτησίν του μὲ φιλοσόφους ἐμπειριστάς, ὥσπερ οἱ Goodman καὶ Putnam, τῶν ὅποιων ἡ φιλοσοφικὴ θέσις ταυτίζεται εἰς πολλὰ σημεῖα μὲ ἐκείνην τοῦ Quine, δσον ἀφορῷ τὴν δικαιολογίαν *a priori* ἀρχῶν κατὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς γλωσσικῆς καὶ γνωστικῆς ἰκανότητος ἐν γένει.

λην γλῶσσαν, πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ ἐκμάθῃ τὴν δευτέραν αὐτὴν γλῶσσαν. Ἐφοῦ τὴν ἐκμάθει πρέπει νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ καταγράψῃ τοὺς φωνητικούς, σημαντικοὺς καὶ συντακτικοὺς κανόνας τῆς ὑπὸ μετάφρασιν γλώσσης. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἔχει ἀνάγκην μίας καταγραφῆς ἐνὸς λεξικοῦ, τὸ δποῖον περιέχει τὴν προφορὰν τῶν λέξεων καὶ τὴν ἀντίστοιχον σημασία των, καὶ μίας Γραμματικῆς, ἡ δποία καταγράφει τοὺς κανόνας, βάσει τῶν δποίων σχηματίζονται αἱ γλωσσικῶς δρθαὶ μορφαὶ τοῦ λόγου ἐν γένει. Ἡ μόνη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ γλωσσολόγου μίας ἐπὶ μέρους γλώσσης καὶ τοῦ μεταφραστοῦ τῆς γλώσσης αὐτῆς εἰς μίαν ἄλλην συνίσταται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ γλωσσολόγος «εἰς τὸ σπίτι του» ἔχει νὰ κάμη μὲ μίαν μόνον θεωρίαν, ἐνῷ ὁ μεταφραστὴς μὲ δύο θεωρίας. Ο πρῶτος ἔχει νὰ κρίνῃ μίαν θεωρίαν βάσει τῶν γλωσσικῶν γεγονότων, ὁ δεύτερος φέρει μαζύ του μίαν γλωσσικὴν θεωρίαν (Λεξικόν, Γραμματικήν) καὶ θέλει νὰ τὴν συγκρίνῃ καὶ νὰ τὴν ἀπεικονίσῃ μὲ τὴν δευτέραν γλῶσσαν¹⁰.

Θεμελιώδη σημασία ἔχει τώρα διὰ τὴν θέσιν τοῦ Quine περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως, τὸ γεγονός ὅτι μεταξὺ τῆς γλωσσολογικῆς θεωρίας τῆς ἴδικῆς του γλώσσης καὶ ἐκείνης τοῦ μεταφραστοῦ ὑφίσταται ἀσυμμετρία μὲ τὸ ἔξῆς νόημα: Εἶναι δυνατὸν νὰ συγγράψωμεν δύο διαφορετικὰς γραμματικὰς μίας καὶ τῆς αὐτῆς γλώσσης, π.χ. τῆς γερμανικῆς, τὴν μίαν βάσει τοῦ δρθιδόξου λατινικοῦ τύπου καὶ τὴν ἄλλην βάσει τῆς νεωτέρας γραμματικῆς θεωρίας τοῦ γενετικοῦ-μετασχηματικοῦ τύπου Chomsky. Αἱ δύο αὐταὶ διαφορετικαὶ θεωρίαι διαφέρουν βεβαίως κατὰ τὴν λογικὴν ὑφὴν καὶ τὰς βασικὰς ἐννοίας, ἀλλὰ τὸ καθαρὸν περιεχόμενόν των εἶναι τὸ αὐτό. Εἶναι ὅπως λέγει ο Quine «ἐκτατικῶς ἵσοδύναμοι». Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἀμφότεραι χαρακτηρίζουν μὲ διαφορετικὰ μέσα τὰς δρθὰς ἢ μὴ δρθὰς ἐκφράσεις μίας γλώσσης. Τὸ τελευταῖον κριτήριον εἶναι ἡ γλωσσικὴ διαγωγὴ, καὶ ἐφ' ὅσον ἀμφότεραι τὴν ἔξηγοῦν καὶ τὴν σέβονται, εἶναι καὶ αἱ δύο δρθαὶ. Ἰσως ἡ μία νὰ εἶναι ἀπλουστέρα τῆς ἄλλης, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ἀληθείας των εἶναι τὸ αὐτό. Θεμελιώδης ἀπροσδιοριστία δὲν φαίνεται νὰ ὑφίσταται εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τῶν δύο ἀντιμαχομένων γλωσσικῶν θεωριῶν ἐντὸς τῆς ἴδικῆς μας γλώσσης. Διὰ τὸ πρόβλημα τῆς θεωρίας τῆς συγκρούσεως δύο διαφορετικῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν¹¹ (πρβλ. μέρος

10. Τὸ ἔργον τοῦ μεταφραστοῦ εἶναι κατὰ ταῦτα δχι ἀπλῶς θεωρητικόν, ἀλλὰ μᾶλλον μεταθεωρητικόν, δὲν ἔργαζεται μὲ μίαν θεωρίαν μονολογικῶς, ἀλλὰ ὅμιλει περὶ δύο θεωριῶν ταυτοχρόνως, δηλ. διαλογικῶς. Τὸ στοιχεῖον τῆς μεταφράσεως εἶναι ἄρα ἡ μεταγλωσσικὴ ἴκανότης τοῦ ὅμιλεῖν, ὁ πλάγιος λόγος. Πρβλ. κατωτέρω ίδ. 112 ἐπ.

11. Πρβλ. κατωτ. 100 ἐπ. διὰ τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως ἐντὸς τῆς Μεταθεωρίας τῆς Ἐπιστήμης: μία νέα διάστασις εἰς τὴν τοπολογίαν τῆς μεταφράσεως, ἡ δποία ὑπερβαίνει τὰ δρια τῆς παραδεδομένης Ἐρμηνευτικῆς καὶ θέτει ἴδιαζούσας δυσκολίας εἰς μίαν φιλοσοφικὴν θεωρίαν τῆς μεταφράσεως, ὅπως τὴν προλογίζομεν εἰς τὸ δεύτερον μέρος.

Δεύτερον) πολλοὶ ισχυρίζονται, δτι και ἐκεῖ ὑφίσταται ἡ ἀπροσδιοριστία αὐτή. Διότι κάθε θεωρία χρησιμοποιεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ίδικόν της Λεξικὸν και τὴν ίδικήν της Γραμματικήν. Ἐὰν τοῦτο ἥτο ἀληθές, τότε ἡ ἀπροσδιοριστία θὰ ισχυεν και διὰ τὰς δύο γραμματικὰς τῆς ίδικῆς μας γλώσσης. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Quine τονίζει τὴν ἀπροσδιοριστίαν τῆς μεταφράσεως ὡς κάτι ποὺ ὑπερβαίνει τὰ συνήθη δρια τῆς συγκρίσεως δύο ἀντιπάλων φυσικῶν θεωριῶν¹², πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν νὰ τὴν ἐκθέσωμεν χωριστά.

Ἡ ριζοσπαστικὴ θεωρία τοῦ Quine ισχυρίζεται, δτι διὰ τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως πρέπει νὰ συνειδητοποιήσωμεν μίαν ἐπιπροσθέτως ἀπροσδιοριστίαν. Δύο διαφορετικοὶ μεταφρασταὶ μίας και τῆς αὐτῆς γλώσσης δύνανται νὰ σχηματίσουν δύο διαφορετικὰ Λεξικὰ και Γραμματικὴν μίας και τῆς αὐτῆς ξένης γλώσσης, τὰ δποῖα θὰ ἐκπληροῦν τὰς κάτωθι δύο ἀντιφατικὰς ίδιότητας: α) ἀμφότερα εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν καθολικὴν συμπεριφορὰν τῆς ὑπὸ μετάφραστιν γλώσσης, ἀλλὰ β) ἀμφότερα διαφέρουν κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς γλώσσης τόσον ριζικῶς μεταξύ των, ὥστε ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει νὰ διαφέρουν κατὰ τὸ ἀληθινόν των περιεχόμενον¹³. Ἐνῶ ἡ σύγκρισις δύο γραμματικῶν θεωριῶν μίας και τῆς αὐτῆς γλώσσης δεικνύει κατὰ Quine, δτι αὗται ἐκπληροῦν μόνον τὴν πρώτην ίδιότητα, φαίνεται δτι αἱ δύο μεταφράσεις ἐκπληροῦν και τὴν δευτέραν ίδιότητα, δηλαδὴ ὁδηγοῦν εἰς τὴν παράδοξον ἀντινομίαν.

Δύο τινὰ μᾶς ἐνδιαφέρουν σχετικῶς μὲ τὴν παράδοξον αὐτὴν θέσιν: πῶς μέχρι σήμερον δὲν ἐγένετο συνειδητὴ ἡ ἀπροσδιοριστία τῆς μεταφράσεως, και πῶς φθάνει ὁ Quine εἰς τὸ παράδοξον συμπέρασμά του; Τὰ δύο αὐτὰ σημεῖα εἶναι δύο πλευραὶ ἐνὸς και τοῦ αὐτοῦ νομίσματος και ἀλληλοεξαρτῶνται. Ἀρα μόνον παραλλήλως εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκτεθοῦν. Οἱ προβαλ-

12. Πρβλ. Quine(3), 303 ὅπου οὗτος προσπαθεῖ εἰς ἀπάντησιν τῆς κριτικῆς τοῦ Chomsky νὰ δείξῃ, δτι ἡ ἀπροσδιοριστία τῆς μεταφράσεως δὲν εἶναι εἰδικὴ περίπτωσις τῆς γνωστῆς ἀπροσδιοριστίας πάσης θεωρίας τῆς φύσεως, ἀλλὰ ἐπιπροσθέτως και παράλληλος πρὸς αὐτήν. Ἡ θέσις τοῦ Quine περὶ τῆς ἐπιπροσθέτου αὐτῆς ἀπροσδιοριστίας εἰς ἀντιδιαστολὴν μὲ τὸν γνωστὸν ἐπαγωγικὸν κίνδυνον γίνεται θέμα κριτικῆς και ὑπὸ τοῦ Katz (ε. ἀ. 287 ἐπ.). Σχετικὴ εἶναι και ἡ διάκρισις τοῦ Quine μεταξὺ ἐπαγωγικῶν και «ἀναλυτικῶν» ὑποθέσεων (πρβλ. κατωτέρω σημ. 24) Ὁ Katz ἀρνεῖται τὸ δικαίωμα ἀμφοτέρων τῶν διαχωρισμῶν. Ἡ θέσις δὲν εἶναι μία ἐμπειρική, ἀλλὰ μία «λογική» δυνατότης.

13. Ἐπειδὴ ἡ αὐτὴ ἐμπειρικὴ βάσις εἶναι δυνατὸν νὰ ἔξηγηθῇ μέσω δύο διαφορετικῶν ἐγχειριδίων μεταφραστικῆς θεωρίας μὲ διαφορετικὰς «ἀναλυτικὰς ὑποθέσεις» (Quine), δηλ. «ὑπόβαθρον τὴν γλωσσικὴν γνῶσιν» (Whorf), δύνανται δύο θεωρίαι μὲ διαφορετικὰς τοιαύτας ώσει «ὑπερβατικὰς προύποθέσεις» (Kant) νὰ ἀποδώσουν τὸν ἐννοιολογικὸν σχηματισμὸν και τὴν κοσμοθεωρίαν τῆς ὑπὸ μετάφραστιν γλώσσης — δηλ. τὴν Λογικὴν και τὴν Ὁντολογίαν της — κατὰ τρόπον τελείως διάφορον. Τόσον ὁ Quine δσον και ὁ Whorf ὑποστηρίζουν κατὰ ταῦτα ἔναν χωρισμὸν μεταξὺ γλωσσικῆς ἀπροσδιοριστίας (σχετικότητος) και ἐπιστημονικῆς τοιαύτης.

λόμενοι λόγοι καλύπτουν τὸ νόημα τῆς θέσεως καὶ ἡ θέσις ἀναιρεῖ τοὺς λόγους αὐτούς. 'Ο Quine ἀναφέρει τοὺς λόγους αὐτοὺς εἰς τὸ τέλος τῆς ἐκθέσεώς του¹⁴, ἀλλ' ἡμεῖς τοὺς συζητοῦμεν εἰς τὴν ἀρχήν. Οἱ λόγοι τοῦ Quine ἡμιποροῦν νὰ συνοψισθοῦν ως σύνολον ἐπιστημονικῶς ἀστηρίκτων ἀντιλήψεων περὶ τῆς λειτουργίας τῆς γλώσσης καὶ τῆς φύσεως τῆς μεταφράσεως, αἱ δποῖαι ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει ἀποβλέποιν εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς ὀρθότητος τοῦ δευτέρου πόλου τῆς διατυπωθείσης ἀπορίας περὶ μεταφράσεως, ἅρα καὶ εἰς τὴν ἀκύρωσιν τῆς θέσεως. 1. Προσπαθοῦν νὰ δείξουν, ὅτι ἡ ἴσχυς τοῦ δευτέρου μέρους τῆς ἀπορίας εἶναι ταυτόσημος μὲ τὴν γνωστὴν θέσιν τῆς θεωρίας τῆς ἐπιστήμης ἐν γένει, ὅτι ἡ ἀπροσδιοριστία ἀπειλεῖ κάθε ἐπιστημονικήν, ἅρα καὶ τὴν μεταφραστικήν, θεωρίαν (πρβλ. Chomsky). 'Ο Quine ἀπαντᾶ: "Οχι. Πρόκειται περὶ ἀπροσδιοριστίας ἐπιπροσθέτου φύσεως¹⁵. 2. Ἀμφότεραι αἱ μεταφραστικαὶ θεωρίαι διαφέρουν μὲν κατὰ τὴν ἐπὶ μέρους μορφήν των, ἀλλὰ εἶναι ἰσοδύναμοι κατὰ τὸ ἀληθινόν των περιεχόμενον. 'Ο Quine ἀπαντᾶ: Αἱ θεωρίαι διαφέρουν κατὰ τὸ ἀληθινόν των περιεχόμενον (βλ. σημ. 13). 3. Εἶναι ἐπόμενον ὅτι δύο ἀντίγραφα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πρωτοτύπου δὲν συμπίπτουν ἀπολύτως. 'Ο Quine ἀπαντᾶ ὅτι δ δεύτερος πόλος τῆς ἀντινομίας τονίζει, ὅτι κάθε ἀντίγραφον ἀποκλείει τὸ ἄλλο καὶ ὑψώνει τὴν ἀξίωσιν νὰ εἶναι μοναδικὸν ἀντίγραφον τοῦ πρωτοτύπου. 'Η ἀντίληψις αὐτὴ εἶναι πλατωνικοῦ περιεχομένου¹⁶, καθὼς καὶ δ τέταρτος λόγος. 4. Μία τοιαύτη ριζικὴ διαφορὰ δύο μεταφραστικῶν θεωριῶν εἶναι οὐσιαστικῶς ἀδύνατος, διότι παρ' ὅλην τὴν φαινομενικὴν διαφορὰν τῶν ἐπὶ μέρους γλωσσῶν ὑπάρχουν ώρισμέναι φωνητικαὶ, σημαντικαὶ καὶ συντακτικαὶ ἴδιότητες, αἱ δποῖαι λειτουργοῦν ως κριτήρια διὰ νὰ ἀποφασίσωμεν ποία ἐκ τῶν δύο διαφορετικῶν μεταφράσεων εἶναι σύμφωνος πρὸς αὐτάς. 'Ολόκληρος ἡ ἴστορία τῆς Γλωσσολογίας διηγεῖται περὶ τῆς πίστεως εἰς τὴν καθολικὴν αὐτὴν ἰσομορφίαν τῶν γλωσσῶν, ὥστε τὸ δῆθεν ἀδιέξοδον τοῦ Quine νὰ φαίνεται ως κάτι τὸ τεχνητὸν καὶ πλαστόν. Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ

14. Πρβλ. Quine (1), παραγρ. 16, σελ. 73-79. Οἱ ἐπτὰ λόγοι ποὺ ἔμποδίζουν τὴν συνειδητοποίησιν τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως ἀνάγονται κατὰ τὴν ἀπόδοσίν μας εἰς τοὺς τέσσαρες κατ' ἔξοχὴν λόγους.

15. Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Katz (καὶ τοῦ Chomsky) ἐναντίον τοῦ Quine εὐσταθοῦν, ἐφ' ὅσον ὁ Quine «μοιράζεται» μὲ αὐτοὺς τὰ πλαίσια μίας συγχρόνου θεωρίας τῆς ἐπιστήμης. Μόνον μία «ύπερβατικὴ» Φιλοσοφία (Kant), ἡ ὁποία ἐρμηνεύει τὰς ἀναλυτικὰς προτάσεις τοῦ Quine ως «συνθετικὰς καὶ a priori» εἶναι εἰς θέσιν νὰ δώσῃ νόημα εἰς τὴν θέσιν τοῦ Quine. 'Η δυνατότης τῆς θεωρίας του δὲν εἶναι «λογικὴ» (ὅπως νομίζει ὁ Katz), ἀλλὰ «ύπερβατική». 'Ετσι ἀναγγέλεται ἡδη ἀπὸ τοῦδε ἡ προτεραιότης τῆς φιλοσοφικῆς, πρὸ τῆς ἔμπειρικῆς θεωρίας τῆς μεταφράσεως. Πρβλ. κατωτέρω παράγρ. 8, *passim*.

16. Θεωρεῖ δηλαδὴ τὴν μετάφρασιν ἐντὸς τοῦ στοιχείου τῆς ἀπεικονίσεως καὶ ὅχι τῆς διαλεκτικῆς ἀναπαραστάσεως. Πρβλ. κατωτ. παράγρ. 4, *passim* διὰ τὴν «συστηματικὴν ὁμονυμίαν» τῶν ἐπὶ μέρους τύπων μεταφράσεως.

Chomsky, ἀν και αἱ ἀντιλήψεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν γενικῶν αὐτῶν ἴδιοτήτων τῆς καθολικῆς γλώσσης δὲν δικαιολογοῦνται οὔτε μεταφυσικῶς — πίστις εἰς τὸν γενικὸν λόγον (*Universalsprache*) —, οὔτε στορικῶς — ἔξελιξις ἐκ τῆς κοινῆς μητρὸς γλώσσης —, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς θετικῶς κατὰ ἐπιστημονικὸν τρόπον. Τόσον ἡ ἐκμάθησις μίας γλώσσης δύσον και ἡ ἀναπαράστασις τῆς γλωσσικῆς ἰκανότητος ζητεῖ πρὸς ἔξηγησιν τῶν φαινομένων τὴν ἀποδοχὴν γενικῶν φωνητικῶν, σημαντικῶν και συντακτικῶν νόμων, τῶν ὅποιων ἡ ἔρευνα ἐπαφίεται εἰς τὴν γενικὴν γλωσσολογικὴν θεωρίαν (πρβλ. π.χ. Γλῶσσα και πνεῦμα κεφ. 2, διόπου δι Chomsky προσπαθεῖ νὰ ἀναπτύξῃ τέσσαρας τοιαύτας ἀρχὰς μὲ καθολικὴν ἰσχὺν)¹⁷. Οὕτω ἡ θέσις τοῦ Quine στρέφεται ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει ἐναντίον αὐτῆς τῆς καθολικῆς θεωρίας περὶ γλώσσης.

3. Ό Quine θεωρεῖ τὸ ἔργον τοῦ μεταφραστοῦ ως ὑποκείμενον εἰς τὴν μεθοδικὴν σύνταξιν και τὸν ἐμπειρικὸν ἔλεγχον μίας θεωρίας ἐπιστημονικοῦ τύπου. Τὰ γλωσσικὰ ὑπό μετάφρασιν δεδομένα πρέπει νὰ ἔξηγηθοῦν, νὰ γίνουν «προγνωστὰ» μέσω τῆς θεωρίας αὐτῆς. Κάθε μεταφραστὴς πρέπει νὰ ἀποδώσῃ τὴν ὀλότητα τῆς γλώσσης, ὅχι μόνον ὅτι ἔχει αἰσθανθῆ και ἀκούσει ἐντὸς ἐνὸς περιωρισμένου χρονικοῦ διαστήματος. «Οπως ἡ γλωσσικὴ ἰκανότης συνίσταται εἰς τὴν παραγωγὴν ἀπείρων γλωσσικῶν μορφῶν μὲ πεπερασμένα μέσα (Humboldt, Chomsky)¹⁸, οὕτω πρέπει και δι μεταφραστὴς νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπόν του. Ἡδη εἶδομεν εἰς τὸ πρῶτον τμῆμα τῆς παρούσης μελέτης, ποῖος ἐπιστημονικὸς δρίζων ἔχει ἰσχὺν διὰ τὸν Quine. Πρόκειται περὶ ἐνὸς αὐτοσυνειδητοποιημένου ἐμπειρισμοῦ, διόποιος ἔχει ἐγκαταλείψει τὸ δόγμα ἐνὸς ἀπλοῦ ἐπαγωγισμοῦ· δι ἐπαγωγισμὸς αὐτὸς προ-

17. Διὰ τὴν συζήτησιν τῶν καθολικῶν τούτων νόμων τῆς γλώσσης (*linguistic Universals*) πρβλ. Chomsky (2), 36, 47, 51, 58, και 90-99, διόπου οὗτος προσπαθεῖ, μὲ μάρτυρας τὸν Peirce και τὸν Kant, νὰ μᾶς πείσῃ, ὅτι ἡ ἀναπαράστασις αὐτὴ τῆς γλωσσικῆς ἰκανότητος και τῆς γλωσσολογικῆς θεωρίας ταυτοχρόνως, ὑπερβαίνουν μὲν τὰ στενὰ δριῶν τοῦ ἐπαγωγισμοῦ, ἀλλ' ὅχι δῆμως και ἐκεῖνα τοῦ «φυσιοκρατισμοῦ», ἐντὸς τῶν ὅποιων δι Chomsky ἀναπτύσσει τὴν θεωρίαν του. Πρβλ. ἐπίσης Katz (1972), 30 ἐπ., και 389 ἐπ., διὰ μίαν ἀνάλογον διεύρυνσιν τῶν καθολικῶν τούτων νόμων. Εἶναι εὐνόητον ὅτι και μία γενικὴ θεωρία τῆς μεταφράσεως — ἀντιθέτως πρὸς τὴν εἰδικὴν θεωρίαν τῆς ἀλληλομεταφράσεως δύο ἴστορικῶν γλωσσῶν — θὰ ἔχῃ νὰ κάμη μὲ τοιούτους καθολικοὺς νόμους. Η γνῶσις μίας τοιαύτης θεωρίας — ἐὰν κάποτε ἐπιτευχθῇ — θὰ είχε τὸν χαρακτῆρα ἀναγκαίων, ἀλλ' ὅχι και ἐπαρκῶν προϋποθέσεων τῆς μεταφράσεως μεταξὺ δύο γλωσσῶν.

18. Πρβλ. Humboldt (1969), 191-229, *passim* και Chomsky (2), 21, 115-117, 72 ἐπ., 185-190 και (3), 25-39. Βλέπομεν λοιπόν, πῶς μία γλωσσικὴ θεωρία τῆς μεταφράσεως δὲν εἶναι καν δυνατή, προτοῦ συνειδητοποιήσωμεν (μὲ τὴν βοήθειαν τῆς γλωσσολογικῆς θεωρίας ἐν γένει) τὴν θεμελιώδη διαφορὰν μεταξὺ γλωσσικῆς «ἰκανότητος» (*competence*) και «ἐκτελέσεως» (*performance*) (Chomsky) η μεταξὺ «ἐνεργείας» και «ἔργου» (Humboldt).

ποθέτει τὸ δεδομένον τῆς αἰσθήσεως, ώς κάτι τὸ βασικὸν καὶ οὐδέτερον ἐν σχέσει πρὸς ἀντιπάλους θεωρίας τῆς ἐρμηνείας του. Διὰ τὸν Quine φαίνεται ὅτι ἰσχύουν δύο θεμελιώδη ἐπιτεύγματα τῆς συγχρόνου θεωρίας τῆς ἐπιστήμης. Πρῶτον, τὸ δεδομένον τῶν αἰσθήσεων εὑρίσκεται εἰς ἀλληλοεξάρτησιν μὲ τὸν ἐρμηνευτικὸν δρίζοντα. Μεταξύ των ὑφίσταται ἐν εἴδος ἐρμηνευτικοῦ κύκλου¹⁹ (πρβλ. Β' μέρος. Gadamer περὶ Ἐρμηνευτικῆς ἐν γένει: *hermeneutischer Zirkel*). Δεύτερον, ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἐμπειρικῶς δεδομένου δὲν εἶναι μόνον μὲ ἀπλᾶς ἐπαγωγικὰς γενικεύσεις δυνατή, ἀλλὰ καὶ μὲ μίαν σειρὰν μετακανόνων ἐκ τοῦ γενικοῦ «γνωρίζειν ἐκ προτέρων», τὸ δποῖον ναὶ μὲν δὲν ἐλέγχεται ἀμέσως ἐμπειρικῶς, ἀλλ' εἶναι ἡ προϋπόθεσις πάσης ἐπαγωγικῆς ἐρμηνείας ἐμπειρικῶν φαινομένων. Ἡ θέσις τοῦ Quine περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως εἶναι κατ' οὐσίαν δυνατὴ μόνον ὑπὸ αὐτὰς τὰς προϋποθέσεις. Ὅπερ βαίνει τὰ δρια τῆς παρούσης μελέτης ἡ ἔξετασις τῶν ἀπόψεων αὐτῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς γενικῆς θεωρίας τῆς ἐπιστήμης²⁰, (πρβλ. δεύτερον μέρος, *passim*). Ἀς περιορισθῶμεν εἰς τὰ πλαίσια τῆς παρούσης μελέτης εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς θέσεως ὑπὸ τὸ πρῆσμα τῶν δύο αὐτῶν θεμελιωδῶν προϋποθέσεων τοῦ συνειδητοποιημένου ἐμπειρισμοῦ.

Ο Quine ἀναπτύσσει κατ' ἀρχὴν ἔνα ἐννοιολογικὸν σχηματισμόν, ἐντὸς τοῦ δποίου δίδονται θεωρητικοὶ δρισμοὶ τοῦ τί εἶναι γλῶσσα (*language*), τί εἶναι γλωσσικὴ διάθεσις (*disposition*), τί εἶναι γλωσσικὸς ἐρεθισμὸς (*stimulation*) κλπ. Πρόκειται περὶ ἐνὸς σχηματισμοῦ, μὲ τὴν σφραγίδα τοῦ οὗτῳ καλούμένου Behaviorism (ἀγγλ.) ἢ Behaviorismus (γερμ.) διὰ τὴν ἔξήγησιν τῆς ἐκμαθήσεως τῆς γλώσσης, συνεπῶς καὶ διὰ τὴν μετάφρασιν. Θεμελιώδη σημασίαν ἔχει προπαντὸς ἡ ἐννοια τῆς «ἐρεθεσιακῆς σημασίας» (*stimulus meaning*), δπως τὴν δονομάζει δ Quine. Ἐπειδὴ οὗτος εὑρίσκεται εἰς ἀντιμαχίαν μὲ κάθε εἴδος «Ὕποκειμενικοῦ Ἰδεαλισμοῦ» (Mentalism, Mentalismus) εἰς τὴν Σημαντικὴν καὶ τὴν Γλωσσολογίαν, εἶναι πρόθυμος νὰ ἀποδεχθῇ δι' ὅλας τὰς ἐννοίας μίας Σημαντικῆς (π.χ. ἐμπειρικὴ - ἀναλυτικὴ - λογικὴ ἀλήθεια, ἐντατικὴ καὶ ἐκτατικὴ σημασία ἐν γένει κλπ., πρβλ. Katz: Σημαντικὴ θεωρία, *passim*) μόνον κριτήρια τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν²¹

19. Πρβλ. κατωτέρω, σελ. 100 ἐπ. περὶ ἐρμηνευτικῆς ἐν γένει καὶ μεταφράσεως ώς ἐρμηνευτικοῦ προβλήματος.

20.— Πρβλ. Hempel (1965), *passim* καὶ Kuhn (1970), καὶ κατωτέρω, σελ..

21. Μεταξὺ τῶν εὐρυτέρων μεθοδολογικῶν καὶ σημαντικῶν προϋποθέσεων τῆς θέσεως ὑφίσταται ἄρα θεμελιώδης συνάφεια. Κάθε σημαντικὴ θεωρία «ύποκειμενικοῦ Ἰδεαλιστικοῦ» (mentalism) τύπου (π.χ. Katz ἢ Frege;) θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Quine ώς μορφὴ ψευδοεπιστήμης. Ἡ δῆθεν ἐπεξηγηματικὴ δύναμις τῆς σημασίας καὶ τῆς συνωνυμίας ώς ἀνεξαρτήτων πρὸς πᾶσαν γλῶσσαν κριτηρίων τῆς μεταφραστικότητος εἶναι ἀνύπαρκτος. Δὲν ὑπολείπεται παρὰ μία «ἀντικατάστασις μὲ τὰ κριτήρια γλωσσικῆς διαγωγῆς»

βάσει τῆς ἐκδηλωθείσης γλωσσικῆς διαγωγῆς και ὅχι τῶν ἐνδοιμύχων «ἴδεων» τοῦ ὁμιλοῦντος. Ἡμᾶς ὅμως ἐνδιαφέρουν εἰς τὰ πλαισια αὐτὰ μόνον οἱ ὀρισμοὶ ποὺ δίδει ὑπὸ τὸ πρῆσμα τοῦ ἐὰν εἶναι μεταφραστοὶ ἀπὸ μίαν γλῶσσαν εἰς τὴν ἄλλην, τούτεστιν ἐὰν ὑπόκεινται ἢ δὲν ὑπόκεινται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως. Ὡς «ἐρεθεσιακὴν σημασίαν» μίας ἐκφράσεως ὀρίζει ὁ Quine στὴν κλᾶσιν (πλῆθος) τῆς συμφώνου ἢ ἀρνητικῆς διαγωγῆς τοῦ ὁμιλοῦντος κατὰ τὴν ἐκφρασίν της, τὴν ὅποιαν οὗτος θὰ ἐφανέρωνεν, ἐὰν εὑρίσκετο ὑπὸ καταλλήλους ἔξωτερικὰς συνθήκας²².

Είναι εὐνόητον διατί ὁ Quine ἀποδίδει μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἐννοιαν τῆς «ἐρεθεσιακῆς σημασίας». Αὐτὴ είναι κατὰ βάθος τὸ μόνον κριτήριον, βάσει τοῦ ὅποιου δύο διαφορετικαὶ γλωσσικαὶ θεωρίαι, τούτεστιν και μεταφράσεις, είναι δυνατὸν νὰ συγκριθοῦν και καταξιωθοῦν. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἡ κοινὴ αὐτὴ βάσις, τότε ὅχι μόνον ἡ ἀπροσδιοριστία τῆς μεταφράσεως, δὲν θὰ ἐγένετο συνειδητή, ἀλλὰ οὔτε και ἡ σύγκρισις θὰ ἥτο δυνατή. Τοῦτο σημαίνει ὅμως, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἐν γένει και ἡ Γλωσσολογία εἰδικώτερον θὰ κατεβυθίζοντο εἰς ἐν σκεπτικιστικὸν χάος. Τὴν συνέπειαν αὐτὴν δὲν σκοπεύει ὁ Quine. Νομίζει ἀντιθέτως ὅτι μὲ ἐν τοιούτον κριτήριον είναι εἰς θέσιν νὰ ὀρίσῃ: α) τὰς βασικὰς ἐμπειρικὰς προτάσεις (observation sentences) τῆς γλώσσης, β) τὰς ἀναλυτικὰς προτάσεις (analytic sentences)

(ἄν ὅχι και «θεωρητικὴ ἀναπαράστασις») τῶν κυριωτέρων ἐννοιῶν τῆς Σημαντικῆς και τῆς θεωρίας τῆς μεταφράσεως. Ἡ ἐννοια τῆς «ἐρεθεσιακῆς σημασίας» είναι καρπὸς τῆς στρατηγικῆς αὐτῆς. Οὗτω προσπαθεῖ ὁ Quine, διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν μὲ ἐνα πρώιμον πρακτικὸν και θεωρητικὸν τῆς μεταφράσεως, τὸν Schleiermacher, νὰ δημιουργήσῃ τὰς προϋποθέσεις, βάσει τῶν ὅποιων «ἡ δύσκολος και σχεδὸν ἀδύνατος τέχνη τῆς διαλύσεως τῶν πνευμάτων τῶν γλωσσῶν ἀπὸ τὴν μίαν εἰς τὴν ἄλλην» (Schleiermacher [1973] 68), ἡ ἥδη παρὰ τούτῳ ἀποφευκτέα μεταφραστικὴ ἀλχημεία, θὰ δύναται νὰ μεταβληθῇ εἰς μίαν καθαρὰν ἐπιστήμην.

22. Πρβλ. Quine (1), 32, (2), 155-156, και (3), *passim*. Ἡ ἐννοια τῆς «ἐρεθεσιακῆς σημασίας» είναι καρπὸς μίας ἀντιφατικῆς στάσεως τοῦ Quine ἐναντὶ τοῦ σημαντικοῦ τούτου προβλήματος. Ἡ σημαντικὴ τοῦ Quine, μὲ τὴν ὅποιαν οὕτος ἐργάζεται εἰς τὴν θέσιν του αὐτῆν, κυμαίνεται μεταξὺ δύο ἄκρων. Ἀπὸ τὴν μίαν κρίνει οὔτος τὴν «ύποστασιοποιημένην» πλατωνικὴν μορφὴν Σημαντικῆς (π.χ. Frege /Katz), ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευράν δὲν προβληματίζεται οὔτος ἐπὶ τοῦ ἴδιοῦ του «σχηματισμοῦ γλωσσικῆς διαγωγῆς», οὕτως ὥστε ἡ ἀληθής πραγματιστικὴ διάστασις τῆς σημασίας (π.χ. Austin (1967) και Wittgenstein (1967), *passim*) δὲν γίνεται συνειδητή. «Οπως φαίνεται, ὁ φυσιοκράτης Quine δὲν είναι εἰς θέσιν νὰ διδῷ τὴν συστηματικὴν «όμωνυμίαν» εἰς τὴν ἐννοιαν τῆς γλωσσικῆς διαγωγῆς: α) ως ἐπιπολαίου, φυσιοκρατικοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἀμέσου καταφάσεως και ἀποφάσεως, και β) ως διαγωγῆς ἐντὸς ἐνὸς εὐρυτέρου μηχανισμοῦ συνθήκης, τελεολογίας, και διαλεκτικῶν θεσμῶν και κανόνων. Οὗτω ἀγνοεῖ ὅτι εἰς τὴν οὖσίαν προϋποθέτει πάντοτε τὴν δευτέραν ἐννοιαν τῆς διαλεκτικῆς διαγωγῆς, τὸν καρπὸν τοῦ τριπτύχου: γλῶσσα, πολιτισμὸς και πρᾶξις. Ἡ διαλεκτικὴ ἀντίπαλος θεωρία τῆς μεταφράσεως (πρβλ. κατωτ. παράγρ. 8 *passim*) ἐμφανίζεται ἀκόμη μίαν φορὰν ως ἡ σιωπηρὰ προϋπόθεσις τῆς ἐμπειρικῆς θεωρίας.

καὶ γ) τοὺς λογικοὺς συνδέσμους αὐτῆς (logical connectives), νὰ θέσῃ μὲ ἄλλους λόγους τὸ οἰκοδόμημα τοῦ λογικοῦ ἐμπειρισμοῦ (logical empiricism) ἐπὶ μίας ἴσχυρᾶς βάσεως. Ἐμπειρικαὶ προτάσεις ἔχουν κατὰ ταῦτα μόνον «ἐρεθεσιακὴν σημασίαν» χωρὶς ἐπιπρόσθετον γλωσσικὴν ἐρμηνείαν, ἀναλυτικαὶ προτάσεις ἔχουν μόνον γλωσσικὴν σχέσιν, καὶ διὰ τὰ λογικὰ μόρια τῶν ἐπὶ μέρους συνδέσμων (π.χ. ὅχι, ἐάν, καὶ, εἴτε... εἴτε) δυνάμεθα νὰ δώσωμεν δρισμοὺς βάσει τοῦ κριτηρίου τῆς «ἐρεθεσιακῆς σημασίας»;²³

Οὕτω νομίζει ὁ Quine, ὅτι βάσει αὐτοῦ τοῦ ἐμπειρικοῦ κριτηρίου τῆς «ἐρεθεσιακῆς σημασίας» μπορεῖ νὰ ἔξασφαλίσῃ ἐνα πρῶτον μέρος τῆς ὑπὸ μετάφρασιν γλώσσης, βάσει τοῦ ὅποιου εἶναι δυνατὴ ἡ σύγκρισις τῶν ἀντιμαχομένων μεταφράσεων καὶ ἡ ἀπόφασις, ποία εἶναι δρθοτέρα βάσει τοῦ ἐμπειρικοῦ τούτου κριτηρίου. Ἀμφότεροι οἱ «ἀντίζηλοι» εἶναι δυνατὸν νὰ συμφωνήσουν εἰς τὴν πρώτην αὐτὴν βάσιν τοῦ μεταφράζειν. Εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ ἔξεύρῃ μίαν τοιαύτην ἐμπειρικὴν βάσιν διὰ νὰ ξεχωρίσῃ τὸ μέρος τῆς μεταφράσεως, ποὺ δὲν ὑπόκειται εἰς τὴν ἀπροσδιοριστίαν, καὶ ἐκεῖνο ποὺ ὑπόκειται, λησμονεῖ ὅμως ὁ Quine, ὅτι τὸ ἐμπειρικὸν τοῦτο κριτήριον δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ παίξῃ τὸν ρόλον ποὺ τοῦ ἐμπιστεύεται. Διότι τοῦτο δὲν εἶναι οὐδέτερον πρὸς πᾶσαν ἀντιμαχομένην θεωρίαν, ἀλλὰ ἀντιθέτως εύρισκεται εἰς μίαν ἀλληλοεξάρτησιν μὲ ἐναν ώρισμένον ἐννοιολογικὸν σχηματισμόν, συμφώνως πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν ἀρχὴν τοῦ προαναφερθέντος Behaviorismus. Τὸ πείραμα τῆς ριζοσπαστικῆς μεταφράσεως ἔχει νόημα, μόνων ἐὰν οἱ δύο ἀντίπαλοι μεταφρασταὶ συμφωνήσουν ἐπὶ τοῦ τί θὰ ἀποδεχθοῦν ως ἐμπειρικὴν βάσιν. Τὸ κριτήριον τῆς «ἐρεθεσιακῆς σημασίας» εἶναι προϊὸν τῆς μεθοδολογικῆς προκαταλήψεώς του, ἀρα ὅχι οὐδέτερον πρὸς ἀντιπάλους θεωρίας, ἀλλὰ ἀντιθέτως σχετικὸν πρὸς μίαν ώρισμένην τοιαύτην.

Ὄρθὴ καὶ συνεπής εἶναι ἀντιθέτως ἡ ἄλλη πλευρὰ τῆς θέσεως, δηλαδὴ ὁ χωρισμὸς μεταξὺ ἐπαγωγικῶν, «γνησίων» ὑποθέσεων «ἀναλυτικῶν ὑποθέσεων» (analytical hypotheses), τὴν ὅποιαν χρησιμοποιεῖ ὁ Quine κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς θέσεώς του²⁴. Ἐδῶ γίνεται πράγματι φανερόν, ὅτι κάθε ἐμπειρικὴ βάσις εἶναι τὸ προϊὸν διαλεκτικῆς σχέσεως τῶν δεδομένων τῆς ἐμπειρίας πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἀρχάς, αἱ δόποιαι καθοδηγοῦν τὴν ἐκάστοτε θεωρίαν.

23. Διὰ τὴν λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῶν ἐννοιῶν τούτων, πρβλ. τὰ εἰς τὴν ὑποσημ. 2 ἀναφερθέντα ἔργα τοῦ Quine, ἰδ. (1) παράγρ. 12-24 καὶ τὴν γερμανιστὶ ἐκδοθησομένην μονογραφίαν μου *Quine und das Problem der Übersetzung*, ἰδ. παράγρ. 9-12, σελ. 32-57, *passim*.

24. Πρβλ. Quine (1), παράγρ. 15 : «'Αναλυτικαὶ 'Υποθέσεις», σελ. 68-72 καὶ τὴν προαναφερθεῖσαν μονογραφίαν μου, παρ. 12, σελ. 50-57. Συνεπής εἶναι ἡδη ὁ χωρισμὸς αὐτός. Ὁ ἴσχυρισμὸς τοῦ Quine, ὅτι ἡ ἀπροσδιοριστία τῆς θεωρίας τῆς μεταφράσεως δὲν συμπίπτει μὲ τὸν γνωστὸν ἐπαγωγικὸν κίνδυνον (πρβλ. σημ. 12), ζητεῖ μὲ ἄλλους λόγους τὸν

Ἐδῶ γίνεται φανερὸς ὁ ρόλος τῆς ἐρμηνευτικῆς προκατανοήσεως (*Hermeneutisches Vorverständnis*) και διὰ τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην τῆς Γλωσσολογίας, ὅπως προηγουμένως ὁ ρόλος τοῦ ἐρμηνευτικοῦ κύκλου. Οὕτω τονίζει π.χ. ὁ Quine ὅτι ἡ ἀπροσδιοριστία τῆς μεταφράσεως ἀρχίζει τότε, ὅταν ἐγκαταλείψωμεν τὸ πρῶτον πεδίον τῶν ἐπαγωγικῶν ἔξηγήσεων τῆς ξένης γλώσσης βάσει τοῦ ἐμπειρικοῦ κριτηρίου τῆς μεταφράσεως ὀλοκλήρων προτάσεων, και προχωρήσωμεν εἰς τὴν δευτέραν, πολὺ σπουδαιοτέραν φάσιν, διότι τώρα πρόκειται νὰ μεταφέρῃ ὁ μεταφραστής ὅρους εἰς τὸ λεξιλόγιόν του, και διὰ τοὺς ἐπὶ μέρους αὐτοὺς ὅρους (*terms*), τὰς συγκεκριμένας λέξεις τῆς γλώσσης, δὲν ὑπάρχει μία ἐμπειρικὴ βάσις ἀλλὰ ὁ σημαντικὸς και συντακτικὸς «ἐννοιολογικὸς σχηματισμὸς» (*conceptual scheme*) τῆς γλώσσης του γενικῶς, τὸ ἀτομικόν, τὸ γενικόν, ὁ ἐνικός, ὁ πληθυντικός, ἡ ταυτότης²⁵, τὸ συνδετικόν ρῆμα, δηλ. ἡ ἐννοιολογικὴ και λογικὴ ὑφὴ τῆς γλώσσης τοῦ μεταφραστοῦ.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἀπροσδιοριστία συνίσταται εἰς τὸ ὅτι δύο ἀντίπαλοι μεταφράσεις ἡμποροῦν νὰ συμφωνοῦν κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ πρώτου μεταφραστικοῦ μέρους, βάσει τοῦ ἐμπειρικοῦ κριτηρίου, ἀλλὰ νὰ διαφέρουν ριζικῶς κατὰ τὴν περαιτέρω ἄρσιν του ἐντὸς ἐνὸς ἐπὶ μέρους Λεξικοῦ και Γραμματικῆς τῆς ὑπὸ μετάφρασιν ξένης γλώσσης. Ἐπειδὴ ἐδῶ μᾶς ἐγκαταλείπει τὸ ἐμπειρικὸν — κατὰ τὸν Quine ἐσφαλμένως θεωρούμενον ως οὐδέτερον πρὸς πᾶσαν θεωρίαν κριτήριον — εἶναι δυνατή μία τοιαύτη διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο μεταφράσεων. Μέχρι τοῦδε ὅλοι οἱ πρακτικοὶ και θεωρητικοὶ τῆς μεταφράσεως ἔκαμαν κατὰ τὸν Quine ἀσυνείδητον χρῆσιν τῆς μεθόδου τῶν ἀναλυτικῶν ὑποθέσεων χωρὶς νὰ συλλογισθοῦν τὰς συνεπείας της. Δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ συνειδητοποιήσωμεν τὴν μέθοδον αὐτήν, νὰ μεταπηδήσωμεν εἰς τὴν ξένην γλῶσσαν μὲ μοχλὸν τὴν ἴδικήν μας, διὰ νὰ δώσωμεν ἐμπειρικὴν χροιὰν εἰς τὰς ἥδη γνωστὰς ρωμαντικὰς ἀντιλήψεις περὶ διαφορετικῶν

διαχωρισμὸν μεταξὺ ἐπαγωγικῶν και ἀναλυτικῶν ὑποθέσεων. Τὸ θέμα εἶναι, ἐὰν δύο μεταφρασταὶ μιᾶς και τῆς αὐτῆς γλωσσικῆς κοινότητος εἶναι εἰς θέσιν νὰ διαφέρουν τόσον ριζικῶς εἰς τὰς ἀναλυτικάς των ὑποθέσεις, δηλ. εἰς τὸ «ύποσυνείδητον γλωσσικόν ὑπόβαθρόν» των (Whorf). Ἡ ποιοτικὴ διαφορὰ ἐπαγωγικῶν-ἀναλυτικῶν ὑποθέσεων ἐνθυμίζει τὸν διαχωρισμὸν τοῦ Kant: «ἐμπειρικοὶ νόμοι» - «γενικοὶ νόμοι». Ἡ «ύπερβατικὴ» διέξοδος παρουσιάζεται εἰς κάθε βῆμα τοῦ Quine, χωρὶς ὅμως νὰ χρησιμοποιήται.

25. Πρβλ. Quine (1), 68-72 και (2), 33-34. Τὸ συντακτικὸν (*Γραμματικὴ*) και τὸ λεξικὸν (*Σημαντικὴ*) τῆς γλώσσης τοῦ μεταφραστοῦ δὲν εἶναι συνεπῶς δι’ αὐτὸν μία τυχαία συλλογὴ γλωσσικῶν γενικεύσεων, ἡ ὁποία ἡμπορεῖ νὰ τὰ θέση ὑπὸ ἐξέτασιν και ἐπιβεβαίωσιν μέσῳ τῶν ξένων γλωσσικῶν δεδομένων. Ἀντιθέτως ἀποτελοῦν τὸ a priori και ταυτοχρόνως ἐμπειρικῶς ἰσχύοντα ἐννοιολογικὸν σχηματισμὸν του. Ἡ ἐπιπρόσθετος ἀπροσδιοριστία τῆς μεταφράσεως και τὸ ἴδιαζον τῶν ἀναλυτικῶν ὑποθέσεων δόδηγον — εἴτε τὸ θέλει ὁ Quine εἴτε δχι — εἰς ἐν σημεῖον, ὅπου εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν φιλοσοφικὸν ἐμπειρισμὸν του. 'Άλλ' ἐκεῖ δὲν φθάνει.

άτομικῶν γλωσσῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν μεταφράζονται ἀμοιβαίως (Humboldt, Whorf κλπ)²⁶. Τοῦτο εἶναι δυνατὸν ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς συγχρόνου θεωρίας τῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία φθάνει, ἀνεξαρτήτως πρὸς τὸ γλωσσικὸν πρόβλημα τῆς μεταφράσεως, εἰς μίαν ἀνάλογον ἀπροσδιοριστίαν τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως μεταξὺ τῶν ἐπιστημονικῶν γλωσσῶν κατὰ ἴστορικὴν καὶ συστηματικὴν ἄποψιν²⁷.

B'. Τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως ἐν γένει²⁸

Die lichtvolle Erkennung der Verschiedenheit fordert etwas Drittes, nämlich ungeschwächt gleichzeitiges Bewusstseyn der eignen und fremden Sprachform. Dies aber setzt in seiner Klarheit voraus, dass man zu dem höheren Standpunkt, dem beide untergeordnet sind, gelangt sey, und erwacht auch dunkel erst recht da, wo, scheinbar gänzliche Verschiedenheit es auf den ersten Anblick gleich unmöglich macht, das Fremde sich, und sich dem Fremden zu assimiliren (Wilhelm von Humboldt).

26. Ἡ σχέσις τοῦ Quine πρὸς τὸν Humboldt καὶ τὸν Whorf σχετικῶς πρὸς τὴν θέσιν του περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως, εἶναι δύσκολον νὰ δρισθῇ ἐπακριβῶς. "Ἄς περιορισθῶμεν εἰς ἀπλῆν ὑποσημείωσιν τοῦ πράγματος μὲ τὴν προοπτικὴν τοῦ δευτέρου, γενικωτέρου μέρους τῆς παρούσης ἐργασίας. "Οπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ρητὸν τοῦ πρώτου μέρους (πρβλ. σημ. 1), δὲν ἐπιτρέπει ὁ Humboldt καμμίαν γλωσσικὴν σχετικότητα. Νai μὲν ὑποστηρίζει οὕτος, ὅτι κάθε γλῶσσα, μὲ τὴν ἴδικήν της «έσωτερικὴν μορφὴν γλώσσης», εἶναι «κύκλος», καὶ «νησίδα» γύρω ἀπὸ τὸν διμιλητήν, τὴν ὁποίαν ἡμπορεῖ νὰ ἔγκαταλείψῃ μόνον μὲ τὴν διάβασίν του εἰς μίαν ἄλλην, ἀλλὰ ἡ πεποίθησίς του εἶναι, ὅτι παρ' ὅλην αὐτὴν τὴν σχετικότητα καὶ πολλότητα τῶν ἀτομικῶν «έσωτερικῶν μορφῶν» ἡ «φύσις» τῆς γενικῆς γλώσσης εἶναι μία καὶ μᾶς συνδέει (πρβλ. ἔ. ἀ. 224-225 καὶ 649-653, ἰδ. 651). "Οσον ἀφορᾷ τὸν Whorf, φρονῶ ὅτι δὲν εἶναι πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸν Quine, ὅπως ὁ τελευταῖος νομίζει. Τὸ ὅτι «ὅλα τὰ ἐννοιολογικὰ συστήματα» (ἄρα καὶ τὸ ἴδικόν μας) «έξαρτῶνται ἀπὸ τὴν γλῶσσαν» (Whorf (1965, σελ. 51) καὶ ὅτι «αἱ γλῶσσαι διαρθρώνουν τὴν φύσιν κατὰ διαφορετικὸν τρόπον» (δ. π. 13), δὲν εἶναι παρὰ αἱ δύο πλευραὶ τῆς λογικῆς καὶ ὄντολογικῆς ἀπροσδιοριστίας, μὲ τὰς ὁποίας ἡ θέσις τοῦ Quine συνδέεται στενῶς (πρβλ. κατωτέρω, παράγρ. 9, διὰ τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφικῆς σπουδαιότητος τῆς θέσεως τοῦ Quine).

27. Ἡ ἀναλογία αὐτὴ συνεπάγεται συνεπῶς ὅτι καὶ ἡ θεωρία τῆς ἐπιστήμης, ὅπως καὶ ἡ θεωρία τῆς μεταφράσεως, ὑπερβαίνει τὰ στενὰ ὅρια μίας ἐπαγωγικῆς ἐπιστήμης καὶ γίνεται Μεταθεωρία τῶν «ἀναλυτικῶν ὑποθέσεων» (Quine) ἡ τῶν «σιωπηρῶν προύποθέσεων» (Kuhn) τοῦ ἐπιστημονικοῦ γλωσσοπαιγνίου ἐν γένει (πρβλ. κατωτέρω, παράγρ. 6). Καὶ ἔκει ἡ ἀνάλογος ἀπροσδιοριστία τῆς Ἐρμηνευτικῆς, Θεωρίας τῆς Ἐπιστήμης καὶ Μεταφιλοσοφίας εἶναι ὅχι ὁ γνωστὸς ἐπαγωγικὸς κίνδυνος, ἀλλ' ἐπιπρόσθετος. Ἡ μετάβασις εἰς μίαν ὑπερβατικο-διαλεκτικὴν Φιλοσοφίαν τοῦ λόγου καὶ τῆς μεταφράσεως, τὸ κύριον θέμα τοῦ δευτέρου μέρους, προετοιμάζεται ἡδη ἐνταῦθα.

28. Πρβλ. Humboldt, δ. π. 156, καὶ Liebrucks (2), 43.

Ἡ διασαφήνισις τῆς ἐννοίας τῆς μεταφράσεως, τὴν ὅποιαν ἡ θέσις τοῦ Quine δικαιώς κατέστησεν ἐκ νέου ἀντικείμενον γλωσσολογικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, συνεπάγεται πλῆθος προβλημάτων, τῶν ὅποιων ἡ λύσις θὰ ἥτο προϋπόθεσις διὰ τὴν διασαφήνισιν αὐτήν. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς παρούσης μελέτης, ἡ ὅποια ἔχει τὸν χαρακτῆρα προλεγομένων εἰς μίαν φιλοσοφικὴν θεωρίαν περὶ μεταφράσεως, ἀσχολούμεθα μὲ τὴν πρέπουσαν συντομίαν μὲ ὀρισμένα ἐκ τῶν προβλημάτων τούτων. Πρόκειται περὶ τῶν ἔξῆς ἔξι προβλημάτων: 1. Τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητος τῆς μεταφράσεως, 2. τὸ πρόβλημα τῆς ἀρμοδιότητος, 3. τὸ πρόβλημα τῆς συστηματικῆς ὁμονυμίας, 4. τὸ πρόβλημα τῆς μεθοδολογικῆς διαδικασίας, 5. τὸ πρόβλημα τῆς θεμελιώσεως, καὶ 6. τὸ πρόβλημα τῆς σπουδαιότητος. Ἐντὸς τῶν γενικῶν αὐτῶν πλαισίων εἶναι ἐπίσης εὐκολώτερον νὰ ἐκτιμήσωμε τὴν συμβολὴν τοῦ Quine εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος ἐν γένει καὶ ταυτοχρόνως νὰ διῖδωμεν τὰ ὅρια καὶ τὰς ἐλλείψεις τῆς συμβολῆς αὐτῆς.

4. Πῶς εἶναι ἡ μετάφρασις δυνατή; Κάθε θεωρία τῆς μεταφράσεως ἀναλυτικοῦ-λογικοῦ, ἐμπειρικοῦ, ἢ ὑπερβατικοῦ-διαλεκτικοῦ τύπου, προϋποθέτει τὴν πραγματικότητα τοῦ μεταφράζειν, ἀλλὰ θέτει ταυτοχρόνως καὶ τὸ ἐρώτημα τῆς δυνατότητός της. Μετάφρασις εἶναι γλῶσσα «εἰς τὸ τετράγωνον». Πρόκειται διὰ τὴν φωνητικήν, συντακτικήν καὶ σημαντικήν ἀλληλοπροσέγγισιν τῶν δύο ἐπὶ μέρους γλωσσῶν. Τίθεται ἄρα τὸ ἐρώτημα, πῶς εἶναι ἡ μεταφραστικὴ αὐτὴ ἀλληλοπροσέγγισις δυνατή, βάσει ποίων κριτηρίων θὰ κριθῇ ἡ δρθότης; Εἶναι εὐνόητον, δτι κάθε θεωρία μεταφράσεως θὰ δώσῃ διαφορετικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, συμφώνως πρὸς τὸ πῶς ἐννοεῖ τὴν ἐννοίαν τῆς δυνατότητος. Διὰ μίαν θεωρίαν τῆς μεταφράσεως ἀναλυτικοῦ-λογικοῦ τύπου, δπως τὴν ἔχομεν π.χ. εἰς τὸ ἔργον τοῦ Carnap²⁹ καὶ τοῦ πρωίμου Wittgenstein³⁰, συνδέεται ἡ δυνατότης

29. Πρβλ. Carnap (1), παρ. 61 καὶ 62 (σελ. 165-176), ὅπου γίνεται προσπάθεια μίας τυπικο-συντακτικῆς μεταθεωρίας τῆς μεταφράσεως καὶ ἐρμηνείας. χωρὶς προσφυγὴν εἰς σημαντικὸς ἐννοίας, αἱ ὅποιαι ἔχουν κατὰ τὸν πρώιμον Carnap κατ' ἀρχὴν μόνον θέσιν ἐντὸς τῆς ἴστορικο-ἐμπειρικῆς Γλωσσολογίας. Σαφῶς διακρίνει ὁ Carnap μεταξὺ τυπικο-συντακτικῆς καὶ ἐμπειρικῆς ἐννοίας τῆς μεταφράσεως. Διὰ τὴν τεχνητήν, ἐπιστημονικήν, καὶ «συμβολικήν» γλῶσσαν τοῦ «Λογισμοῦ» καὶ τῆς «Ἐπιστήμης» φαίνεται ἡ μεταθεωρία αὐτὴ κατ' ἀρχὰς πολὺ σκόπιμος (πρβλ. ἐκεῖ, 172). Εἰς τὸ πέμπτον κεφάλαιον τοῦ Carnap (2), παρ. 33-36, ὅπου ἔξετάζεται ἡ σχέσις μίας καθαρῆς Συντάξεως καὶ μίας (ἐν τῷ μεταξὺ τῇ βοηθείᾳ τοῦ Tarski) θεματοποιηθείσης καθαρῆς Σημαντικῆς, γίνεται μὲν μία ἐπέκτασις τῆς καθαρῶς συντακτικῆς ἐννοίας τῆς ἐρμηνείας (ἄρα καὶ τῆς μεταφράσεως) (C-έρμηνεία), διὰ μίας λογικο-σημαντικῆς (L-έρμηνεία) καὶ μίας πραγματιστικῆς (F-έρμηνεία) μορφῆς ἐρμηνείας (καὶ μεταφράσεως), ἀλλὰ τὸ πρωτοφαινόμενον παραμένει πάντοτε ἡ ἰσόμορφος «ἀπεικόνισις».

30. Πολὺ πλέον ἀπορητική εἶναι ἡ ἐννοία τῆς μεταφράσεως εἰς τὸ ἔργον τοῦ Witt-

τῆς μεταφράσεως μὲ τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ νόμου τῆς ἀπεικονίσεως (Abbildung) μεταξὺ τῶν δύο ὑπὸ μετάφρασιν γλωσσῶν. Πρόκειται ἄρα περὶ τῆς τυπικῆς-λογικῆς ἐννοίας τῆς δυνατότητος. Δυνατὸν εἶναι διότι συμφωνεῖ μὲ τὸν νόμον τῆς ἀπεικονίσεως, ὁ ὅποῖς παριστάνει κατὰ ταῦτα τὸ ἴδιανικὸν τῆς ἀπολύτου ταυτότητος τῶν ὑπὸ μετάφρασιν γλωσσῶν, τούτεστιν βάσει ἐνὸς κριτηρίου ἀπολύτου συνωνυμίας, τὸ ὅποῖον δύναται νὰ ἴσχῃ μόνον μεταξὺ τεχνητῶν καὶ ὅχι φυσικῶν γλωσσῶν.

Διὰ μίαν θεωρίαν τῆς μεταφράσεως τοῦ ἐμπειρικοῦ τύπου, ὥστε τὴν ἐπιδιώκει π.χ. ὁ Quine εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρούσης μελέτης, ἡ δυνατότης τῆς μεταφράσεως εἶναι ταυτόσημος μὲ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν νόμων τῆς ὑποθετικῆς προγνώσεως τῆς ξένης γλώσσης μέσῳ τῆς ἴδικῆς μας. Δυνατὸν εἶναι διότι ἐξηγεῖται καὶ γίνεται προγνωστὸν βάσει καθολικῶν νόμων. Εἶναι εὐνόητον, διότι μεταξὺ φυσικῶν γλωσσῶν δὲν δύνανται νὰ ὑπάρχουν κριτήρια ἀπολύτου συνωνυμίας. Αἱ ὑπὸ μετάφρασιν γλῶσσαι ἔχουν δμοιότητας, ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ διαφοράς. Τὸ ἴδιανικὸν τῆς ἀπολύτου συνωνυμίας μεταβάλλει τὰς φυσικὰς εἰς τεχνητὰς γλώσσας, εἶναι ἄρα ἐμπειρικῶς ἀπαράδεκτον. Ἡ θέσις τοῦ Quine σημαίνει κατ' οὓσιαν μίαν δικαίαν κριτικὴν τοῦ ἀνεφαρμόστου τούτου ἴδιανικοῦ τῆς ἀπολύτου συνωνυμίας.

Διὰ μίαν θεωρίαν τέλος τῆς μεταφράσεως ὑπερβατικοῦ ἢ διαλεκτικοῦ τύπου, ὥστε τὴν ἐπιδιώκει π.χ. ὁ Höningwald ἢ ὁ Gadamer εἰς τὴν φιλοσοφικὴν Ἐρμηνευτικὴν του, συνδέεται ἡ δυνατότης τῆς μεταφράσεως μὲ τὴν ἐκάστοτε ἐξεύρεσιν τῶν κανόνων τῆς «λογικῆς ἀναπαραστάσεως», (rationale Rekonstruktion), τούτεστιν τῆς «διαλεκτικῆς συμφιλίωσεως» (Vermittlung) μεταξὺ τῶν ὑπὸ μετάφρασιν γλω-

---

genstein. Ὁ Wittgenstein (1), πιστὸς ἀκόμη εἰς τὸ ἴδιανικὸν τῆς Γενικῆς Χαρακτηριστικῆς ἐνὸς Leibniz, ἀντιπροσωπεύει εἰς τὸ 3.43 τὴν θέσιν τῆς καθολικῆς μεταφραστικότητος πάσης «ὅρθης Σημειογλώσσης» εἰς κάθε ἄλλην ὄμοιώς τεθειμένην γλῶσσαν. Ἀναλυτικοὶ ὄρισμοι μὲ τὸ στοιχεῖον τῆς ἀπολύτου συνωνυμίας εἶναι οἱ λογικο-ἀναλυτικοὶ κανόνες τοῦ μεταφράζειν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δίνει ὁ W. ἐκεῖ (ἔ. ἀ. 4.0141 καὶ 4.029) μίαν λογικὴν θεμελίωσιν τῆς ἐννοίας τῆς μεταφράσεως (καὶ παντὸς εἴδους μεταφορᾶς). Ὁ νόμος τῆς μεταφράσεως εἶναι ὁ νόμος τῆς προεκτάσεως βάσει τῆς λογικῆς τῆς ἀπεικονίσεως. Ἡ «ἀπεικονίζουσα, ἐσωτερική ἀναφορά» μεταξὺ γλώσσης καὶ «κόσμου» ἴσχυει, ὥστε φαίνεται, καὶ διὰ τὴν σχέσιν μεταξὺ δύο γλωσσῶν. Δὲν εἶναι ἔνεκα τούτου ἐκπληκτικὸν τὸ γεγονός, διότι ἡ μεταγενεστέρα αὐτοκριτικὴ τῆς «Λογικῆς τῆς ἀπεικονίσεως» ώς βάσεως τῆς πρωτίου Σημαντικῆς τοῦ W. Θὰ ἔχῃ συνεπείας καὶ διὰ τὴν ἐννοιαν τῆς μεταφράσεως. Τὸ λογοπαίγνιον τοῦ «μεταφράζειν ἀπὸ μίαν γλῶσσαν εἰς μίαν ἄλλην» (Wittgenstein (2), παρ. 23, σελ. 25) εἶναι ἔνα, ἐκ πολλῶν ἄλλων, τὰ ὅποια ὑπερβαίνουν τὰ στενὰ ὅρια τῆς «Λογικῆς τῆς Γλώσσης» τοῦ Tractatus. Καὶ εἰς τὴν παρ. 206 (σελ. 107) προλαμβάνει μάλιστα ὁ W. τὸ Gedankenexperiment τῆς ριζοσπαστικῆς μεταφράσεως. Ἡ μετάφρασις ἀπὸ μίαν τελείως ξένην γλῶσσαν εἰς τὴν ἴδικήν μας λαμβάνει τώρα ὅχι πλέον μέσῳ τῆς «Λογικῆς τῆς ἀπεικονίσεως», ἀλλὰ μέσῳ τοῦ «σημείου ἀναφορᾶς τοῦ κοινοῦ τρόπου τῆς ἀνθρωπίνης πράξεως» (ἔ.ἄ.)

σῶν. Δυνατὸν εἶναι κατὰ ταῦτα διότι συμφωνεῖ μὲ τὰς ὑπερβατικὰς προϋποθέσεις τῆς γλώσσης ἐν γένει (Höningwald) ή πᾶν διότι ὑπόκειται εἰς τοὺς συγκεκριμένους μηχανισμοὺς τῆς ιστορικοποιήσεως τῆς λογικο-ἀφηρημένης σημασίας (Gadamer). Καὶ ἐδῶ ἀποκλείεται τὸ κριτήριον τῆς ἀπολύτου συνωνυμίας, λόγῳ πρὸ παντὸς τῆς ιστορικο-δυναμικῆς φύσεως τῶν γλωσσῶν καὶ τῶν σημαντικῶν συστημάτων των³¹.

Δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονός, διότι ἡ θέσις τοῦ Quine περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως συνδέεται μὲ μίαν δξεῖαν κριτικὴν τῆς παραδεδομένης Σημαντικῆς. Τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητος τῆς μεταφράσεως γίνεται θέμα ἐν τῷ διατάξει τῆς κρίσεως τῆς σημασίας. Ἡ μετάφρασις εἶναι τὸ «σημεῖον συγκλίσεως» δλων τῶν σημαντικῶν ἐννοιῶν. Διὰ μίαν «ὑποστασιοποιημένην Σημαντικήν», μὲ τὴν δποίαν ἐργάζονται αἱ θεωρίαι τῆς μεταφράσεως λογικο-ἀναλυτικοῦ τύπου (πρβλ. Frege), τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως

31. Διὰ μίαν καθαρῶς «ὑπερβατικήν» θεμελίωσιν τῆς μεταφράσεως (μὲ τὴν ἐννοιῶν τοῦ Kant) πρβλ. Höningwald (1970), *passim*, ἴδ. 136-156. Ὁ H. ἀπολυτοποιεῖ, δπως καὶ ὁ πρώιμος Wittgenstein, τὸ λογοπαίγνιον τῆς ἀποφάνσεως, δπότε ἡ διάστασις τῆς μεταφράσεως, κατανοήσεως, καὶ ἔρμηνείας συμπίπτουν — ἐκ τῶν προτέρων μὲ τὸν καντιανὸν «προσδιορισμὸν τῆς ἀντικειμενικότητος τοῦ ἀντικειμένου» (σελ. 126). Ἡ γλῶσσα ὁρίζεται ως «σύνολον γενικῶν προϋποθέσεων διὰ τὴν προσδιορισθεῖσαν πολλότητα τῶν ἐπὶ μέρους γλωσσῶν» (131). Ἡ «ἰδέα» τῆς «οἰκουμενικῆς μονάδος» (132) δὲν ἀναιρεῖ, ἀλλὰ ζητεῖ τὴν «συνεχῆ ἀλληλοαναφορὰν τῶν ἐπὶ μέρους γλωσσῶν» (Ἑ. ἄ.). Τὸ «ὑπερβατικὸν αἴτημα» τοῦ «συνεχοῦς καὶ ἀδιαλείπτου commercium πασῶν τῶν δυνατῶν γλωσσῶν» (136) εἶναι ἡ «σιωπηρὰ προϋπόθεσις» (136) τοῦ μεταφράζειν ως μίας «κατατάξεως ἐνὸς γλωσσικοῦ συστήματος πρὸς ἓνα ἢ πολλὰ ἄλλα βάσει τοῦ κριτηρίου μίας σημαντικῆς συναρμογῆς» (136). Ἡ δυνατότης τῆς μεταφράσεως δὲν εἶναι ἐμπειρική, δηλ. «εὐτυχῆς τύχη», ἀλλὰ «ἄμεσος ἐκφραστικής μίας ἐνδομύχου ἀναγκαιότητος, ἡ δποία πηγάζει ἀπὸ τὰς ἐννοίας τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὁμιλεῖν» (136). Πρὸ τῆς «ὑπερβατικῆς» θεμελιώσεως τῆς γλώσσης καὶ τῆς μεταφράσεως κάθε ἐπὶ μέρους γλῶσσα εἶναι τῆς αὐτῆς ἀξίας (138). Τὸ διότι δὲν ἡμπορεῖ καμμία γλῶσσα νὰ αὐτούψωθῇ εἰς κριτήν τῶν ἄλλων, εἶναι ἡ ἀλλη πλευρὰ τοῦ νομίσματος, διότι κάθε γλῶσσα εἶναι μεταφράσιμος εἰς κάθε ἄλλην (131). Ἡ «ἐσωτερική μορφὴ τῆς γλώσσης» (πρβλ. τὸ ρητὸν 2 τοῦ Humboldt) — ἡ ἀρχὴ ἀτομικότητος τῆς γλώσσης — δὲν δύναται κατὰ ταῦτα νὰ ἀρνηθῇ τὴν δυνατότητα τῆς μεταφραστικότητος. Ἀλλὰ καὶ τὸ κριτήριον τῆς μεταφραστικότητος — ἡ ἀπόλυτος ἐννοια τῆς συνωνυμίας — θεμελιοῦται ὑπερβατικῶς, καὶ τοῦτο σημαίνει πάλιν μίαν προσέγγισιν τῆς ὑπερβατικῆς ἐννοίας τῆς μεταφράσεως εἰς μίαν τυπικο-ἀναλυτικήν ἐννοιῶν (πρβλ. Carnap καὶ Wittgenstein 1). Ἡ γλῶσσα ως «μονάς» ἔχει ως ἀντίστοιχον τὴν «ὅριστικότητα τοῦ ἀντικειμένου» (143). Τὸ «ἀντικείμενον δὲν παύει δι’ ὅλας τὰς γλώσσας νὰ εἶναι τὸ αὐτὸν» (Ἑ. ἄ.). Τὸ κριτήριον τῆς συνωνυμίας βασίζεται συνεπῶς, εἰς τὴν ὑπερβατικὴν θεμελίωσιν τῆς ἀντικειμενικότητος τοῦ ἀντικειμένου. Πρβλ. ἐπίσης Gadamer (1972), ἴδ. 362-367: «Γλῶσσα ως μέσον ἔρμηνευτικῆς ἐμπειρίας». Ὁ G. ἀναπτύσσει ἐκεῖ μίαν γλωσσοφιλοσοφικὴν θεμελίωσιν τῆς ἔρμηνευτικῆς παντὸς εἰδούς (φυσικοῦ, λογοτεχνικοῦ, ἐπιστημονικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ) λόγου. Γλῶσσα εἶναι τὸ μέσον τῆς ἔρμηνευτικῆς ἐμπειρίας καὶ μετάφραστις εἶναι τὸ στοιχεῖον τοῦ μέσου τούτου.

είναι ένα τετριμμένον πρόβλημα³². Η «ύποστασιοποιημένη Σημαντική» είναι άπό τοῦ Χρυσίππου μέχρι τοῦ Frege συνδεδεμένη μὲ μίαν σημειωτικὴν θεωρίαν περὶ γλώσσης: γλῶσσα είναι τὸ ἀσήμαντον ἔξωτερικὸν κάλυμμα, τὸ δοῖον ἀνταλλάσσομεν ἀπὸ περιπτώσεως εἰς περίπτωσιν, χωρὶς ὅμως νὰ μεταβάλλωμεν τὸ ἐντατικὸν-ἐννοιολογικὸν ἢ τὸ ἐκτατικὸν-όντολογικὸν περιεχόμενον. Μόνον μὲ τὴν παρὰ Humboldt παρατηρουμένην ροπὴν μίας λειτουργικῆς καὶ διαλεκτικῆς ἀλλαγῆς εἰς τὴν Σημαντικήν, ἡ δοῖα θεματοποιεῖ τὸ πρόβλημα τῆς ἀτομικοποιήσεως τῆς γλώσσης, συνεπῶς καὶ τὴν πραγματιστικὴν-ρητορικὴν μορφὴν τῆς σημασίας πέραν τῆς ἀπλῆς λογικῆς της μορφῆς, ὑποχρεοῦται κατὰ πρῶτον ἡ Σημαντικὴ νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητος τῆς μεταφράσεως³³.

Κάθε γενικὴ θεωρία τῆς γλώσσης (Humboldt, Chomsky)³⁴ πρέπει νὰ

32. Πρβλ. Frege (1966) περὶ «νοήματος» καὶ «σημασίας», καθὼς καὶ ἔτερα χωρία ἀπὸ τὸ λοιπὸν λογικο-σημαντικὸν ἔργον του, κυρίως ἀπὸ τὰ κατάλοιπά του. Πρόκειται περὶ ἐνὸς αὐτοσυνειδητοποιημένου Χρυσίππου, δπως τονίζουν π.χ. ὁ Kneale ἢ ὁ Mates.

33. Πρβλ. Humboldt (1969), 16-17, 153, 591 ἐπ., καὶ Liebrucks (2), 250 ἐπ., καθὼς καὶ Schleiermacher, (ε. ἀ. 60). Δὲν είναι τυχαῖον τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὴν περίφημον μελέτην τοῦ τελευταίου περὶ τῶν μεθόδων τῆς μεταφράσεως προηγεῖται μία δξεῖα κριτικὴ τῆς ὑποστασιοποιημένης Σημαντικῆς τῶν προσπαθειῶν του διὰ τὴν διευκρίνισιν μίας διαλεκτικῆς ἐννοίας τῆς μεταφράσεως. Ἐπειδὴ ἡ σκέψις — ὁ κόσμος τῶν νοημάτων ἢ τῶν λεκτῶν (Frege/Χρύσιππος) — δὲν είναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν γλωσσικήν του ἔκφρασιν, γίνεται ἡ μετάφρασις σοβαρὸν πρόβλημα διὰ κάθε εἰδος γλωσσικῆς ἀλληλοπροσεγγίσεως. Ἡ παραδεδομένη μορφὴ «χημικῆς ἀναλύσεως» (ἢ καλύτερον «ἀλχημείας», διὰ νὰ ὄμιλήσωμεν μὲ τὸν Quine) τῶν νοημάτων δὲν είναι πλέον εἰς θέσιν νὰ καθησυχάσῃ τὸν θεωρητικὸν τῆς μεταφράσεως. Πρὸ τῆς «ἀλογίας» (Irrationalität), ἡ δοῖα διεισδύει εἰς δῆλα τὰ στοιχεῖα δύο ὑπὸ μετάφρασιν γλωσσῶν» (ε. ἀ. 42), συνίσταται τώρα ἡ «μωρὰ ἐπιχείρησις τῆς μεταφράσεως» (45) εἰς τὴν ἀπορητικὴν ζήτησιν τῆς διαλεκτικῆς συμφιλιώσεως τοῦ ξένου μὲ τὸ ἴδικόν μας (πρβλ. τὸ δεύτερον ρητὸν τοῦ Humboldt). Μετάφρασις είναι κατὰ ταῦτα εἰς δῆλας τὰς μορφάς της ἢ τέχνη τῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῆς ἀ-λογίας αὐτῆς, τὸ σισυφικὸν ἴδανικὸν τοῦ νὰ θέλωμεν νὰ κάμωμεν σύμμετρα καὶ συμβλητὰ δσα είναι ἀσύμμετρα καὶ ἀσύμβλητα, δηλ. τὰς ὑπὸ μετάφρασιν γλῶσσας. Ἡ κρίσις τῶν θεμελίων τῆς «ἀφελοῦς» θεωρίας τῆς μεταφράσεως, δπως τὴν ἐπιδιώκει ὁ Quine, ἔλαβε χώραν περίπου 150 χρόνια παλαιότερον.

34. Τὸ πρόβλημα τῆς συμφιλιώσεως τῶν δύο τούτων πλευρῶν είναι εἰς τὸν Humboldt πολὺ σοβαρόν, διότι οὕτος ἐπιδιώκει μίαν συμφιλίωσιν τῆς γλώσσης ἐν γένει καὶ τῶν ἐπὶ μέρους γλωσσῶν. Ὡς «πολικὸν ἀστέρα» εἰς τὸν λαβύρινθον τῆς γλωσσικῆς θεωρίας θεωρεῖ ὁ H. τὴν ἔξῆς χαρακτηριστικὴν ἀρχήν: «Ἡ γλῶσσα κεῖται μόνον εἰς τὴν συνδεδεμένην / συγκεκριμένην συνάφειαν τοῦ λόγου. Γραμματικὴ καὶ Λεξικὸν είναι μόλις συγκριτέα μὲ τὸν νεκρὸν σκελετὸν τῆς γλώσσης» (ε. ἀ. 186). Εἰς τὸν Chomsky παρατηροῦμεν ἀντιθέτως μίαν ἀπλῆν οὐδετεροποίησιν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου (πρβλ. ἐπίσης Katz (1972), passim. Ἡ συντακτικὴ καὶ σημαντικὴ ἵκανότης τοῦ «ἴδανικοῦ δμιλητοῦ» καὶ «λογικοῦ» χωρίζεται μεθοδικῶς ἀπὸ τὴν συγκεκριμένην «ἐκτέλεσίν » της. Ἡ ἀκόλυτος θεωρία ἀρκεῖται εἰς μίαν ἔξετασιν τοῦ «σκελετοῦ», μὲ τὸ νὰ ὑψώνῃ τὰ ἐλαττώματά της εἰς ἀρετάς. Οὗτω προετοιμάζεται ἡ ἀναγωγὴ τῆς διαλεκτικῆς ἐννοίας τῆς μεταφράσεως εἰς μίαν ἐμπειρικὴν ἐννοιαν, δηλ. ἡ ἔξαφάνισίς της (πρβλ. κατ. παράγρ. 8).

λύση τὸ πρόβλημα τῆς συμφωνίας μεταξὺ τῆς λογικῆς πλευρᾶς τῆς σημασίας καὶ τῆς ἀντιστοίχου καθολικῆς γλώσσης ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς πραγματιστικῆς-ρητορικῆς πλευρᾶς τῆς σημασίας καὶ τῆς ἐπὶ μέρους γλώσσης ἀφ' ἑτέρου. Πρέπει ἄρα νὰ ἔρευνηθῇ πῶς ἡ ἐπὶ μέρους γλῶσσα ἐφαρμόζει καὶ ἀτομικοποιεῖ τὴν γενικὴν καὶ λογικὴν σημασίαν — τὸν ἀποφαντικὸν λόγον (*locutionary*) — βάσει τῶν ιδικῶν της «ρητορικῶν» καὶ «ἐλλόγων» δυνατοτήτων (*illocutionary*)³⁵ (Austin) ἐν γένει. Κατὰ ταῦτα τίθεται τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως ὅχι πλέον ως λογικο-ἀναλυτικὸν πρόβλημα, μὲ ἀπολυτοποίησιν τῆς λογικῆς σημασίας, ἀλλὰ οὔτε καὶ ως ἐμπειρικὸν πρόβλημα, μὲ νατουραλιστικὴν ἀναγωγὴν τοῦ ρητορικοῦ καὶ πραγματιστικοῦ πόλου τῆς σημασίας (ὅπως π.χ. εἰς τὸν Quine), ἀλλὰ ως διαλεκτικὸν πρόβλημα. Ζητεῖται ἡ «ταυτότης ἐν τῇ διαφορᾷ» (*Identität in der Nichtidentität*) τῶν ὑπὸ μετάφρασιν γλωσσῶν. "Ολαι αἱ ἔννοιαι τῆς σημαντικῆς θεωρίας, καὶ συνεπῶς καὶ ἐκεῖναι τῆς θεωρίας τῆς μεταφράσεως, γίνονται τώρα πρόβλημα γλωσσολογικὸν καὶ φιλοσοφικόν. Ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι μόνον φορεὺς μίας ἐντατικῆς σημασίας (*intentionaler Sinn*), τῆς ὁποίας ἡ δυνατότης εἶναι καθαρῶς λογικο-ἀναλυτικὸν ζήτημα (πρβλ. Carnap, Frege). Ἡ γλῶσσα εἶναι ταυτοχρόνως μέσον τῆς αὐτο-εφαρμογῆς της εἰς τὴν συγκεκριμένην συνάφειαν τοῦ λόγου. Τόσον κατὰ ἐντατικὸν ἡ ἐκτατικὸν τρόπον τῆς λογικο-ἀποφαντικῆς σημασίας (*intentionale / extensionale Bedeutung*), ὅσον καὶ κατὰ τὴν ρητορικὴν-πραγματιστικὴν ἀποψιν τῆς σημασίας εἶναι τὰ κριτήρια τῆς σημασίας, καὶ συνεπῶς καὶ τῆς συνωνυμίας, σχετικὰ πρὸς τὰς ἐπὶ μέρους γλώσσας καὶ ὅχι ἀπόλυτα. Ἡ θεωρία τῆς μεταφράσεως καὶ ἡ θεωρία τῆς Σημαντικῆς — δύο πλευραὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος — καλοῦνται ἄρα, πέραν τῆς λογικο-ἀναλυτικῆς ἡ ἐμπειρικῆς χροιᾶς, νὰ προσλάβουν διαλεκτικὸν χαρακτῆρα.

5. Τοῦτο ὀδηγεῖ εἰς τὸ δεύτερον πρόβλημα τῆς ἀρμοδιότητος. Ποῖος εἶναι ἀρμόδιος διὰ τὴν ἔξήγησιν τῆς ἔννοίας τῆς μεταφράσεως; "Οπως φαίνεται, διεκδικοῦν τὴν ἀρμοδιότητα αὐτὴν διάφοροι κλάδοι μὲ διαφορετικοὺς σκοπούς, διαφόρους μεθοδολογικὰς προϋποθέσεις καὶ διάφορα κριτήρια σπουδαιότητος. Ἡ ἔννοια τῆς μεταφράσεως εύρισκεται εἰς τὸ ἐν ἄκρῳ μίας βαθμίδος, ἡ ὁποία μέσω ἐρμηνείας (*Interpretation*), γλωσσικῆς ἀναπαραστάσεως (*Rekonstruktion*) καὶ συμβολισμοῦ (*symbolische Dechiffrierung*) καταλήγει εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς ἀλληγορίας (*allegorische Deutung*). Διὰ τοὺς ποικίλους τούτους τρόπους γλωσσικῆς, ἀμοιβαίας προσεγγίσεως

35. Πρβλ. τὸ ἔξαίρετον ἔργον τοῦ Austin, ὅπου ἐπανακτᾶται ὅχι ἡ λογική, ἀλλ' ἡ ρητορικὴ διάστασις τῆς σημασίας. Συνέπεια διὰ τὴν μετάφρασιν: ὅχι κριτήρια συνωνυμίας τοῦ ἀποφαντικοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ κριτήρια «ἰσοδυναμίας» τῶν «ρητορικῶν» καὶ «ἐλλόγων» ίκανοτήτων τοῦ Λόγου ἐν γένει, μία πολὺ δυσχερεστέρα ἐπιχείρησις.

τίθεται τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητος καὶ συνεπῶς τῆς ἀρμοδιότητος. "Οπως φαίνεται ἐκ τῶν πραγμάτων δύο εἶναι κατ' ἀρχὴν οἱ ἀρμόδιοι: ὁ γλωσσολόγος καὶ ὁ φιλόσοφος τῆς γλώσσης ἐν γένει.

"Η μετάφρασις εἶναι κατ' ἀρχὴν ἔργον τοῦ γλωσσολόγου. Ή θέσις τοῦ Quine ἀναπτύσσεται, ὅπως εἴδαμε, ἐντὸς αὐτῶν τῶν γλωσσολογικῶν πλαισίων. Πρόκειται κατὰ βάθος διὰ τὴν σύγκρισιν δύο διαφορετικῶν γλωσσῶν εἰς τὰ πλαίσια μίας Συγκριτικῆς Γλωσσολογίας, ἡ ὅποια εἶναι ἔνας κλάδος μεταξὺ ἄλλων πολλῶν, ἀσχολουμένων μὲ τὴν γλῶσσαν, πχ. τῆς Ἐρμηνευτικῆς ἢ τῆς Φιλολογίας. Ἐξ ἄλλου διὰ τὴν δυνατότητα τῆς μεταφράσεως ἐνδιαφέρεται καὶ ὁ φιλόσοφος τῆς γλώσσης, ὁ ὅποιος ἔξετάζει τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως μὲ τὴν καθολικὴν σκοπιάν του. Ήμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐρωτήσει: τί ζητεῖ καὶ ὑπόσχεται ὁ φιλόσοφος ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐννοίας τῆς μεταφράσεως; Μήπως μεταβαίνει εἰς ξένα καὶ φιλοσοφικῶς ἄγονα πεδία; Οἱ φόβοι αὐτοὶ εἶναι ἀδικαιολόγητοι. Ὁ γλωσσολόγος κατὰ τὴν λύσιν τῆς καθαρῶς γλωσσικῆς πλευρᾶς τοῦ προβλήματος ἐρευνᾷ, ὅπως πχ. ὁ Quine, τὴν δυνατότητα τῆς μεταφράσεως καὶ τῶν ἐπὶ μέρους σχέσεων μεταξὺ φυσικῶν γλωσσῶν (natürliche Alltagssprache). Ἀλλὰ ἡ φυσική, τούτεστιν ἡ καθομιλουμένη γλῶσσα δὲν εἶναι ἡ μόνη μορφὴ γλώσσης, καὶ ἡ μετάφρασις μεταξὺ φυσικῶν γλωσσῶν δὲν εἶναι ταυτόσημος μὲ τὴν μετάφρασιν ἐν γένει. Ἐὰν πράγματι είχον οὕτω τὰ πράγματα, τότε κάθε θεωρία τῆς μεταφράσεως θὰ συνέπιπτε μὲ τὴν γλωσσολογικὴν θεωρίαν. Θέμα ἀρμοδιότητος οὔτε κἄν θὰ ἐτίθετο. Οὔτε ὅμως ἡ ἐννοία τῆς γλώσσης συμπίπτει μὲ τὴν ἐννοίαν τῆς φυσικῆς γλώσσης, οὔτε τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως εἶναι ταυτόσημον μὲ τὸ γλωσσολογικὸν πρόβλημα. Πέραν τῆς φυσικῆς ὑπάρχει ἡ ποιητική, τεχνητὴ γλῶσσα τῆς Λογοτεχνίας, ἡ «ἰδεατὴ» τῆς Ἐπιστήμης (Idealsprache), καὶ ἡ μετακριτικὴ τῆς Φιλοσοφίας.

"Ο φιλόσοφος τῆς γλώσσης ἔχει ώς ἀποστολὴν νὰ ἐρευνήσῃ ὅλας τὰς μορφὰς αὐτὰς τῆς γλώσσης, καθ' αὐτὰς καὶ εἰς σχέσιν πρὸς ἄλλήλας. Οὕτω καὶ μία φιλοσοφική, διαλεκτικὴ θεωρία τῆς μεταφράσεως θὰ είχεν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐρευνήσῃ τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως εἰς ὅλας τὰς πτυχάς του, τούτεστιν νὰ ἔξετάσῃ τὴν δυνατότητα κάθε γλωσσικῆς ἀπεικονίσεως καὶ ἀλληλοπροσεγγίσεως. Ἀρα ὁ φιλόσοφος τῆς γλώσσης, καὶ συνεπῶς καὶ ὁ φιλόσοφος τῆς μεταφράσεως, δὲν καταχρᾶται τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ γλωσσολόγου εἰς τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως, οὔτε καὶ τὸν μιμεῖται, ἀλλὰ τὸν ἐλέγχει, μὲ τὸ νὰ ὑπερβαίνῃ τὰ στενὰ περιθώρια τοῦ γλωσσολόγου. Ἐπειδὴ τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως εἶναι πολύπλευρον (τοῦτο γνωρίζουν καλῶς ἀντιπρόσωποι τῆς Ἐρμηνευτικῆς, ὅπως ὁ Schleiermacher καὶ ὁ Gadamer, ἀλλὰ ἀγνοοῦν οἱ φυσιοκρατισταὶ μονισταί, ὅπως ὁ Quine), αἱ ἀρμοδιότητες τοῦ γλωσσολόγου καὶ τοῦ φιλοσόφου διὰ τὴν διευκρίνισίν του ἀλληλοσυμπληροῦνται ἀλλὰ δὲν ἀλληλοαποκλείονται.

6. Τὸ ὅτι ἡ ἔννοια τῆς μεταφράσεως εἶναι «συστηματικῶς ὅμονυμος» (systematisch vieldeutig) θὰ δειχθῇ, ἐὰν ἀναλύσωμεν τὰς συνεπείας τῆς θέσεως τοῦ Quine και διὰ τὰ λοιπὰ πεδία τοῦ λόγου. Φαίνεται, ὅτι ὁ κίνδυνος τῆς ἀπροσδιοριστίας ἀπειλεῖ ὅχι μόνον τὴν Γλωσσολογίαν, ἀλλὰ και τὴν Ἐρμηνευτικήν, τὴν Θεωρίαν τῆς Ἐπιστήμης και τὴν Μεταφιλοσοφίαν ταυτοχρόνως. Κάθε φιλοσοφικὴ θεωρία τῆς μεταφράσεως πρέπει νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὸ πολυσύνθετον πρόβλημα τῆς μεταφράσεως διὰ κριτικῆς ἑνασχολήσεως μὲ δὸλα τὰ πεδία τοῦ λόγου. Κατὰ τὴν κριτικήν του αὐτὴν πορείαν μέσῳ διαφορετικῶν μορφῶν μεταφράσεως και γλώσσης θὰ ἥδυνατο ὁ θεωρητικὸς τῆς μεταφράσεως νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν θέσιν τοῦ Quine ως «νῆμα τῆς Ἀριάδνης», προκειμένου νὰ εὕρῃ διέξοδον εἰς τὸν λαβύρινθον τῆς μεταφράσεως.

Α'. Ἡ μετάφρασις ως γλωσσολογικὸν πρόβλημα. Ἡ θέσις τοῦ Quine περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως και τῆς σημασίας ἀποτελεῖ ἐπίθεσιν ἐναντίον μίας γενικῆς θεωρίας τῆς γλώσσης (Chomsky /Katz). Ἡ θέσις του ἀφορᾶ κατ' ἀρχὴν τὴν γλωσσολογικὴν πλευρὰν τοῦ προβλήματος. Ἐπειδὴ ἡ θέσις ἔξετέθη εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρούσης μελέτης, θὰ τὴν ἀνακεφαλαιώσωμεν ὑπὸ τὸ πρῶτον τῆς γλωσσολογικῆς ἀπόψεως τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως. Πρόκειται περὶ τῆς ἰσχύος τῶν συντακτικῶν, σημαντικῶν και ὁργανωτικῶν καθολικῶν νόμων (linguistic universals) μίας γενικῆς θεωρίας τῆς σημασίας και τῆς μεταφράσεως³⁶ (πρβλ. Katz). Ὁ Quine ἀποφεύγει τὴν «ἐντατικὴν σημασίαν» (intentionale Bedeutung) και κρίνει πᾶσαν μορφὴν ἐντατικῆς Σημαντικῆς (Theory of Meaning), μὲ τὰς θεμελιώδεις ἔννοιας της, π.χ. τῆς σημασίας (meaning), τῆς συνώνυμίας (synonymy) ως ταυτότητος σημασίας, τοῦ νοήματος (significance) ως κατοχῆς σημασίας, τῆς ἀναλυτικότητος (analyticity) ως ἀληθείας βάσει σημασίας, και τῆς λογικῆς ἀκολουθίας (entailment) βάσει τῆς ἀναλυτικῆς ἀληθείας. "Ολαι αἱ ἔννοιαι αὐταὶ προϋποθέτουν τὸν ὄρισμὸν τῆς σημασίας, ἀλλὰ ὁ ὄρισμὸς της προϋποθέτει κυκλικῶς τὸν ὄρισμὸν τῶν ἄλλων. Ὁ Quine ὑποστηρίζει ἀντιθέτως μίαν ἐπιστημονικῶς βάσιμον μορφὴν ἐκτατικῆς Σημαντικῆς (Theory of Reference), τῆς ὁποίας βασικαὶ ἔννοιαι εἶναι π.χ. ἡ ὀνομασία (naming), ἡ ἀλήθεια (truth), ἡ ἀπόφασις (denotation), ἡ ἔκτασις τῶν ἔννοιῶν (extension), ἡ ἀξία τῶν διαφορικῶν (value of variables), ἡ οὐσία (existence) κλπ.³⁷. Ἡ ἀπροσδιοριστία τῆς

36. Πρβλ. τὸ ἔργον τοῦ Katz (1972): Σημαντικὴ θεωρία ως ἡ μέχρι τοῦτο καλυτέρα προσπάθεια κωδικοποιήσεως τῆς πολὺ ἐτερογενοῦς συζητήσεως γύρω ἀπὸ τὴν ἰσχὺν και δικαιολόγησιν τοιούτων συντακτικῶν και σημαντικῶν καθολικῶν νόμων.

37. Διὰ τὴν διπλῆν αὐτὴν μορφὴν τῆς Σημαντικῆς, πρβλ.. Quine, *Notes on the Theory of Reference* ἐν *From a Logical Point of View*, N. York 1963, 130-138. Ἡ ἔρις μεταξὺ Quine

μεταφράσεως ίσχύει δι’ ἀμφοτέρας τὰς πλευράς τῆς σημασίας. Τὸ ἴδανικὸν τοῦ κριτηρίου ἀπολύτου συνωνυμίας — διὰ τὴν μετάφρασιν — καθίσταται κατὰ ταῦτα ἀδύνατον, ἀπλοῦς μῆθος.

Ἡ θέσις ἐκτίθεται κατὰ γλωσσολογικο-μεθοδολογικὴν ἔννοιαν. Τὸ X τῆς ἐμπειρίας, ἡ ὑπὸ μετάφρασιν γλῶσσα, δύναται νὰ ἀποδοθῇ μὲ διαφορετικοὺς τρόπους. Θέμα: ἀληθὲς ἢ ψευδὲς δὲν τίθεται διὰ τὴν μετάφρασιν πέραν ἐνὸς ἐμπειρικῶς καθοριστέου ὅρου. Παρὰ Quine ἐκφράζεται ἡ ἀπροσδιοριστία αὐτὴ ὡς συνέπεια τῆς Μεθοδολογίας τῆς ἐμπειρικῆς Ἐπιστήμης, ὅχι ὅμως ὡς συνέπεια μίας «ἐνορατικῆς» προβληματικότητος τῆς Λογικῆς τῶν σημαντικῶν ἔννοιῶν, βάσει π.χ. μίας Μεταφυσικῆς τῆς ἔξατομικεύσεως τῶν γλωσσῶν. Ἡ προβληματικότης ἐνὸς Schleiermacher καὶ Leibniz: «ἡ ἀπόδοσις μίας ξένης γλώσσης εἶναι θεωρητέα ὡς ἄπειρος προσέγγισις» ἀνακτᾶται ὑπὸ τοῦ Quine ὅχι μεταφυσικῶς ἀλλὰ μεθοδικῶς. Ἀπροσδιοριστία καὶ ἀλογία εἶναι καὶ διὰ τὸν Quine δύο σοβαροὶ κίνδυνοι, τῶν ὁποίων ἡ συνειδητοποίησις εἶναι ἀναγκαία προϋπόθεσις μίας ἐπιτυχοῦς κατανοήσεως καὶ κατανικήσεως τῆς ἀπειρότητος τῆς μεταφράσεως. Ἡ ἐπίθεσις τοῦ Quine ἐντὸς τῆς Γλωσσολογίας ἐναντίον τοῦ προσδιοριστοῦ καὶ ἐλλόγου ἴδανικοῦ τῆς μεταφράσεως προκαλεῖ τὴν ὑπόνοιαν, δτὶ καὶ εἰς τὰ ἄλλα πεδία τοῦ λόγου ἐμφωλεύει ὁ αὐτὸς κίνδυνος.

B'. Ἡ μετάφρασις ὡς ἐρμηνευτικὸν πρόβλημα.
Ἀκόμη καὶ ἡ Γενικὴ Φιλολογία (π.χ. Boeckh) πρέπει νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως. Αὕτη διασαφηνίζει τὴν ἔννοιαν τῆς μεταφράσεως ὡς συναφείας τῶν ἔννοιῶν: κατανόησις (Verstehen), ἐρμηνεία (Interpretation) καὶ ἀναπαράστασις (Rekonstruktion). Ἐπειδὴ ἡ Φιλολογία ὡς Ἐρμηνευτικὴ θεωρεῖ τὴν γραμματικὴν πλευρὰν τῆς ἐρμηνείας καὶ κριτικῆς ἀπολύτως ὡς τὸ A καὶ Ω, (grammatische Interpretation /Kritik) προ-

---

καὶ Katz γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς θεμελιώσεως μίας Γενικῆς θεωρίας Σημαντικῆς ἀφορᾶ πρὸ παντὸς τὰς σχέσεις τῶν δύο πόλων τῆς σημασίας. Ὁ Quine ἀντιπροσωπεύει τὴν θέσιν δτὶ ἡ ἐντατικὴ σημασία δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς ἐκτατικὴν σημασίαν. Τὸ πρωταρχικὸν φαινόμενον εἶναι δι’ αὐτὸν, τὸ τί σημαίνει ἡ γλῶσσα. ὅχι τὸ πῶς τὸ σημαίνει. Γλῶσσα εἶναι τὸ μέσον τῆς ἀναφορᾶς πρὸς τὴν πραγματικότητα. Μία καθαρῶς ἐντατικὴ Σημαντικὴ δὲν εἶναι κατ’ αὐτὸν καν εἰς θέσιν νὰ ἔξηγήσῃ τὴν σχέσιν τῆς ὀνομασίας (ὄνομα / πρᾶγμα), τῆς κατηγορήσεως (κατηγορούμενον / ἔκτασις ἰσχύος της) καὶ τῆς ἀποφάνσεως (ἀλήθεια / ψεῦδος τῶν προτάσεων). Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν προσπαθεῖ δ Katz νὰ δείξῃ, δτὶ ναὶ μὲν διὰ τὴν λογικὴν Σημαντικὴν ἡμπορεῖ τὸ ἐκτατικὸν ἴδανικὸν νὰ εἶναι χρήσιμον, ἀλλὰ δτὰν πρόκειται περὶ μίας ἀναπαραστάσεως τῆς σημαντικῆς ἵκανότητος τοῦ ὄμιλητοῦ, τότε πρέπει νὰ ἔξηγήσωμεν ἄλλα σημαντικά φαινόμενα, ὅπως π.χ. συνωνυμία καὶ παράφρασις, σημαντικὴ ὄμοιότης καὶ διαφορά, ἀντωνυμία (ἄρνησις), ὑπόταξις, ἀνοησία, καὶ σημαντικὴ ἀνωμαλία, ὄμωνυμία, περιττότης, σημαντικὴ ἀλήθεια (ἀναλυτικότης, μεταγλωσσικὴ ἀλήθεια κλπ.) σημαντικὸν ψεῦδος (ἀντίφασις, μεταγλωσσοικὸν ψεῦδος), σημαντικὴ παραδοξία, λογικὴ ἀκολουθία, σημαντικὴ προϋπόθεσις, δυνατὴ ἀπάντησις εἰς ἐρώτησιν, αὐτοαπαντωμένη ἐρώτησις κλπ. (πρβλ. Katz, ε. ἀ., passim, καὶ ἵδ. 5 ἐπ.)

ποθέτει αύτη τὴν λύσιν τῆς γλωσσολογικῆς πλευρᾶς τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως. Ἀλλὰ ἡ φιλολογικὴ Ἐρμηνευτικὴ ὑπερβαίνει τὰ στενὰ δρια τῆς Γλωσσολογίας, ἐπειδὴ ἐπιδιώκει τὴν συμφιλίωσιν τῆς γραμματικῆς πλευρᾶς τῆς ἐρμηνείας καιὶ κριτικῆς μὲ τὴν ἀτομικὴν μορφὴν ταύτης (*Individuelle/psychologische/Interpretation und Kritik*). Ὁχι ώς ἀφηρημένη ἐπιστήμη, δπως ἡ Γλωσσολογία, ἀλλ' ώς τέχνη τοῦ ἀτομικοῦ (τὸ δόποιον ὅμως διέπεται ὑπὸ ἴδιαζόντων νόμων) ἐμφανίζεται ἡ Ἐρμηνευτική. Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν θεματοποιεῖται ἡ διάστασις τῆς «γενετικῆς» καιὶ *ἰστορικῆς* (genetische ἢ technische) ἐρμηνείας καιὶ κριτικῆς, (*historische Interpretation und Kritik*), ἡ δόποια ἀφορᾶ τεχνητὸν ὅχι φυσιολογικὸν τρόπον τοῦ ὅμιλεῖν καιὶ ἀσχολεῖται ὅχι μὲ τὴν ἀδιάφορον-λογικήν, ἀλλὰ τὴν πραγματιστικήν - διαλεκτικήν μορφὴν τῆς σημασίας. Μετάφρασις εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συναφείας δλων αὐτῶν τῶν ἀπόψεων τῆς ἀποδόσεως τοῦ ξένου λόγου. Ὁλαι αἱ διαστάσεις αὐταὶ τοῦ τεχνητοῦ, λογοτεχνικοῦ λόγου εἶναι ἀναγκαῖαι διὰ τὴν λύσιν τοῦ ἐρμηνευτικοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως³⁸.

Εἶναι εὔνόητον, δτι ἡ ἀπροσδιοριστία τῆς μεταφράσεως τοῦ καθαρῶς γλωσσολογικοῦ τύπου παρὰ Quine ισχύει καιὶ διὰ τὴν ἐρμηνευτικήν ἀποψιν τοῦ προβλήματος. Τὰ παράμετρα τῆς ἀπροσδιοριστίας αὐξάνονται ἐντὸς τῆς πολιαράτοις ἐρμηνευτικῆς μεταφράσεως. Ἀναλόγως διαφορετικὸς εἶναι καιὶ ὁ τρόπος, μὲ τὸν δόποιον δικαιολογεῖται ἡ ἀπροσδιοριστία. Ἡ μονὰς τοῦ συγγραφέως τῶν ὑπὸ ἐρμηνείαν κειμένων εὑρίσκεται — μέσῳ τῶν τεσσάρων εἰδῶν ἐρμηνείας καιὶ κριτικῆς — εἰς μίαν ἀπειρον σχέσιν μὲ τὰς ἄλλας μονάδας. Μία μοναδική, ἀποκλειστική, ἀλλὰ ἀληθής ἐρμηνευτικὴ μετάφρασις δὲν εἶναι δυνατή, ἀλλὰ μόνον μία «ἐνορατικὴ προσέγγισις». Γλωσσικαὶ μονάδες δὲν εἶναι ἀριθμητικαὶ μονάδες, εὐκόλως διαπλασιαστέαι, οὕτε καιὶ θεωρητικὰ συστήματα, εὐχερῶς ἀπεικονιστέα. Εἶναι μᾶλλον ποιοτικαὶ μονάδες («εἰδητικοὶ ἀριθμοί», διὰ νὰ ὅμιλήσωμεν μὲ τὸν Πλάτωνα), τῶν δποίων ἡ ἀπεικόνισις παραμένει μία ἰδανικὴ καιὶ ἀπειρος προσέγγισις³⁹.

Ἀλλὰ καιὶ ἡ «δοντολογικὴ στροφὴ» τῆς Ἐρμηνευτικῆς (Gadamer) ἀντιπροσωπεύει μίαν ἀπροσδιοριστίαν τῆς ἐρμηνευτικῆς μεταφράσεως. Μὲ

38. Πρβλ. τὴν ἀξιοσημείωτον καιὶ μέχρι τοῦδε μὴ ὑπερκερασθεῖσαν προσπάθειαν τοῦ Boeckh νὰ θεμελιώσῃ μίαν «τυπικὴν θεωρίαν τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης» κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν φιλολογικὴν «Τέχνην» (ὅπως τὴν διδάσκεται ὁ φοιτητὴς εἰς Ἀθηναῖς π.χ.). Διὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν τεσσάρων εἰδῶν ἐρμηνείας πρβλ. ίδ. σελ. 83 ἐπ., διάτην ἀνάλογον τῆς κριτικῆς, σελ. 170 ἐπ.

39. Μὲ ἀναφορὰ εἰς τὸν Leibniz τονίζει ὁ Boeckh: «Ἡ φιλολογία, δπως καιὶ κάθε ἄλλη ἐπιστήμη, εἶναι ἀτελείωτον ζήτημα προσέγγισεως», διότι «ἐκεῖ δπου λήγει ἡ ἀπειρότης, ἐκεῖ παύει ἡ ἐπιστήμη νὰ ὑπάρχῃ» (Ξ.ἀ. 16, 15).

τὴν διαλεκτικήν της μεταξὺ ἐρωτήσεως και ἀπαντήσεως μεταξὺ τῶν ὑπὸ μετάφρασιν πόλων, και μεταξὺ ἐρμηνευτικῆς προκατανοήσεως και κυκλικῆς ἐφαρμογῆς κατὰ τὴν «λογικὴν ἀναπαράστασιν» τοῦ διαλεκτικοῦ φαινομένου τῆς «οἰκειοποιήσεως τοῦ ξένου» — τοῦ στοιχείου πάσης μορφῆς μεταφράσεως — διανοίγει ἡ φιλοσοφικὴ Ἐρμηνευτικὴ ταυτοχρόνως μίαν ὑπερβατικὴν και ἴστορικὴν διάστασιν τῆς κατανοήσεως, τῆς ὅποιας ἡ τελεία κατάκτησις παραμένει ἰδανικὸν τέρμα εἰς τὸν ἄπειρον ἀλληλοκαθερπισμὸν τῶν γλωσσικῶν μονάδων. «Οπου τὰ γνωστὰ κριτήρια τῆς ἀντικειμενικῆς ἐπιστήμης δὲν ἴσχύουν, ἐκεῖ παραμένει μόνον ἡ ὑπερβατικὴ ὑφὴ — ἡ κυκλικὴ ὑφὴ — τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως (Heidegger) μόνος τρόπος ἔξηγήσεως τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς ἐρμηνευτικῆς μεταφράσεως⁴⁰.

Γ'. Ή μετάφρασις ως πρόβλημα τῆς θεωρίας τῆς Ἐπιστήμης. Δὲν θὰ ἥτο «μετάβασις εἰς ἄλλο γένος», ἐὰν θὰ διμιλούσαμεν περὶ μεταφράσεως ως προβλήματος τῆς θεωρίας τῆς Ἐπιστήμης (Wissenschaftstheorie). Τὸ ἴδιον ἴσχύει και διὰ τὸν λόγον περὶ ἐπιστημονικῆς γλώσσης. Δὲν πρόκειται και ἐδῶ περὶ ἀπλῆς μεταφορᾶς. Ήδη τίθεται τὸ πρόβλημα τῆς συμφιλιώσεως μεταξὺ θεωρίας και ἐμπειρίας κατὰ γλωσσικὴν ἔννοιαν, πρόβλημα μὲ τὸ ὅποιον παλαίει ὁ Quine κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς θέσεώς του. Και τοῦτο εἶναι μεταφραστικὸν πρόβλημα κατ' ἔξοχήν. Μὲ τὴν «γλωσσολογικὴν στροφήν» (linguistic turn) και ἐντὸς τῆς θεωρίας τῆς Ἐπιστήμης τοῦ Λογικοῦ ἐμπειρισμοῦ τίθεται τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως κατὰ τρόπον πλέον ἐπείγοντα. Ή ἔννοια τῆς μεταφράσεως παίζει ἔναν μεγάλον ρόλον κατὰ τὰς πολλαπλὰς προσπαθείας προσδιορισμοῦ ἐνὸς «κριτηρίου τοῦ σημαντικοῦ λόγου» (criterion of cognitive significance) κατὰ τὴν «λογικὴν ἀναπαράστασιν» τῆς λογικοσημαντικῆς ὑφῆς τῆς ἐπιστημονικῆς γλώσσης. Αἱ ἀνεπιτυχεῖς προσπάθειαι ἀμέσου και κατ' εὐθεῖαν ἀναγωγῆς τῆς θεωρητικῆς γλώσσης τῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τῆς ἐμπειρικῆς γλώσσης (πρβλ. Carnap και Hempel) δεικνύουν ἀκόμη μίαν φορὰν τὴν ἀπορίαν τῆς μεταφράσεως. Κριτήρια ἀπολύτου συνωνυμίας δὲν εἶναι δυνατά, και διὰ τοῦτο ὁ κίνδυνος τῆς ἀπροσδιοριστίας εἶναι ἀναπόφευκτος⁴¹.

40. Πρβλ. Gadamer (ε. ἀ. 250, 256). Και ἡ φιλοσοφικὴ Ἐρμηνευτικὴ ὑποστηρίζει συνεπῶς μίαν διαλεκτικὴν σχέσιν μεταξὺ τῆς λογικο-τυπικῆς και τῆς πραγματιστικῆς διαστάσεως τῆς σημασίας τῶν ὑπὸ μετάφρασιν και κατανόησιν κειμένων. Κυμαίνεται ἄρα μεταξὺ τυπικῆς και ἐμπειρικῆς ἐπιστήμης. Τὸ ἀντικειμενικὸν νόημα τῶν κειμένων γίνεται κατανοητὸν μόνον μέσῳ τῆς ἐρμηνευτικῆς προκατανοήσεως, οὗτος ὥστε ἡ γένεσις και ἡ ἴστορικότης της νὰ μεταβάλει τὴν καθ' αὐτὸ σημασίαν τοῦ κειμένου. Και ἐδῶ εἶναι τὸ ἔργον τῆς μεταφράσεως «ἀτελείωτον πρόβλημα».

41. Πρβλ. Hempel : «Τὰ ἐμπειρικὰ κριτήρια τῆς γνωστικῆς σημασίας» ἐν δ.π. 101-122. Ή δλη συζήτησις δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ως βαθμιαία προσέγγισις εἰς τὴν συνειδητοποίησιν τοῦ κινδύνου τῆς ἀπροσδιοριστίας, μὲ τὴν ὅποιαν ἀπειλεῖται ἡ μετάφρασις

‘Αλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀντίπαλον μορφὴν τῆς «λογικῆς ἀναπαραστάσεως» τῆς πραγματιστικῆς - ρητορικῆς μορφῆς τῆς σημασίας τῆς γλώσσης τῆς ‘Επιστήμης παρὰ Kuhn καὶ Feierabend τίθεται τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως. Κατὰ τὸν Kuhn, ὁ ὅποιος ρητῶς ἀναφέρεται εἰς τὴν θέσιν τοῦ Quine καὶ ἐπεκτείνει τὴν ἴσχυν της καὶ διὰ τὴν θεωρίαν τῆς ἐπιστήμης, ἀνήκουν εἰς τὴν κλάσιν τῶν μεταφραστῶν τόσον ὁ θεωρητικός, ὅσον καὶ ὁ Ἰστορικός τῆς ‘Επιστήμης. ‘Επειδὴ κάθε ἀντίπαλος θεωρία χρησιμοποιεῖ τοὺς δρους μὲ τὴν ἴδικήν της σημασίαν, εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνεται κατ’ εὐθεῖαν μετάφρασις μεταξὺ τῶν ἐπὶ μέρους τούτων γλωσσῶν. Οὐδεμία δογματική, ἀφελὴς Σημαντική εἶναι πλέον εἰς θέσιν νὰ ἄρῃ τὸν κίνδυνον τῆς ἀπροσδιοριστίας αὐτῆς. ‘Η «διαλεκτική» αὐτὴ στροφὴ τῆς θεωρίας τῆς ‘Επιστήμης καθιστᾶ φανερόν, ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως εἶναι πράγματι οὐσιαστικὸν πρόβλημα, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἄποψιν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Λογικοῦ ‘Εμπειρισμοῦ⁴².

Οὗτοι κλίνουν εἰς τὸ νὰ ἀρνηθοῦν τὸ ἐπεῖγον τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως, διότι τὴν θεωροῦν ως ἀπλὴν ἀπεικόνισιν καὶ ὅχι ως διαλεκτικὴν συμφιλίωσιν μεταξὺ δύο γλωσσῶν. ‘Η γλῶσσα τῆς ‘Επιστήμης — ἀντιθέτως πρὸς τὴν φυσικήν, καθομιλουμένην γλῶσσαν — εἶναι τεθειμένη διὰ διύποκειμενικῆς συνεννοήσεως. Οἱ κανόνες τοῦ σχηματισμοῦ καὶ μετασχηματισμοῦ τοῦ Λεξικοῦ καὶ τῆς Γραμματικῆς της εἶναι κατὰ συνθήκην καθαρῶς ἐκτεθειμέναι, οὕτως ὥστε μία γραμματικὴ ἔρμηνεία καὶ κριτικὴ νὰ ἀρκῇ. Παρανόησις δὲν εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ μετάφρασις εἶναι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀπλὴ ἀπεικόνισις μίας γλώσσης εἰς μίαν ἄλλην. ‘Επειδὴ οὗτοι ἀγνοοῦν τὴν πραγματικὴν - διαλεκτικὴν συνάφειαν τῆς σημασίας τῆς γλώσσης τῆς ‘Επιστήμης χάριν τῆς λογικῆς πλευρᾶς τῆς σημασίας αὐτῆς,

---

τῆς θεωρητικῆς εἰς τὴν ἐμπειρικὴν γλῶσσαν τῆς ἐπιστήμης. ‘Οποιος δῆμος φθάσει εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ προχωρήσῃ «σκαλοπάτι πιὸ κάτω», νὰ θεματοποιήσῃ τὴν πραγματιστικὴν διάστασιν τῆς σημασίας» (πρβλ. σημ. 42).

42. Πρβλ. Kuhn (ε. ἀ. 267-269). ‘Ο Kuhn ἀποδέχεται τὸν ὑπὸ τοῦ Popper γενόμενον «γλωσσολογικὸν» παραλληλισμὸν τῆς συγκρίσεως ἀνταγωνιζομένων «ἐπιστημονικῶν θεωριῶν» καὶ μεταφράσεως ξένων γλωσσῶν ἀλλὰ καταλήγει εἰς διαφορετικὰ ἀποτελέσματα. Διὰ τὸν Popper εἶναι τὸ μεταφραστικὸν πρόβλημα τὸ αὐτὸν μὲ τὴν ἐκμάθησιν μίας δευτέρας γλώσσης, διὰ τὸν Kuhn, ὁ ὅποιος ἀναφέρεται εἰς τὸν Quine, θεωρεῖται τὸ πρόβλημα πολὺ δυσκολώτερον. Πρόκειται ὅχι περὶ ἀπλῆς ἀναγωγῆς τοῦ ἴδικοῦ μας ἐπὶ τοῦ ξένου ἀλλὰ περὶ μίας διαλεκτικῆς συμφιλιώσεως τῆς ἴδικῆς μας καὶ τῆς ξένης γλώσσης. Κατὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς «ὑφῆς ἐπιστημονικῶν ἐπαναστάσεων» ἐργάζεται ὁ Kuhn πράγματι μὲ μίαν διαλεκτικὴν ἔννοιαν μεταφράσεως. ‘Ο ἐκθρονισμὸς τῆς κοινῆς ἐμπειρικῆς βάσεως καὶ τοῦ κοινοῦ ἔννοιολογικοῦ σχηματισμοῦ ἀνοίγει τὴν νέαν διάστασιν τῆς ἀποδοχῆς καὶ ἀπορρίψεως τῶν τελευταίων παραδειγμάτων» (Kuhn) ἢ «γνωσσικῶν προϋποθέσεων» (Whorf) ἢ «ἀναλυτικῶν ὑποθέσεων» (Quine). ‘Η ἀρχὴ τῆς γλωσσικῆς σχετικότητος (Whorf) καὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως (Quine) εὑρίσκει παρὰ Kuhn τὸ ἀνάλογόν της εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σχετικότητος καὶ ἀπροσδιοριστίας τοῦ ἐπιστημονικοῦ λογοπαιγνίου.

νομίζουν ἐσφαλμένως, ὅτι ἡ ἀναλυτικὴ καὶ λογικὴ λύσις τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως ἀρκεῖ διὰ μίαν διαλεκτικὴν ἀναπαράστασιν τῆς μεταφραστικῆς πορείας ἀπὸ μίας ἐπιστημονικῆς γλώσσης εἰς μίαν ἄλλην, τόσον κατὰ συγχρονικὸν ὅσον καὶ κατὰ διαχρονικὸν τρόπον.

Ἄντιθέτως δὲ Kuhn, μὲ μάρτυρας τὸν Quine καὶ τὸν Popper, δεικνύει διτὶ καὶ ἡ μετάφρασις τῆς Ἐπιστήμης ὑπακούει ὅχι εἰς τὸ λογικὸν ἴδαινικὸν τῆς ἀπολύτου ἀπεικονίσεως, ἀλλὰ εἰς τὸ διαλεκτικὸν ἴδαινικὸν τῆς κατὰ προσέγγισιν γεφυρώσεως, τούτεστιν τῆς διαλεκτικῆς συμφιλιώσεως τῶν ἀντιμαχομένων γλωσσῶν τῆς Ἐπιστήμης. Κατανόησις, ἔρμηνεία καὶ ἀναπαράστασις, τρεῖς θεμελιώδεις ἀπόψεις τῆς ἔρμηνευτικῆς μεταφράσεως, καθίστανται κατὰ ταῦτα ἀπαραίτητοι καὶ διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς μεταφράσεως ως προβλήματος τῆς θεωρίας τῆς Ἐπιστήμης. Ὁχι ἡ τυπικὴ Λογική, ἀλλὰ ἡ φιλολογικὴ Ἐρμηνευτικὴ φαίνεται νὰ εἶναι ὁ στενὸς συγγενής τῆς θεωρίας τῆς Ἐπιστήμης.

Δ. Ἡ μετάφρασις ως μεταφιλοσοφικὸν πρόβλημα. Ἡ φιλοσοφικὴ γλωσσικὴ κοινότης δὲν δύναται ἐπίσης νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὸν ρόλον τῆς χωρὶς τὴν ἔννοιαν τῆς ἔρμηνευτικῆς μεταφράσεως, (καὶ χωρὶς τὰς ἔννοιας τῆς κατανοήσεως, τῆς ἔρμηνείας καὶ τῆς ἀναπαράστασεως, αἱ διόποιαι συνδέονται μαζύ της). Πρῶτον, διότι κάθε φιλόσοφος τὴν χρειάζεται κατὰ τὴν ἐποικοδόμησιν τῆς ἴδικῆς του γλώσσης. Κάθε φιλοσοφικὴ γλῶσσα πρέπει νὰ θεωρηθῇ ως ἀποτέλεσμα τῆς μεταφράσεως τοῦ καθομιλουμένου καὶ ἀσυνειδήτου λόγου εἰς τὸν αὐτοσυνείδητον λόγον (π.χ. οἱ Kant καὶ Hegel εἶναι μάρτυρες μίας τοιαύτης μεταφράσεως κατὰ συγχρονικὸν τρόπον). Καὶ δεύτερον, διότι κάθε φιλόσοφος ἔχει νὰ κάμη μὲ τὴν ἔρμηνείαν τῆς παραδεδομένης φιλοσοφικῆς γλώσσης. Κάθε φιλόσοφος ἀξίας, π.χ. καὶ πάλιν οἱ Kant καὶ Hegel, ἐπιχειροῦν μίαν «λογικὴν ἀναπαράστασιν» τῆς παραδεδομένης φιλοσοφικῆς γλώσσης ἢ μᾶλλον μίαν κριτικὴν «ἐπιδιόρθωσιν» (emendation) τοῦ κειμένου τῆς κατὰ διαχρονικὸν τρόπον. Τέλος, ἡ ἀπορία τῆς φιλοσοφικῆς συζητήσεως καὶ κριτικῆς ἀπαιτεῖ ἀκόμη μίαν φοράν τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ μέσου τῆς μεταφράσεως. Ἐπειδὴ κάθε φιλόσοφος (καὶ φιλοσοφικὴ «σχολὴ») ὁμιλεῖ τὴν ἴδικήν του γλῶσσαν, δὲν εἶναι δυνατή μία «λογικὴ ἀναπαράστασις» τῶν κριτηρίων τῆς συζητήσεως καὶ κριτικῆς αὐτῆς χωρὶς προηγουμένην λύσιν τοῦ μεταφραστικοῦ προβλήματος τῆς γλωσσικῆς αὐτῆς ἀλληλοπροσεγγίσεως.

Κατὰ ταῦτα ἀνήκει καὶ ὁ φιλόσοφος εἰς τὴν τάξιν τῶν μεταφραστῶν. Οὕτω προσφέρεται ἵκανὴ ὥλη διὰ μίαν Μεταφιλοσοφίαν, τὴν διόποιαν θὰ ἡδυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ως μίαν φιλοσοφικὴν Ἐρμηνευτικὴν ἐν γένει. Αὕτη θὰ εἶχεν ως ἔργον, βάσει μίας λογικῆς καὶ ὅχι ἐμπειρικῆς μορφῆς ἀναπαραστάσεως, νὰ γίνη κυρία τοῦ κινδύνου τῆς ἀπροσδιοριστίας, μὲ τὸν διόποιον ἀπειλεῖται ὁ προσδιορισμὸς καὶ ἡ λογικότης τῆς φιλοσοφικῆς

μεταφράσεως ύπό τὴν τριπλῆν προαναφερθεῖσαν ἔννοιαν. Ὁ κίνδυνος τῆς ἀπροσδιοριστίας και ἀλογίας τοῦ φιλοσοφικοῦ γλωσσοπαιγνίου ἐν γένει ἐμφανίζεται ἐπειδὴ δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχουν κριτήρια ἀπολύτου συνωνυμίας κατὰ τὴν τριπλῆν περίπτωσιν μεταφράσεως — ἀπὸ τὴν καθομιλουμένην ἢ τὴν παραδεδομένην ἢ ἀντίπαλον γλῶσσαν εἰς τὴν ἴδικήν του. Ἡ Μεταφιλοσοφία θὰ εἶχε τὴν ἀποστολὴν νὰ ἀποκρούσῃ τὸν κίνδυνον αὐτὸν και νὰ καταδείξῃ, ὅτι και ἡ φιλοσοφικὴ Σημαντικὴ εἶναι εἰς θέσιν νὰ γεφυρώσῃ τὸ χάσμα τοῦ τριπλοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου. Τοῦτο βεβαίως ὅχι μὲ λογικο-ἀναλυτικὴν ἀπεικόνισιν, οὔτε και μὲ ὑποθετικὴν πρόγνωσιν, ἀλλὰ μὲ διαλεκτικὴν συμφιλίωσιν⁴³.

Αἱ μέχρι τοῦδε ἔρευνηθεῖσαι μορφαὶ γλώσσης: φυσική, λογοτεχνική, ἐπιστημονική και φιλοσοφική γλῶσσα, καθὼς και αἱ ἀνάλογοι μεταθεωρίαι τοῦ λόγου: Γλωσσολογία, Ἐρμηνευτική, Θεωρία τῆς Ἐπιστήμης και Μεταφιλοσοφία, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναχθοῦν εἰς μίαν μορφήν, τόσον ἐπὶ τῆς σφαιρᾶς τοῦ ἀντικειμενικοῦ λόγου, δσον και ἐπὶ τῆς σφαιρᾶς τοῦ μεταθεωρητικοῦ λόγου. Πρόκειται περὶ μίας «συστηματικῆς ὁμωνυμίας» τῶν πεδίων τοῦ λόγου και τῶν Μεταθεωριῶν του. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀποκλείεται και ἡ ἀναγωγὴ (Redaktion) μίας γενικῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας τῆς μεταφράσεως εἰς μίαν καθαρῶς γλωσσολογικὴν θεωρίαν, ὅπως τὴν ἐπιχειρεῖ π.χ. ὁ Quine (βλ. τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρούσης ἐργασίας). Διὰ τὸν γλωσσολόγον πρόκειται περὶ ἐνὸς τύπου μεταφράσεως, διὰ τὸν φλόσοφον πρόκειται περὶ διαφορετικῶν τύπων, οἱ ὅποιοι δὲν δύνανται νὰ ἀναχθοῦν εἰς ἔναν τύπον μεταφράσεως. Αἱ ύπὸ μετάφρασιν γλῶσσαι και ὁ ἐκάστοτε τύπος τῆς μεταφράσεως, καθὼς τὰ ἀνάλογα κριτήρια τῆς ὀρθότητος τῶν διαφόρων τούτων τύπων ποικίλλουν ἀπὸ τὸ ἐν πεδίον τοῦ λόγου εἰς τὸ ἄλλο. Μὲ τὴν ἀπολυτοποίησιν τοῦ γλωσσολογικοῦ τύπου τῆς μεταφράσεως ἢ μὲ μίαν ἀφηρημένην ἔννοιαν τῆς μεταφράσεως ἐντὸς μίας λογικο-ἀναλυτικῆς Σημαντικῆς τύπου Carnap δὲν λύεται τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως.

7. Ἡ «συστηματικὴ ὁμωνυμία» τῶν πεδίων τοῦ λόγου και τῶν Μεταθεωριῶν του ἔχει ἐπομένως συνεπείας και διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ἴδιας τῆς μεταφράσεως. Πάσχει ἄρα και αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἀνάλογον «συστηματικὴν πολυσημασίαν»· ἡ μετάφρασις λέγεται ἐπίσης πολλαχῶς. Ἡ συστηματικὴ αὐτὴ πολυσημασία τῆς μεταφράσεως θὰ γίνη πλέον φανερή, ἐὰν ἔξετάσωμεν, βάσει τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων, τὰς ἐπὶ μέρους μεθόδους τοῦ μεταφράζειν. Εἶναι εὐνόητον, ὅτι και ἐκεῖ — ὅπως και εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ύπὸ

43. Τὴν θέσιν, ὅτι ἡ Μεταφιλοσοφία εἶναι μία «Μεταθεωρία τῆς μεταφράσεως τῆς φιλοσοφικῆς γλώσσης» ὑποστηρίζω συστηματικῶς και λεπτομερῶς εἰς τὴν ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ διατριβήν μου: *Zum Konstitutionsproblem der Philosophie. Eine Metaphilosophische Untersuchung*, Frankfurt a. M. 1972, σελ. 256.

μετάφρασιν γλωσσῶν — αἱ διαφορετικαὶ αὐταὶ μέθοδοι, τούτεστιν τῆς λογικο-ἀναλυτικῆς ἀπεικονίσεως, τῆς ἐμπειρικο-προγνωστικῆς ὑποθέσεως ἢ τῆς ὑπερβατικο-διαλεκτικῆς ἀναπαραστάσεως, δὲν εἶναι ἀνακτέαι εἰς μίαν καθολικὴν μέθοδον. Ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία ἔχει νὰ κάμη μὲ μίαν μεθοδικὴν πολλαπλότητα τῶν ὑπὸ ἔξετασιν τύπων μεταφράσεως, πρᾶγμα ποὺ θὰ ἔχῃ συνεπείας καὶ διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἴδικῆς της μεθοδολογικῆς διαδικασίας. Περὶ τούτου ἐγνώριζεν ἡδη ὁ Schleiermacher εἰς τὴν κλασσικὴν μελέτην του *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*, 1813⁴⁴.

‘Ο γλωσσολόγος ἐνδιαφέρεται πρὸ παντὸς διὰ μίαν προσέγγισιν καὶ ἔνα παραλληλισμὸν δύο φυσικῶν γλωσσῶν ώς συνόλων καὶ ἡ μέθοδος του εἶναι μόνον ἡ ἐμπειρικο-προγνωστικὴ ὑπόθεσις. Ὁ ἐρμηνευτικὸς δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν προσέγγισιν ἢ ἀπεικόνισιν δύο ὅλοκλήρων φυσικῶν γλωσσῶν, ἀλλὰ μόνον δύο συγκεκριμένων κειμένων μίας τεχνητῆς, ἴδιωματικῶς χρωματισθείσης γλώσσης. Προϋποθέτει μὲν τὴν γραμματικήν, δηλ. γλωσσολογικὴν ἐρμηνείαν καὶ κριτικήν, δηλ. τὸ ἔργον τοῦ γλωσσολόγου, ἀλλὰ ὁ σκοπός του εἶναι ἡ κατανόησις τῆς ἴδιοσυγκρασίας τοῦ ὑπὸ ἐρμηνείαν νοήματος. Ἡ μέθοδος του εἶναι ἡ ἀναπαράστασις, ἡ γνῶσις τοῦ ἡδη γνωσθέντος, ἡ πλατωνικὴ ἀνάμνησις (πρβλ. Boeckh, ἔ. ἀ. 55 ἐπ.).’ Ο σκοπὸς αὐτὸς δύναται νὰ ἐκπληρωθῇ μόνον κατὰ προσέγγισιν. Εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ἀπροσδιοριστίαν τῆς γλωσσολογικῆς μεταφράσεως ἀντιστοιχεῖ ἡ ἀναπαραστῶσα ἀπροσδιοριστία τῆς κατανοήσεως τοῦ ἔξατομικευθέντος νοήματος. Ὁ θεωρητικὸς τῆς Ἐπιστήμης, καὶ δὴ τοῦ τύπου τοῦ Λογικοῦ Ἐμπειρισμοῦ, φαίνεται νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ μίαν μορφὴν μεταφράσεως, τῆς ὁποίας τὸ μεθοδολογικὸν ἀνάλογον θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ἡ λογική, ἀναλυτικὴ

44. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν σύγχρονον θεωρίαν τῆς μεταφράσεως (τύπου Quine), ἡ ὁποίᾳ θεματοποιεῖ τὴν φυσικὴν γλῶσσαν ώς τὸ στοιχεῖον τῆς μεταφράσεως, ἀποτελεῖ διὰ τὸν Schleiermacher, πιστὸν εἰς τὴν παράδοσιν τῆς ἐρμηνευτικῆς καὶ κριτικῆς, ἡ λογοτεχνικὴ γλῶσσα, ἡ γλῶσσα τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Φιλοσοφίας τὴν πηγὴν τῆς μεταφράσεως. Ἡ προφορικὴ διερμηνεία δὲν γίνεται θέμα. ‘Ἡ κατ’ ἔξοχὴν καὶ κυρίως ἐννοημένη μετάφρασις τοῦ ἐντέχνου καὶ ἀτομικῶς ἐγχρωματισμένου λόγου ὑπερβαίνει κατ’ ἀρχὴν τὰ δύο ἀποφευκτέα ἄκρα τῆς ὑποθετικῆς παραφράσεως (γλῶσσα τῆς Ἐπιστήμης) καὶ τῆς ἀπλῆς ἀντιγραφῆς (γλῶσσα τῆς τέχνης) διὰ νὰ ἀγωνισθῇ εἰς τὴν κυρίως ἐννοιάν της μεταξὺ δύο, συμφιλιωτέων ἄκρων, τῆς τελείας οἰκειοποιήσεως τοῦ ξένου μέσῳ τοῦ ἴδικοῦ μας καὶ τῆς τελείας ἀποξενώσεως τοῦ ξένου ἀπὸ τὸ ἴδικόν μας. Μέσῳ τῆς καταδείξεως τῶν κινδύνων, τῶν δυνατοτήτων καὶ τῶν ὄριών τῶν δύο τύπων μεταφράσεως φθάνει ὁ S., δπως καὶ ὁ Humboldt (πρβλ. ρητὸν B' μέρους, εἰς μίαν διαλεκτικὴν ἐννοιαν τῆς μεταφράσεως, τῆς ὁποίας ἡ συμβολὴ συνίσταται εἰς τὴν κατανίκησιν τῆς ἀλογίας αὐτῆς τῆς προσπαθείας, νὰ κάμωμεν σύμμετρα καὶ συμβλητὰ δσα εἶναι ἀσύμμετρα καὶ ἀσύμβλητα. Ἡ φιλοσοφικὴ τοποθέτησις τοῦ S. εἰς μίαν καντιανὴν φιλοσοφίαν τῆς ἀντανακλάσεως ὑπερνικᾶται ἐδῶ μὲ μίαν διαλεκτικήν, ἐγελιανὴν κατεύθυνσιν (μέσῳ τῆς ἐνδομύχου ἀπορίας) πρὸς τὴν ἐννοιαν τῆς μεταφράσεως. (Πρβλ. σημ. 31: κάτι ἀνάλογον καὶ εἰς τὸν Hoenigs-wald).

ἀπεικόνισις μεταξὺ τῶν ὑπὸ μετάφρασιν γλωσσῶν (πρβλ. Wittgenstein 1 καὶ Carnap). Ἐπειδὴ οὗτος ἀπολυτοποιεῖ τὴν «λογικὴν» τῆς Γλώσσης (Sprachlogik), δύναται νὰ τὴν χρησιμοποιῇ ως μοναδικὸν μέσον πάσης μεταφράσεως ἀπὸ μίαν γλῶσσαν Ἐπιστήμης εἰς μίαν ἄλλην. Ἡ «διαλεκτικὴ στροφὴ» τῆς θεωρίας τῆς Ἐπιστήμης ὑποχρεοῦται νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ πάλιν τὴν προαναφερθεῖσαν μορφὴν ἐρμηνευτικῆς μεθόδου, δηλ. τὴν ἀναπάραστασιν, ἡ ὁποία ἔχει ως στοιχεῖον τὴν «γνῶσιν τοῦ ἥδη γνωσθέντος». Ἡ λογικὴ σημασία τῆς μοναδικῆς ἐπιστημονικῆς Γλώσσης ἐκπίπτει εἰς τὴν πολλότητα τῆς πραγματιστικῆς σημασίας τῶν διαφόρων γλωσσῶν, αἱ ὁποῖαι μόνον κατὰ προσέγγισιν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀλληλομεταφρασθοῦν. Ἀλλὰ καὶ διαφορικός δὲν εἶναι δυνατὸν κατὰ τὴν διασαφήνισιν τῆς μεταφράσεως νὰ χρησιμοποιήσῃ ἢ τὴν ἐμπειρικὴν - προγνωστικὴν ὑπόθεσιν ἢ τὴν λογικὴν-ἀναλυτικὴν ἀπεικόνισιν ως στοιχεῖον τῆς μεθόδου του. Ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα, τὴν δποίαν θέλει νὰ ἀναλύσῃ εἶναι μὲν γενικὴ (ὅπως ἐκείνη τοῦ γλωσσολόγου), ἀλλὰ καὶ ἴστορικῶς καὶ ἀτομικῶς συγκεκριμένη (ὅπως ἐκείνη τῆς ἐρμηνευτικῆς), εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἔπιτύχῃ μίαν συμφιλίωσιν τῶν δύο τούτων ἀκρων. Πρὸς τοῦτο χρησιμοποιεῖ τὴν μέθοδον τῆς ἀναπαραστάσεως, δχι ὅμως κατὰ ἀπλῶς ἐμπειρικὸν-ἴστορικὸν τρόπον, τῆς ἀλλὰ κατὰ ὑπερβατικὸν-διαλεκτικόν. Κατὰ τοῦτο δομοίᾳζει ἡ μεθοδολογικὴ μορφὴ τῆς ἀναπαριστώσης μεταφράσεως τοῦ θεωρητικοῦ τῆς Ἐπιστήμης καὶ τοῦ μεταφιλοσόφου. Ἀμφότεροι εἶναι τρόποι ὑπερβατικῆς ἢ διαλεκτικῆς ἀναπαραστάσεως καὶ δχι ἴστορικῆς ἐρμηνευτικῆς ἀναπαραστάσεως, ἀλλὰ μίας νέας καθολικῆς, φιλοσοφικῶς ἐμπνεομένης Φιλολογίας.

Ἐὰν λάβωμεν ὑπὸ δψιν μας τὴν μέχρι τοῦτο ἀναπτυχθεῖσαν μεθοδικὴν πολλαπλότητα, τότε θὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, δτι ναὶ μὲν ἡ διάκρισις τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς γλωσσολογικῆς (καθὼς καὶ τῆς τυπικῆς, σημαντικῆς) θεωρίας τῆς μεταφράσεως εἶναι σχετικῶς εὔκολος, ἀλλὰ ἡ διάκρισις της ἀπὸ τὰς λοιπὰς μεταθεωρίας τοῦ λόγου καὶ τῆς μεταφράσεως (δηλ. ἐρμηνευτική, θεωρία τῆς Ἐπιστήμης καὶ μεταφιλοσοφία) εἶναι μᾶλλον δυσχερής. Ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία τῆς μεταφράσεως εὑρίσκεται πρὸ τοῦ διλήμματος τῆς ἐκλογῆς μεταξὺ τῶν ἐφαρμοζομένων μεθόδων τῆς τυπικο-λογικῆς ἀπεικονίσεως, τῆς ἐμπειρικο-προγνωστικῆς ὑποθέσεως καὶ τῆς ὑπερβατικῆς ἀναπαραστάσεως ἢ τῆς διαλεκτικῆς συμφιλιώσεως. Τίθεται ἄρα τὸ πρόβλημα, μὲ ποίαν μέθοδον θὰ θελήσῃ νὰ ἐργασθῇ ἡ φιλοσοφικὴ αὐτὴ θεωρία τῆς μεταφράσεως. Εἶναι μία ἐνοποίησις τῶν μεθόδων τούτων δυνατή, καθὼς καὶ μία ἐνοποίησις τῶν διαφορετικῶν τούτων μορφῶν τοῦ λόγου; Πῶς θὰ ἡμπορέσῃ μὲ ἄλλους λόγους ὁ θεωρητικὸς τῆς μεταφράσεως νὰ διευκρινίσῃ καὶ συνεπῶς νὰ ἄρῃ τὴν συστηματικὴν ὅμων νυμίαν τοῦ λόγου καὶ τῆς μεταφραστικῆς μεθόδου; Διὸ ἀπλῆς ἀναγωγῆς ὅλων τῶν μορφῶν τοῦ λόγου καὶ ὅλων τῶν εἰδῶν τῆς μεταφραστικῆς

μεθόδου εἰς μίαν μορφὴν λόγου καὶ ἐν εἴδος μεθόδου, ἡ διὰ διαλεκτικῆς συμφιλιώσεως τῶν πεδίων τοῦ λόγου καὶ τῶν διαφορετικῶν μεθόδων, ἡ ὅποια σέβεται καὶ θέλει νὰ διαδώσῃ τὴν διαφοράν των εἰς τὴν ταυτότητα καὶ τὴν ἀντινομίαν των εἰς τὴν ἀφηρημένην ἀναγωγήν; Τὰ ἐρωτήματα αὐτά, τὰ ὅποια ἀφοροῦν τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μέθοδον τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας τῆς μεταφράσεως ὁδηγοῦν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς θεμελιώσεως μίας τοιαύτης θεωρίας. Ἀπὸ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον δίδεται ἀπάντησις εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτά, δηλ. διευκρινίζεται ἡ συστηματικὴ διμονυμία τῶν πεδίων τοῦ λόγου καὶ τῶν μεθόδων τοῦ μεταφράζειν, ἔξαρτᾶται ἡ «φύσις» τῆς θεωρίας αὐτῆς. Οὕτω τὸ πρόβλημα τῆς θεμελιώσεως ὁδηγεῖ ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει εἰς τὸ θέμα τῆς ἀποφάσεως, τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων θεωριῶν «φυσιοκρατικοῦ τύπου» (Quine) ἢ ἐνὸς διαλεκτικοῦ τύπου.

8. Ἡ φυσιοκρατικὴ θεωρία τῆς μεταφράσεως τοῦ Quine (καθὼς καὶ ἐκείνη τῶν Chomsky /Katz, μὲ τὴν ὅποιαν δὲν ἔχει καμμίαν ποιοτικὴν διαφοράν ὅστον ἀφορᾶ τὸν φυσιοκρατικὸν μονισμὸν) ἀκολουθεῖ κατὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ πρώτου σκοποῦ τῆς ἐνοποιήσεως τοῦ λόγου διὰ μίας διευκρινίσεως τῆς συστηματικῆς του διμονυμίας τὴν τακτικὴν τῆς ἀφηρημένης ἀναγωγῆς καὶ τῆς ἀπλῆς οὐδετερώσεως. Εἰς τὰ πλαίσια τοῦ φυσιολογικοῦ μονισμοῦ εἶναι ἡ θεωρία τῆς μεταφράσεως ἀπλοῦν ἀντίγραφον τῆς ἐμπειρικῆς ἐπιστημονικῆς θεωρίας ἐν γένει. Μὲ τὴν στάσιν τοῦ «ἐπιστημονισμοῦ» του ὑψώνει ὁ Quine τὴν ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν εἰς τὸν κατ' ἔξοχὴν κυριολεκτικὸν τρόπον τοῦ διμιλεῖν, κατανοεῖν καὶ μεταφράζειν. Ἡ γλῶσσα τῆς Ἐπιστήμης ἀποτελεῖ διὰ τὸν Quine τὴν ἀφετηρίαν, τὴν βάσιν καὶ τὴν ἐρμηνευτικὴν προκατανόησιν διὰ τὴν ἔρευναν τῆς φυσικῆς, καθομιλουμένης γλώσσης. Οὕτω καὶ ἡ θεωρία τῆς μεταφράσεως ἐργάζεται μὲ τὸν ἐννοιολογικὸν σχηματισμὸν μίας «ἰδεατῆς» - ἐπιστημονικῆς γλώσσης, ως τελευταίας Μεταγλώσσης διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς θεωρίας αὐτῆς τῆς μεταφράσεως.

Κατὰ μίαν ἐπιτυχῆ παράφρασιν τῆς θέσεως τοῦ Quine παρὰ Davidson ὁ μεταφραστὴς θὰ εἶχε τὴν ἀποστολὴν νὰ συγγράψῃ μίαν «Θεωρίαν τῆς ἀληθείας» τῆς ὑπὸ μετάφρασιν γλώσσης ἐντὸς τῆς ἴδικῆς του. Δι’ ὅλα τὰ ἀτομικὰ ὄνόματα, τὰς γενικὰς ἐννοίας καὶ ὀλοκλήρους τὰς προτάσεις τῆς ὑπὸ μετάφρασιν γλώσσης θὰ πρέπει ὁ μεταφραστὴς νὰ ἐκθέσῃ ἐντὸς τῆς θεωρίας του τῆς μεταφράσεως κανόνας ὀνομασίας, κανόνας ἐκπληρώσεως τῶν ἐννοιῶν καὶ κανόνας ἀληθείας (τούτεστιν λογικῆς ἀκολουθίας) τῶν προτάσεων. Καὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, δηλ. καὶ εἰς τὸν Quine καὶ εἰς τὸν Davidson⁴⁵, ἔχομεν νὰ κάμωμεν μὲ μίαν στάσιν ἐπιστημονισμοῦ,

45. Διὰ τὴν ἰδίων του λόγων ἐν Davidson (1), 165 καὶ (2), 10,19: Μία θεωρία μεταφράσεως «εἶναι ἀδιαχώριστος ἀπὸ ἓνα χαρακτηρισμὸν τοῦ κατηγορούμενου «ἀληθὲς» μὲ τὴν γλῶσσαν (τοῦ ξένου), ως ἀντικειμενικῆς γλώσσης, καὶ μὲ τὴν ἴδικήν μου, ως μεταγλώ-

ό διοικος έξετάζει τὴν φυσικὴν γλῶσσαν, π.χ. μόνον κατὰ πόσον εἶναι δυνατὸν νὰ μεταφρασθῇ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἰδεατὴν γλῶσσαν τύπου Tarski.

“Ολαι αἱ ἀπόψεις τῶν «ἐντασιολογικῶν» σημείων τῆς καθομιλουμένης γλώσσης, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι μεταφράσιμα εἰς τὴν ἰδανικὴν γλῶσσαν τοῦ Quine, ἐπειδὴ δὲν ὑπακούουν εἰς τὰ κριτήρια τοῦ ἐκτασιακοῦ λόγου, ἢ δὲν εἶναι μεταφράσιμα εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἀληθείας τοῦ Davidson, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζομεν τὰς προϋποθέσεις τῆς ἀληθείας, δηλ. τὰς λογικὰς ἀκολουθίας τῶν μορφῶν τοῦ ἐντασιολογικοῦ λόγου, ἐκμηδενίζονται δι’ ἀναγωγῆς⁴⁶. Ἐπειδὴ τὴν ἄλλην πλευρὰν ὁ Quine ἀγνοεῖ σαφῶς τὴν τεχνητήν, ποιητικήν, λογοτεχνικήν, καθὼς καὶ τὴν καθαρῶς φιλοσοφικήν γλῶσσαν. Ἐπειδὴ ἡ «λογική» τῶν γλωσσῶν τούτων (καθὼς καὶ ἡ ἐντατικὴ μορφὴ τῆς καθομιλουμένης) δὲν εἶναι μεταφραστέαι εἰς τὴν «ἰδανικήν» γλῶσσαν, εἶναι διὰ τὸν Quine δλαι αἱ μὴ ἐπιστημονικαὶ γλῶσσαι ἀνύπαρκτοι ἢ ἄλογοι μορφαὶ τοῦ λόγου. Ως γνωστὸν ἡ διάστασις τῆς ἐντατικῆς σημασίας — τῆς Intentionalität —, καθὼς καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς μεταφορᾶς καὶ τῆς μεταφράσεως ἐν γένει, εἶναι θεμελιώδης διὰ τὴν λογοτεχνικήν καὶ φιλοσοφικήν γλῶσσαν. Οὕτω τίθεται διὰ τὸν Quine τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως ως γλωσσολογικὸν (ἢ τὸ πολὺ ως πρόβλημα τῆς Θεωρίας τῆς Ἐπιστήμης), ἀλλὰ εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἔχομεν νὰ κάμωμεν μὲ μίαν μορφὴν λόγου καὶ μίαν μορφὴν θεωρίας τῆς μεταφράσεως.

Ἄλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς συστηματικῆς δύμωνυμίας τῆς μεθόδου τῶν διαφόρων μορφῶν τοῦ μεταφράζειν ἀκολουθεῖ ὁ Quine — ὅπως εἶναι φυσικὸν — τὴν αὐτὴν ἀρχὴν τῆς οὐδετερώσεως καὶ ἀφηρημένης ἀναγωγῆς. Ἡ ἀπολυτοποίησις μίας μορφῆς γλώσσης — τῆς ἐπιστημονικῆς — καὶ μίας μορφῆς μεθόδου — τῆς ἐμπειρικοπρογνωστικῆς ὑποθέσεως — «πηγαίνουν χέρι μὲ χέρι» εἰς τὸν Quine. Αἱ διάφοροι μέθοδοι τοῦ μεταφράζειν θὰ ἥσαν κατὰ Quine δυνατὸν νὰ ἀναχθοῦν εἰς ἕναν τύπον, τὸν ἐμπειρικοπρογνωστικὸν τῆς ὑποθέσεως. Οὕτος ὑποστηρίζει ως μονιστὴς μίαν μορφὴν λογικότητος. Ἡ αὐτὴ μέθοδος ἴσχυει διὰ κάθε ἀντικειμενικήν, συνειδητὴν ἢ ἀσυνείδητον θεωρίαν (π.χ. τῆς γλώσσης) καὶ διὰ κάθε Μεταθεωρίαν

σης». Καὶ: «Μία ἀποδεκτὴ θεωρία τῆς ριζοσπαστικῆς μεταφράσεως πρέπει νὰ λάβῃ τὴν μορφὴν ἐνὸς ἀναδρομικοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς ἀληθείας».

46. Πρβλ. Quine (1), κεφ. 6, 191-232 διὰ μίαν λεπτομερῆ ἀπόδρασιν ἀπὸ τὸ βασίλειον τῆς ἐντάσεως τοῦ λόγου, μίαν νεοπαρμενίδειον φυγὴν ἀπὸ τὸν ὑπόκοσμον τῆς «δόξης», ὅχι βάσει τῶν μυθικῶν δυνάμεων τῆς φαντασίας, ἀλλὰ μέσω τῆς μεταφραστικῆς τεχνικῆς. Χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν στρατηγικὴν αὐτὴν τῆς μεθόδου τῆς ἀναγωγῆς εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ Davidson (1), 158-174 νὰ ἀναγάγῃ τὸν πλάγιον λόγον — τὸ πρωτοφαινόμενον τοῦ ἐντατικοῦ λόγου ἐν γένει — εἰς μίαν ἐκτατικὴν γλῶσσαν, ἐντὸς τῆς διοίας εἶναι δυνατὸν νὰ συγγραφῇ μία σημαντικὴ θεωρία τῆς ἀληθείας τῆς ἴδικῆς μας καὶ τῆς ξένης γλώσσης, μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι «στὸ σπίτι μας» χρησιμοποιούμεν τὴν «όλοφραστικήν», ἔξω δύμως τὴν «έτεροφραστικήν» μέθοδον τῆς μεταφράσεως.

(ὅπως π.χ. τὴν Ἐρμηνευτικήν, τὴν θεωρίαν τῆς Ἐπιστήμης καὶ τὴν Μεταφιλοσοφίαν), ἄρα καὶ διὰ κάθε Μεταθεωρίαν τῆς μεταφράσεως. Τὸ πρωταρχικὸν φαινόμενον τῆς μεταφράσεως (εἰς ὅλας τὰς μορφὰς τῆς λογικο-ἀναλυτικῆς ἀπεικονίσεως, τῆς ἐμπειροκο-προγνωστικῆς ὑποθέσεως καὶ τῆς διαλεκτικῆς ἀναπαραστάσεως) εἶναι κατὰ ταῦτα ἡ πρό-ληψις, δηλ. ἡ μεταφορὰ τοῦ ἀγνώστου μέσω τοῦ μέχρι τοῦδε γνωστοῦ. Οἱ μέχρι τοῦδε ἔξετασθέντες μεταφραστικοὶ μηχανισμοὶ θὰ ἥταν κατὰ ταῦτα ἀνακτέοι, θὰ ἥδύναντο δηλαδὴ νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὸν αὐτὸν τύπον τῆς λογικότητος (κάτι ἀνάλογον ἔχομεν καὶ εἰς τὴν στωϊκὴν θεωρίαν περὶ μεταφορᾶς).

Πρό-ληψις, προ-έκτασις εἶναι ἡ βάσις τῆς λογικο-ἀναλυτικῆς ἀπεικονίσεως, βάσει ὅχι ποιοτικῆς ὁμοιότητος, ἀλλὰ βάσει ἀπολύτου ταυτότητος τῶν διὰ τῆς ἀπεικονίσεως μεταφραστέων μορφῶν λόγου. Ἡ προ-έκτασις αὐτὴ οὐδεμίαν προγνωστικὴν ἀξίαν καὶ οὐδένα κίνδυνον ἀποτυχίας ἔχει. Πρό-ληψις, προ-έκτασις εἶναι ἡ βάσις τῆς ἐμπειρικο-προγνωστικῆς ὑποθέσεως τοῦ μεταφράζειν, βάσει ποιοτικῆς ὁμοιότητος ὅμως καὶ ὅχι βάσει ἀπολύτου ταυτότητος. Ἡ προέκτασις αὐτὴ ἔχει μὲ ἄλλους λόγους σχετικὴν προγνωστικὴν ἀξίαν καὶ σχετικὸν κίνδυνον ἀποτυχίας. Προ-έκτασις τέλος θὰ πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ διαλεκτικὴ ἀναπαράστασις τῆς Ἐρμηνευτικῆς μεταφράσεως τῶν διαφόρων τύπων. Καὶ ἐδῶ κάμνομεν προλήψεις τοῦ μέχρι τοῦδε γνωστοῦ τρόπου τοῦ διμιλεῖν διὰ τὴν μετάβασιν εἰς τὴν ὑπὸ μετάφρασιν γλῶσσαν. Προγνωστικὴ ἀξία καὶ κίνδυνος ἀποτυχίας εἶναι καὶ ἐδῶ σχετικά.

Ἐνας ἀπόλυτος διαχωρισμὸς τῶν διαφόρων μεθόδων τοῦ μεταφράζειν — ὑπόθεσις, ἀπεικόνισις, καὶ ἀναπαράστασις — δύναται κατὰ ταῦτα τόσον ὀλίγον νὰ ὑπάρχῃ δσον καὶ ἐνας ἀπόλυτος διαχωρισμὸς μεταξὺ μίας τυπικολογικῆς, ἐμπειρικο-προγνωστικῆς καὶ διαλεκτικῆς δυνατότητος (1) ἡ μεταξὺ τυπικῆς Σημαντικῆς, Γλωσσολογίας καὶ Φιλοσοφίας τῆς γλώσσης (2) ἡ μεταξὺ φυσικῆς, ἐπιστημονικῆς καὶ φιλοσοφικῆς γλώσσης (3). Ἡ ἐμπειρικὴ θεωρία τῆς μεταφράσεως δὲν ἡμπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἡ μοναδικὴ ἔλλογος μορφὴ θεωρίας παρὰ Quine. Μεταξὺ τῆς ἐπικουρικῆς ἐννοίας τῆς προλήψεως (γνῶσις τοῦ ἀγνώστου μέσω τοῦ ἡδη γνωστοῦ) καὶ τῆς πλατωνικῆς ἐννοίας τῆς προλήψεως (γνῶσις τοῦ ἡδη γνωσθέντος, ἄρα μεταξὺ τοῦ γλωσσικοῦ Ἐμπειρισμοῦ καὶ Ὁρθολογισμοῦ) δὲν ὑφίσταται παρὰ Quine καμία πλέον διαφορά⁴⁷.

Εἶναι πλέον φανερόν, ὅτι μία φιλοσοφικὴ θεωρία τῆς μεταφράσεως,

47. Τὴν φυσιοκρατικὴν αὐτὴν ἀντίληψίν του περὶ τῆς ἀνθρωπίνης λογικότητος ἐν γένει (καὶ τῆς ἐννοίας τῆς «όμοιότητος» ως τῆς βάσεως πάσης γνώσεως καὶ ἐμπειρίας ἐν γένει) ἐκθέτει ὁ Quine λεπτομερῶς εἰς τὰς μελέτας του «Φυσικὰ Εἶδη» καὶ «Ἡ φυσικοποίησις τῆς Γνωσεολογίας» ἐν Quine (2), passim. Ἡ γλῶσσα εἶναι δι' αὐτὸν φυσικὸν φαινόμενον καὶ ὁ τρόπος ἐκμαθήσεως καὶ μεταφράσεως τῆς γλώσσης πρέπει νὰ ἔχῃ γηθῇ κατὰ τοὺς αὐτοὺς φυσικοὺς νόμους.

ὅπως τὴν προετοιμάζομεν εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς παρούσης ἐργασίας (τμήματα 4-9), δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρκεσθῇ εἰς μίαν ἄπλην διαπίστωσιν τῆς συστηματικῆς διμονυμίας τῶν ἐπὶ μέρους μορφῶν μεταφράσεως, ὅπως καὶ ἡ Φιλοσοφία τῆς γλώσσης — ἡ ἄλλη πλευρὰ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος — δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρκεσθῇ μὲ μίαν τοιαύτην διαπίστωσιν. Μία πραγματικῶς φιλοσοφικὴ θεωρία τῆς μεταφράσεως δὲν ἀρκεῖται εἰς μίαν ἄπλην φαινομενολογίαν τῶν διαφορετικῶν μορφῶν τοῦ λόγου καὶ τῆς μεταφράσεως. Δὲν εἶναι ἄπλη ἴστορία, ἀλλ' οὔτε καὶ παράρτημα τῆς Τυπικῆς Λογικῆς ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ. Δὲν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐργασθῇ μὲ μίαν γενικήν σχέσιν μεταφράσεως καὶ συνωνυμίας μεταξὺ οἰωνδήποτε γλωσσῶν ως θεμελιώδους ἐννοίας τῆς θεωρίας αὐτῆς, ἡ δοπία θὰ εἶχεν τὸν χαρακτῆρα τυπικῆς θεωρίας τῶν σχέσεων. Αἱ ὑπὸ μετάφρασιν γλῶσσαι καὶ οἱ τύποι τοῦ μεταφράζειν καθιστοῦν τοῦτο ἀδύνατον. Ἡ ἴστορικὴ ὑποβάθμισις τῆς θεωρίας τῆς μεταφράσεως ἀφήνει τὴν πολυσημίαν αὐτὴν ἀνεξήγητον, ἡ λογικὴ ἀνύψωσίς της ἀρνεῖται κατὰ τρόπον ἀφηρημένον τὴν συστηματικὴν αὐτὴν διμονυμίαν (πρβλ. τὴν Εἰσαγωγὴν τῆς *Αἰσθητικῆς* τοῦ Hegel διὰ μίαν τοιαύτην ἀπορίαν θεμελιώσεως τῆς αἰσθητικῆς Μεταθεωρίας).

Εἶναι μὲ ἄλλους λόγους φανερόν, δτι ἡ φιλοσοφικὴ Μεταθεωρία τῆς μεταφράσεως (καθὼς καὶ αἱ μέχρι τοῦδε ἀναπτυχθεῖσαι Μεταθεωρίαι τοῦ λόγου, ὅπως ἡ Ἐρμηνευτική, ἡ Θεωρία τῆς Ἐπιστήμης καὶ ἡ Μεταφιλοσοφία δὲν θὰ χρησιμοποιήσουν ως μέθοδον οὔτε τὴν ἐμπειρικο-ίστορικὴν οὔτε τὴν τυπικο-λογικὴν μέθοδον. "Οπως ἡ ἀπορία τῆς διαλεκτικῆς Φιλοσοφίας τῆς γλώσσης (πρβλ. π.χ. Liebrucks)⁴⁸ συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἀνοίξῃ μίαν τρίτην διάστασιν πέραν τῆς ὑποθετικῆς Γλωσσολογίας καὶ τῆς τυπικῆς Θεωρίας συστημάτων καὶ Σημαντικῆς, οὕτω μὲ μίαν ἀνάλογον ἀπορίαν ἔχει νὰ κάμη καὶ μία διαλεκτικὴ Φιλοσοφία τῆς μεταφράσεως. Ἀμφότεραι ζητοῦν ἔνα τρόπον συμφιλιώσεως τῶν διαφορετικῶν μορφῶν τοῦ λόγου καὶ τῆς μεταφράσεως, ὁ δοπίος ἐπιτρέπει τὴν πολλότητα γλωσσῶν, μεταφράσεων καὶ μεθόδων των, χωρὶς νὰ τὰς ἀνάγῃ εἰς μίαν μορφήν, ὅπως κάμνουν τόσον ἡ ἐμπειρική, ὅσον καὶ ἡ λογικο-ἀναλυτικὴ Θεωρία τοῦ λόγου καὶ τῆς μεταφράσεως. Ἡ τυπικο-λογικὴ μορφὴ θεωρίας ἀκολουθεῖ τὴν τακτικὴν τῆς ἀφηρημένης ἀναγωγῆς, ἡ ἐμπειρικο-ίστορικὴ μορφὴ τῆς μεταφραστικῆς θεωρίας (π.χ. τοῦ Quine) ἀκολουθεῖ ἀντιθέτως τὴν τακτικὴν τῆς οὐδετερώσεως.

Ο σκοπὸς τῆς ἐνοποιήσεως τῶν πεδίων τοῦ λόγου καὶ τῆς μεταφράσεως θὰ ἐπιτευχθῇ μὲ τὴν ταυτόχρονον ὑπέρβασιν τῶν δύο ἄκρων, τῆς λογι-

48. Θεμελιώδες διὰ τὸ πρόβλημα τῆς θεμελιώσεως μίας τοιαύτης διαλεκτικῆς Φιλοσοφίας τῆς γλώσσης εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Liebrucks. Ο κατατοπισμένος ἀναγνώστης θὰ ίδη, δτι τὸν προϋποθέτομεν καὶ ἔκει δπου δὲν τὸν ἀναφέρομεν.

κο-άναλυτικής και τῆς έμπειρικής μεταφραστικής θεωρίας. Διότι άμφοτεραι αἱ ἀφηρημέναι αὐται ἀναγωγαι μίας ἀπλῆς Φιλοσοφίας τοῦ διχασμοῦ — τῆς ἀντανακλάσεως κατὰ τὸν Hegel — δὲν δικαιώνονται εἰς τὸ πρόβλημα τῆς συμφιλιώσεως μέσφ μίας διαλεκτικῆς ἐννοίας μεταφράσεως και τῆς θεωρίας της. "Οχι μόνον ἡ φυσιοκρατική, έμπειρική θεωρία τοῦ Quine, ἀλλ' οὔτε και μία τυπική Θεωρία, π.χ. τοῦ Carnap, εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὴν πολλότητα τῶν διαφόρων ὑπὸ μετάφρασιν γλωσσῶν. 'Ο τύπος μίας διαλεκτικῆς θεωρίας τῆς μεταφράσεως εἶναι εἰς θέσιν νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν διαλεκτικὴν συμφιλίωσιν τῶν ἐπὶ μέρους γλωσσῶν. "Οχι ἀπόλυτος ταυτότης, δι' ἀπεικονίσεως μίας λογικῆς θεωρίας τῆς μεταφράσεως, οὔτε έμπειρικο-προγνωστικὴ ὑπόθεσις μίας έμπειρικῆς θεωρίας τῆς μεταφράσεως, ἀλλὰ ταυτότης μέσφ ἔτερότητος τῶν γλωσσῶν θὰ πρέπει νὰ ἐπιτευχθῇ⁴⁹.

Γλῶσσα εἶναι ἡ αὐτοκινουμένη ἐνότης, δι μέγας συμφιλιωτής —μεσίτης — τῶν διαφόρων ἴδιωμάτων. Τοῦτο συνεπάγεται μίαν στροφὴν τοῦ «ἐπιστημονισμοῦ» τύπου Quine. "Οπως ἥδη εἴδαμεν, οὔτος ὑψώνει τὴν ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν εἰς τὸν τόπον τῆς κυριολεκτικῆς κατανοήσεως, ἐρμηνείας και μεταφράσεως, και καταβιβάζει τὰς ἐντατικὰς μορφὰς τῆς καθομιλουμένης εἰς προεπιστημονικόν, μεταφορικὸν τρόπον τοῦ ὅμιλεῖν. Εἰς τὰ πλαίσια μίας διαλεκτικῆς Φιλοσοφίας τῆς γλώσσης τῆς μεταφράσεως ἰσχύουν τώρα τελείως διαφορετικαι σχέσεις θεμελιώσεως μεταξὺ τῶν γλωσσῶν. Αὕτη ὑψώνει (μὲ τὸν Liebrucks και τὸν Cassirer π.χ.) τὴν φυσικήν, καθομιλουμένην γλῶσσαν εἰς τὸν κατὰ κυριολεξίαν τρόπον τοῦ ὅμιλεῖν και τῆς μεταφράσεως, ὅπότε ὅλαι αἱ περαιτέρω μορφαι γλώσσης και μορφαι μεταφράσεως πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ώς παρασιτικαι, μεταφορικαι παραλλαγαι, αἱ ὅποιαι βασίζονται ἐπὶ τῆς καθομιλουμένης. 'Εκ τῆς ὀλότητος τῶν οὐσιαστικῶν και χαρακτηριστικῶν ἴδιοτήτων τῆς γλώσσης: «ἐκφρασις» (Ausdruck), «ἀπόφανσις» (Darstellung) και «πρόσκλησις» (Appel) — τούτεστιν τῆς τριμεροῦς σημαντικῆς ἀναφορᾶς — ἀπομονώνει ἡ τεχνητὴ γλῶσσα τῆς Φιλολογίας μόνον τὴν ἄποψιν τῆς «ἐκφράσεως», ἡ Σημειογλῶσσα τῆς ἐπιστήμης ἀπολυτοποιεῖ τὴν ἄποψιν τῆς «ἀποφάνσεως», και ἡ φιλοσοφικὴ γλῶσσα χρησιμοποιεῖ (και ἵσως καταχρηστικῶς κατὰ βάθος) μόνον τὸν «προσ-

49. Πρβλ. τὸ ρητὸν τοῦ B' μέρους. 'Ο Humboldt ἐκθέτει μὲ θαυμαστὴν σαφήνειαν τὴν διαλεκτικὴν αὐτὴν ἐννοιαν τῆς μεταφράσεως κατ' ἀντιδιαστολὴν τόσον πρὸς μίαν ἀπλῆν ἱστορικὴν Γλωσσολογίαν, ὅσον και πρὸς μίαν γενικὴν σημαντικὴν και τυπικὴν θεωρίαν, ὅπως προετοιμάζεται εἰς τὴν «Καθολικὴν Χαρακτηριστικὴν» ἐν γένει. 'Η προαναφερθεῖσα μελέτη τοῦ Schleiermacher (πρβλ. σημ. 33 και 44) δὲν εἶναι παρὰ μία πρώτη προσπάθεια συγκεκριμένης ἀναπτύξεως τῆς διαλεκτικῆς αὐτῆς ἐννοίας τῆς μεταφράσεως. Διὰ μίαν τυπικὴν ἀπεικόνισιν και μίαν ὑποθετικὴν προσέγγισιν (ἐὰν μονοπωλήσουν ώς συνήθως τὸ κριτήριον τῆς λογικότητος) δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ κατανικήσουν τὴν ἀλογίαν τοῦ προβλήματος τῆς μεταφράσεως. (πρβλ. Liebrucks (2), 33-48 και 197-225).

κλητικόν», ρητορικὸν χαρακτῆρα τῆς γλώσσης. Τὸ ἰδανικὸν μίας «Φιλοσοφίας τῶν συμβολικῶν μορφῶν» (Cassirer) καὶ μίας Φιλοσοφίας τοῦ «γλῶσσα καὶ συνειδός» (Liebrucks) προσπαθεῖ νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν διαλεκτικὴν αὐτὴν φύσιν τῆς γλώσσης ως βάσεως παντὸς συμβολικοῦ (ἄρα καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ) σχηματισμοῦ⁵⁰.

Ἄλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκκαθαρίσεως τῆς συστηματικῆς ὁμονυμίας τῆς μεθόδου τῶν διαφόρων μορφῶν τοῦ μεταφράζειν εἶναι τώρα διαφορετικός. Ὁχι ἡ φυσιοκρατικὴ ἀποψις τῆς λογικότητος (μὲ τὴν θεμελιώδη ἔννοιαν τῆς «όμοιότητος» (similarity) παρὰ Quine) εἶναι ἡ βάσις διὰ τὴν ἀφηρημένην ἀναγωγήν, ἀλλὰ ἡ διαλεκτικὴ ὑφὴ τῆς γλώσσης τῆς ἴδιας, δηλ. τῆς ἀρχῆς τῆς μεταφορᾶς καὶ ἐντατικότητος, ἐπὶ τῆς ὅποιας αὕτη — πρὸς σκανδαλισμὸν τῶν Φυσιοκρατῶν — βασίζεται. Τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως ζητεῖ κατὰ ταῦτα τὴν ἐξέτασιν τῆς θεμελιώδους ταύτης ἴδιότητος τῆς γλώσσης. τῆς ἴδιας. Ἡ ἀρχὴ τῆς «καθολικότητος» (principle of universality)⁵¹ (Leibniz, Tarski) καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς «ἐκφραστικότητος» (principle of efficability) (Frege/Katz), τονίζουν ὅτι τὸ θαῦμα τῆς γλώσσης συνίσταται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ ζῶσα ἔξισου γλῶσσα (ἀντιθέτως πρὸς τὴν τεχνητήν, νεκρὴν γλῶσσαν) δύναται νὰ ἐκφράσῃ μὲ πεπερασμένα μέσα ἀπείρους σκέψεις, δχι μόνον κατὰ τὴν αὐτοεφαρμογὴν της, (ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀντιπαράστασίν της μὲ ξένας γλώσσας). Καὶ ἀκριβῶς εἰς τὴν μεταφορικότητα αὐτὴν τῆς Γλώσσης, εἰς τὴν ἰκανότητά της νὰ αὐτοαναπτύσσεται, βασίζεται — κατὰ τὴν ἀποψιν

50. Πρβλ. Humboldt (1), 21-23, 591 ἐπ., Liebrucks (1), 481 ἐπ. καὶ (2), 33-48 καὶ Cassirer (3), 353 ἐπ. Τόσον ἡ ἀπεικόνισις ὅσον καὶ ἡ ὑπόθεσις χρησιμοποιοῦν κατὰ Liebrucks «τὸν εἰς πᾶσας τὰς ἐπιστήμας ἀναγκαῖον τρόπον παρατηρήσεως τῶν ἀπολιθωμένων πλασμάτων» (44). Ἡ μετάφρασις εἶναι τὸ τεκμήριον τῆς διαλεκτικῆς ὑφῆς τῆς γλώσσης, καὶ ἡ διαλεκτικὴ ὑφὴ τῆς γλώσσης εἶναι τὸ στοιχεῖον τῆς διαλεκτικῆς ἐννοίας τῆς μεταφράσεως. Ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἐντάσεως καὶ τῆς ἐκτάσεως (τῆς ὑποκειμενικότητος καὶ ἀντικειμενικότητος, τῆς σκέψεως καὶ τῆς φαντασίας) γίνεται θέμα τῆς διαλεκτικῆς Φιλοσοφίας τοῦ Liebrucks. Μία ἀπλῶς ἐκστασιακῶς, ἀντικειμενικῶς θεμελιωμένη γλῶσσα, ὥσπερ ἡ ἐπιστημονικὴ εἶναι προϊὸν ἀφαιρέσεως. Ἡ διαλεκτικὴ ἐνότητος καὶ πολλότητος, ἵδεατότητος καὶ πραγματικότητος, γενικότητος καὶ ἀτομικότητος, μὲ τὴν ὅποιαν ἐργάζεται ὁ Liebrucks (ὥσπερ καὶ ὁ Humboldt, πρβλ. σημ. 34), δὲν δικαιώνεται μὲ τὴν τυπικὴν Σημαντικὴν ἡ τὴν ἐμπειρικὴν θεωρίαν, τῆς ὅποιας τὸ τέλος εἶναι ἡ γνῶσις ἐνὸς πόλου, δηλ. τῆς ἐνότητος, ἵδεατότητος καὶ γενικότητος τῆς γλώσσης καὶ σημασίας. Ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ ἐνότης εἶναι τὸ «συνειδός». Γλῶσσα καὶ συνειδός εἶναι δύο πλευραὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος. Ἡ ἐννοία τῆς διαλεκτικῆς μεταφράσεως εἶναι κατὰ ταῦτα τὸ πρωτοφαινόμενον, βάσει τοῦ ὅποιου τόσον ἡ γλῶσσα ὅσον καὶ τὸ συνειδός θεμελιοῦνται. Μία διαλεκτικὴ θεωρία τῆς μεταφράσεως θὰ ἡτο ἄρα διὰ τὸν L. μία διαλεκτικὴ φιλοσοφία τῆς γλώσσης καὶ τοῦ συνειδότος ταυτοχρόνως.

51. Πρβλ. τελευταίως Katz, ἔ.ἀ. 18-24 διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐκφραστικότητος ως εἰδοποιοῦ διαφορᾶς μεταξὺ φυσικῆς καὶ τεχνητῆς γλώσσης, καθώς καὶ διὰ τὰς συνεπείας της διὰ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως (τύπου Quine).

τῶν διαλεκτικῶν—ή πρωταρχικὴ ἔννοια τῆς μεταφράσεως. Ἡ γλῶσσα ἡ ἴδια δίδει εἰς τὸν μεταφραστὴν τὰ μέσα διὰ νὰ τὴν ὑπερβῇ. Αὐτὴ εἶναι ἡ διαλεκτικὴ τῆς φύσις. Ἡ δυνατότης αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ φυσικὴ τοῦ γλωσσολόγου, οὔτε ἡ τυπικὴ τοῦ λογικοῦ⁵².

Ἄλλα καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς μεταφράσεως, ὁ πλάγιος λόγος, ὑπερβαίνει τὰ στενὰ δρια τοῦ ἐκτατικοῦ ἴδανικοῦ τύπου Quine. Κάθε μετάφρασις ἔχει τὴν «λογικὴν μορφὴν» τοῦ πλαγίου λόγου: «Ο δικηγόρος απέντασε τὴν γλῶσσαν Α ἔνα δνομα, μίαν ἔννοιαν, μίαν πρότασιν: «---», ή ὅποια εἰς τὴν ἴδικήν μας γλῶσσαν Β σημαίνει: «---». Εὐνόητον ἄρα, ὅτι μία γλῶσσα, ή ὅποια δὲν ἔχει τὰ μέσα νὰ δικηγορεῖ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ της, δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ χρησιμοποιηθῇ ως μεταγλῶσσα διὰ τὴν μετάφρασιν μίας ξένης γλώσσης. Μία γλῶσσα — ὅπως εἰς τὸ ἐκτατικὸν ἴδανικὸν τύπου Quine —, ή ὅποια θὰ είχεν μόνον μέσα διὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς ἀντικειμενικότητος, δὲν θὰ ἥτο εἰς θέσιν νὰ παίξῃ τὸν ρόλον τῆς μεταφραζούσης μεταγλώσσης.

Παρατηροῦμεν συνεπῶς μίαν ἴδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσαν ἀναλογίαν μεταξὺ διαλεκτικῆς Φιλοσοφίας τῆς γλώσσης καὶ τῆς μεταφράσεως κατὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἀνταγωνιστικῆς σχέσεως μεταξὺ τῆς «extension» καὶ τῆς «intention», τῶν δύο πλευρῶν τῆς γλώσσης. Πρωταρχικὸν ρόλον κατὰ τὸν προσδιορισμὸν τῶν ἐπὶ μέρους τύπων γλώσσης — δηλ. τοῦ ἐπιστημονικοῦ, λογοτεχνικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ λόγου — διαδραματίζει ἐντὸς τῆς διαλεκτικῆς φιλοσοφίας τῆς γλώσσης ἡ τριπλῆ διάστασις τῆς «σημαντικῆς ἀναφορᾶς» της. Καὶ πρωταρχικὸν ρόλον κατὰ τὸν προσδιορισμὸν τῶν ἐπὶ μέρους τύπων τῆς μεθόδου τοῦ μεταφράζειν — ως λογικο-τυπικὴ ἀπεικόνισις, ἐμπειρικο-προγνωστικὴ ὑπόθεσις καὶ διαλεκτικὴ συμφιλίωσις / ἀναπαράστα-

52. Ἡ θετικὴ αὐτὴ στάσις τῶν Διαλεκτικῶν πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς μεταφορᾶς δχι μόνον ως ρητορικοῦ τύπου, ἀλλ’ φῶς ἀρχῆς τῆς λειτουργίας καὶ ἔξελιξεως τῆς γλώσσης τῆς ἴδιας, δεικνύει ὅτι μία διαλεκτικὴ ἔννοια τῆς μεταφράσεως μόνον μέσφ μίας ἀξιοποιήσεως τῆς μεταφορικότητος εἶναι δυνατὸν νὰ διεκρινισθῇ. Ἡ διαλεκτικὴ συμφιλίωσις δύο κατ’ ἔξοχὴν ξένων γλωσσῶν ὑπερβαίνει (ὅπως εἴδαμεν εἰς τὸ δεύτερον ρητὸν τοῦ Humboldt) τὰ δύο δρια τῆς ἀναγωγῆς τῆς μίας ἐπὶ τῆς ἄλλης. Πῶς δημοσιεύεται ἡ τρίτη διάστασις δυνατή; Ἀπάντησις: μέσφ τῆς μεταφορᾶς. Μεταφορὰ εἶναι τὸ γλωσσικὸν στοιχεῖον τῆς μεταφράσεως. Ἐν σχέσει πρὸς τὰς δύο ὑπὸ μετάφρασιν γλώσσας, αἱ ὅποιαι μονοπωλοῦν τὴν κυριολεξίαν, εἶναι τὸ μεταφραστικὸν ἀποτέλεσμα τῆς συμφιλιώσεως ἀπλῆ μεταφορά. Ἀλλ’ ἡ μεταφορὰ αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια τῆς κυριολεξίας των. Ἡ ταυτότης εἰς τὴν διαφοράν, τὸ στοιχεῖον τῆς συμφιλιώσεως, εἶναι ἐκ τῶν προτέρων καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς μεταφορᾶς. Οὕτω καταφαίνεται, ὅτι μία διαλεκτικὴ θεωρία τῆς μεταφράσεως καὶ τῆς μεταφορᾶς εἶναι πολὺ στενὰ συνδεδεμέναι. Ἀμφότεραι ἰσχύουν δι’ δλα τὰ πεδία τοῦ λόγου καὶ ἔχουν καθολικὴν ἐφαρμογήν. Οὕτε εἶναι ἡ μετάφρασις μόνον γλωσσολογικὸν πρόβλημα, οὔτε εἶναι ἡ μεταφορὰ μόνον ἐρμηνευτικὸν πρόβλημα. Διὰ τὸ πρόβλημα τῆς μεταφορᾶς ως ἀρχῆς τῆς γλώσσης προβλ. Liebrucks (1), 481 ἐπ. Gadamer (ε.ά. 406 ἐπ.) καὶ Cassirer (1), 149 ἐπ., (2), 101-107 καὶ (3), 524 ἐπ.

σις — διαδραματίζει και πάλιν ἐντὸς τῆς διαλεκτικῆς Φιλοσοφίας τῆς μεταφράσεως ή ἐντατική φύσις τῆς καθομιλουμένης — τὸ στοιχεῖον τῆς αὐτοαναφορᾶς και τοῦ πλαγίου λόγου —, τῶν ὅποιων ἡ «λογικὴ μορφὴ» (τοῦ ὁμιλεῖν περὶ τῆς ὁμιλίας, τοῦ λέγειν ὅτι...) δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μεταφρασθοῦν ἐντὸς τῆς ἐκτατικῆς, ἐπιστημονικῆς γλώσσης τοῦ τύπου Quine.

Ἡ δυνατότης τῆς μεταφράσεως βάσει τῶν ἐντατικῶν ἀρχῶν τῆς καθομιλουμένης γλώσσης, ἥτοι τῆς αὐτοεφαρμογῆς και τοῦ πλαγίου λόγου, καθιστᾶ φανερὸν ὅτι ἡ μέθοδος τῆς ἐξηγηματικῆς ἀναπαραστάσεως τοῦ μεταφράζειν εἶναι ὁ πρωταρχικὸς τύπος τοῦ μεταφράζειν, ἐπὶ τοῦ ὅποιου οἱ ἄλλοι τρόποι βασίζονται. Κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ πλαγίου (ἰδικοῦ μας ἢ ξένου) λόγου κινεῖται ὁ μεταφραστής μεταξὺ δύο ἄκρων, Τὸ ἐν ἄκρον εἶναι ἡ ἐπὶ λέξει μετάφρασις, τὸ ἄλλο ἄκρον εἶναι ἡ ἀλληγορικὴ ἀπόδοσις. Εἰς «τὴν μίαν περίπτωσιν ἐπαναλαμβάνομεν» ὅ,τι εἶπεν ὁ ξένος ὁμιλητὴς (κάμνομεν ἀπλῆν μνείαν τοῦ λόγου του: «....»), εἰς τὴν ἄλλην ἀποδίδομεν εἰς τὸν ὁμιλητὴν ὅ,τι ἐμεῖς θέλομεν. Τὸ πρόβλημα τοῦ πλαγίου (ἰδικοῦ μας ἢ ξένου) λόγου, ἄρα και τῆς μεταφράσεως, συνίσταται εἰς τὸ νὰ συμφιλιώσωμεν τὰ δύο ἄκρα τῆς ἀπολύτου ταυτότητος και τῆς ἀπολύτου διαφορᾶς. Τίθεται ἄρα τὸ ἐρώτημα: μέχρι ποίου βαθμοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ἀπομακρυνθῶμεν ἀπὸ μίαν Γλ1 κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς εἰς τὴν Γλ2, χωρὶς νὰ παύωμεν νὰ μεταφράζωμεν; Ἡ ἐξεύρεσις τῆς διαλεκτικῆς αὐτῆς «μεσότητος», τῆς «οἰκειοποιήσεως τοῦ ξένου μέσῳ τοῦ ἴδικοῦ μας», (ὅπως τὴν ἐπιδιώκουν π.χ. οἱ Humboldt και Schleiermacher) εἶναι ζήτημα ἔρμηνευτικῆς ἀναπαραστάσεως και ὅχι λογικο-ἀναλυτικῆς ἀπεικονίσεως ἢ ἐμπειρικῆς ὑποθέσεως. Ἀντιθέτως, ἀμφότεραι αἱ μέθοδοι αὗται τοῦ μεταφράζειν εἶναι δευτερεύουσαι, ἐξηρτημέναι μορφαὶ ἀφαιρέσεως ἐκ τῆς πρωταρχικῆς μεθόδου τοῦ μεταφράζειν⁵³.

Ἐὰν ὁ εὐθὺς λόγος ἥτο τὸ στοιχεῖον ἀμφοτέρων τῶν ὑπὸ μετάφρασιν γλωσσῶν — πρᾶγμα τὸ ὅποιον καμμία καθομιλουμένη γλῶσσα δὲν φαίνεται νὰ κατέχῃ πλὴν τῶν τεχνητῶν παρασίτων της —, τότε ἡ ἀμοιβαία μετάφρασίς των θὰ ἥτο ἀπλῇ λογικο-ἀναλυτικῇ ἀπεικόνισις. Ἡ ἀπολυτοποίησις

53. Ἡ ἀπορία τῆς μεταφράσεως, ὅπως τὴν ἐκθέτουν ὁ Humboldt και ὁ Schleiermacher και ἡ ἀπορία τοῦ πλαγίου λόγου συνδέονται συνεπῶς στενῶς μεταξύ των. Και εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ἔχομεν νὰ κάμωμεν μὲ ἐν κατ' ἐξοχὴν διαλεκτικὸν φαινόμενον, τὸ ὅποιον ὑπερβαίνει τὰ στενὰ δρια τῆς ἐπιστημονικῆς γλώσσης. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ἔχομεν νὰ κάμωμεν μὲ τὴν «ἐντατικότητα» τῆς γλώσσης, ἡ ὅποια τῆς ἐπιτρέπει νὰ ὑποκριθῇ, νὰ αὐτοπροβληθῇ εἰς μίαν ξένην γλῶσσαν, διὰ νὰ τὴν ἀφομοιώσῃ ἐκ τῶν ἔνδον. Μετάφρασις εἶναι τὸ πρωταρχικὸν φαινόμενον τῆς τακτικῆς αὐτῆς τῆς ὑποκρίσεως, ἡ ὅποια διὰ τὴν ἐπιστήμην, ποὺ ἀγαπᾷ τὴν ἀντικειμενικὴν ἀλήθειαν, δὲν ἤμπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι «σκάνδαλον». Πρβλ. Gadamer, ἔ. ἀ. 289 ἐπ. και 356 ἐπ. διὰ τὴν χαρακτηριστικὴν διατύπωσιν: «συγχώνευσις τῶν δριζόντων», ποὺ ἐνθυμίζει πολὺ τὸ δεύτερον ρητὸν τοῦ Humboldt ώς πορεία τοῦ κατανοεῖν και μεταφράζειν συγχρόνως. Ἡ γλωσσικὴ μεταφορὰ — ἄλλο ὄνομα διὰ τὴν ἐγελιανὴν «συμφιλίωσιν» — εἶναι ὁ φορεὺς τῆς συγχωνεύσεως αὐτῆς.

ένος μέρους τῆς τριπτύχου σημαντικῆς ἀναφορᾶς — τῆς ἀποφάνσεως — καὶ ή ἀπολυτοποίησις μίας μορφῆς τοῦ ἐπὶ μέρους μεταφράζειν — τῆς ἀπεικονίσεως — εἶναι δύο πλευραὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος. Ἡ δυνατότης τῆς διαλεκτικῆς μεταφράσεως βασίζεται εἰς τὸν μεταφορικὸν χαρακτῆρα καὶ στὴν πλαγιότητα τῆς γλώσσης. Μετάφρασις ως λογικο-ἀναλυτικὴ ἀπεικόνισις ἐντὸς μίας ἐκτατικῆς γλώσσης (ώς ἐπὶ μέρους μετάφρασις) εἶναι ἀντιθέτως ἀπαγωγικὸς τρόπος τῆς πρωταρχικῆς, ἐμμέσου, διαλεκτικῆς μεταφορᾶς τῆς μίας γλώσσης εἰς τὴν ἄλλην.

Άλλὰ καὶ ἡ ἐμπειρικο-προγνωστικὴ ὑπόθεσις ως μέσον προσεγγίσεως δύο γλωσσῶν (παρὰ Quine) φαίνεται νὰ εἶναι δευτερεύον, ἀπαγωγικὸν προϊὸν ἀφαιρέσεως ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴν μέθοδον τῆς διαλεκτικῆς ἀναπαραστάσεως. Ἡ σύγκρισις δύο γλωσσικῶν, δίκην ἐμπειρικῶν, ἀντικειμενικῶς ἴσχυουσῶν θεωριῶν, ὑποχρεοῦται νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὴν ἐντατικότητα τοῦ ὑπὸ μετάφρασιν λόγου, δηλ. ἀπὸ τὴν αὐτοεφαρμογὴν καὶ τὴν αὐτοδίπλωσιν τοῦ πραγματιστικοῦ (καὶ ὅχι τοῦ λογικο-σημαντικοῦ) λόγου. Δὲν ἀπαιτεῖται παρὰ τὸ νὰ συνειδητοποιήσωμεν ως θεωρητικοὶ τῆς μεταφράσεως τὴν ἔξαρτησιν αὐτὴν τοῦ λογικοῦ μέρους τῆς σημασίας ἀπὸ τὸ πραγματιστικόν της μέρος, διὰ νὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ διαλεκτικὴ Φιλοσοφία τῆς μεταφράσεως δύναται νὰ θεματοποιήσῃ τὸν πρωταρχικὸν τόπον τοῦ μεταφράζειν. Τῆς ἀνήκουν ἄρα δικαίως τὰ πρωτεῖα καθ' ὅλας τὰς ἀπόψεις.

9. Κατὰ ἀνάλογον τρόπον ὁρίζει ὁ Quine καὶ τὴν φιλοσοφικὴν σπουδαιότητα τῆς θεωρίας του αὐτῆς περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως. Ἡ ἀπροσδιοριστία τῆς ἐντατικῆς σημασίας — ἄρα καὶ τῆς «λογικῆς μορφῆς» (Logical Form) καὶ τῆς λογικῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου ὁδηγεῖ εἰς μίαν λογικὴν σχετικότητα. Ἡ ἀπροσδιοριστία τῆς ἐκτατικῆς σημασίας — ἄρα καὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ οὐσίας τοῦ λόγου — ὁδηγεῖ εἰς μίαν ὄντολογικὴν σχετικότητα. Ὁ ἐκθρονισμὸς τῆς «καθολικῆς» γλώσσης ὁδηγεῖ — πέραν τῆς προκαλουμένης κρίσεως τῶν θεμελίων τῆς Γλωσσολογίας — εἰς μίαν ἐννοιολογικὴν σχετικότητα μὲ σπουδαίας φιλοσοφικὰς συνεπείας. Ἡ φιλοσοφικὴ σημασία τῆς θέσεως (καὶ τῆς θεωρίας της) συνίσταται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ὄνειρον τῆς «πρώτης φιλοσοφίας» — μία ἱστορικὴ προκατάληψις — θὰ μπορέσωμεν νὰ τὸ θάψωμεν ἀκόμη μίαν φορὰν διὰ νὰ ἴδωμεν μίαν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν τοῦ μέλλοντος ως «διοικήτριαν» τῆς γλωσσολογικῆς καὶ ἐννοιολογικῆς σχετικότητος⁵⁴.

Ἡ πολλότης τῶν γλωσσῶν, τῶν τύπων μεταφράσεως δὲν πρέπει συνεπῶς

54. Τὰς φιλοσοφικὰς αὐτὰς συνεπείας τῆς θέσεως ἐκθέτω ἐν λεπτομερείᾳ στὴν ἐν σημ. 23 προαναφερθεῖσαν μονογραφίαν μου, μέρος τρίτον, ἰδ. σελ. 55-71. Ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ διὰ τὸn Whorf ἐ. ἀ. 40 καὶ passim, δύνανται νὰ ἔξαχθοῦν ἀνάλογοι συνέπειαι διὰ τὴν λογικὴν καὶ ὄντολογικὴν ἀλήθειαν μίας γλώσσης (πρβλ. ἀνωτέρω σημ. 26).

νὰ μᾶς ἀνησυχῇ. Τὸ ἀπόλυτον ἴδανικὸν μίας ἐνοποιήσεως τοῦ λόγου, καὶ μαζὸν μὲ αὐτὸν μίας ἀφηρημένης καθολικῆς θεωρίας τῆς μεταφράσεως θὰ ἥτο κατὰ ταῦτα ἀπλοῦν πλᾶσμα φαντασίας. Ἡ «συστηματικὴ διμονυμία» τοῦ λόγου καὶ τῆς μεταφράσεως ἡμπορεῖ μόνον εἰς τὰ πλαίσια τοῦ Μονισμοῦ — ἐφ' ὅσον δὲν ἀναχθῇ εἰς μίαν μορφὴν γλώσσης ἢ μεταφράσεως — νὰ οὐδετεροποιηθῇ. Κατὰ τὴν τακτικὴν αὐτὴν διμιλεῖ κάθε ἐπὶ μέρους κλάδος μίαν ἄλλην γλῶσσαν. Διὰ τὴν ἔξετασίν της εἶναι ἀρμόδιοι ἐπὶ μέρους ἐπιστῆμαι, π.χ. ἡ Γλωσσολογία, ἡ Θεωρία Ἐπιστήμης, ἡ Ἐρμηνευτικὴ καὶ ἡ Φιλοσοφία. Ὁ διαχωρισμὸς τῶν κλάδων αὐτῶν εἶναι σκόπιμος καὶ ἀναγκαῖος. Ἀντὶ νὰ συγχέωμεν τὰ σύνορα τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, θὰ ἥτο συνεπῶς καλὸν — κατὰ τὴν ἀντιφιλοσοφικὴν αὐτὴν ἀποψιν — νὰ παραιτηθῶμεν ἀπὸ μίαν γενικὴν θεωρίαν τῆς μεταφράσεως, τῆς δποίας τὴν ἐπιτυχίαν καὶ σπουδαιότητα ἀμφισβητεῖ κάθε ἐργάτης τῶν ἐπὶ μέρους ἀπόψεων περὶ μεταφράσεως, πλὴν φυσικὰ τοῦ φιλοσόφου, δ ὁποῖος «δύνειρεύεται» πάντοτε, — πιστὸς εἰς τὸ ἴδανικὸν τῆς «πρώτης φιλοσοφίας» — μίαν γενικὴν καθολικὴν θεωρίαν τῶν ἐπὶ μέρους θεωριῶν, τοῦ κλάδου δλων τῶν κλάδων⁵⁵.

Ο ὑπερήφανος «πρῶτος φιλόσοφος» — ἀπαραδειγμάτιστος ἀπὸ τὰ ναυάγια τοῦ παρελθόντος, π.χ. ἐνὸς Πλάτωνος, ἐνὸς Καρτεσίου ἢ ἐνὸς Hegel — ἔξακολουθεῖ νὰ ζητῇ τὰ πρωτεῖα τοῦ διαχειριστοῦ τοῦ λόγου, δηλ. τῆς γλώσσης ἐν γένει. Ως Ἐρμῆς, δ ὁποῖος συνδέει τὰ ἐπὶ μέρους πεδία τοῦ λόγου, ἀγνοεῖ δ διαχειριστὴς αὐτὸς — διὰ νὰ διμιλήσωμεν κάπως ἀλληγορικῶς — δτι μέσα του εύρισκεται ἀκόμη ἔνας Σίσυφος, δ ὁποῖος ματαίως προσπαθεῖ τὴν ἰδεατὴν καθολικότητα τοῦ λόγου, ἡ δποία ἐδέσποζεν εἰς τὴν ἀρχικὴν φανέρωσιν τοῦ Θεοῦ καὶ θὰ ἐκπληρωθῇ ἵσως εἰς τὸ τέλος τῆς ιστορίας ἢ τοῦ λόγου ἢ τοῦ Θεοῦ (πρβλ. ὑποσημ. 59 διὰ τὸ χωρίον ἀπὸ τὴν *Γένεσιν*), νὰ τὴν παρουσιάσῃ ώς μίαν ἄλλην ἥδη πραγματοποιημένην ἐνότητα. Κατὰ τὴν ἀποψιν συνεπῶς αὐτὴν μία φιλοσοφικὴ θεωρία τῆς μεταφράσεως θὰ ἥτο μᾶλλον ἔνα κακῶς ἐννοούμενον ἴδανικόν, παρὰ μία πράγματι ὑπαρκτὴ καὶ συζητήσιμος, σοβαρὰ ἀντίπαλος «ἐπιστημονικὴ» Θεωρία, μὲ τὴν δποίαν «δὲν ἀξίζει» νὰ ἀσχοληθῇ κανεὶς σοβαρῶς, ἀνήκει λοιπὸν εἰς τὸ βασίλειον τῆς χιμαιρικῆς φαντασίας.

Οὕτω ἀγόμεθα τέλος καὶ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς σπουδαιότητος μίας τοιαύτης διαλεκτικῆς Φιλοσοφίας τῆς μεταφράσεως. Ὁ φιλόσοφος τῆς μεταφράσεως — διάδοχος τοῦ «πρώτου φιλοσόφου» — δὲν ἀρνεῖται τοὺς ἐπὶ μέρους τρόπους τοῦ διμιλεῖν καὶ μεταφράζειν, ἀλλὰ ζητεῖ τὰς διαλεκτικὰς προϋποθέσεις παντὸς τύπου μεταφράσεως. Εἰς τί συνίσταται δμως ἡ σπουδαιότης τοῦ σκοποῦ τούτου; Φρονῶ, δτι ἡ σπουδαιότης τῆς φιλοσοφικῆς θεω-

55. Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην θὰ ἥσαν τόσον ὁ Liebrucks ὅσον καὶ ὁ Cassirer ἀντιπρόσωποι τοῦ ἴδανικοῦ τούτου.

ρίας τῆς μεταφράσεως — τῆς Μεταφραστικῆς διὰ νὰ νεολογίσωμεν — συνίσταται εἰς τὴν δυνατότητα, ἡ ὅποια μᾶς παρέχεται νὰ ἔξασφαλίσωμεν τὸν «μίτον τῆς Ἀριάδνης» εἰς τὸν λαβύρινθον τοῦ συγχρόνου Πνεύματος. Ἡ, ἀκόμη καλύτερον, νὰ ἔξεύρωμεν μίαν — ἔστω καὶ προσωρινὴν — λύσιν τοῦ χάους καὶ τῆς συγχύσεως τῆς συγχρόνου Βαβέλ, δπου εὑρισκόμεθα. Πράγματι τὸ γλωσσολογικὸν πρόβλημα τῆς μεταφράσεως συνδέεται ἥδη μὲ τὸ αἴτημα, νὰ ὑπερβαθῇ μία τοιαύτη γλωσσικὴ σύγχυσις καὶ πολυγλωσσία. Τὸ φαινόμενον τῆς πολυγλωσσίας εἶναι ἡ ἀπαρχὴ πάσης γλωσσικῆς μεταφράσεως. Ἐδῶ κατ' ἔξοχὴν ἴσχύει τὸ αἴτημα νὰ ὑπερνικηθοῦν ἐμπόδια καὶ σύνορα, τὰ ὅποια ἐμποδίζουν τὴν κατανόησιν μεταξὺ τῶν ἐπὶ μέρους λαῶν⁵⁶.

Ἄλλα τὸ ἕδιον ἴσχύει καὶ διὰ τὴν φιλοσοφικὴν θεωρίαν τῆς μεταφράσεως. Καὶ ἐδῶ ὑπάρχει τὸ ἀνήσυχον φαινόμενον τῆς πολυγλωσσίας. Ὁ κίνδυνος τῆς «Βαβέλ» εἶναι καὶ ἐδῶ πολὺ ἀπειλητικός, ἐπειδὴ δὲν γίνεται κατὰ πρῶτον αἰσθητός. Ἐδῶ ὁμιλεῖ ὁ κοινὸς νοῦς, ὁ ἐπιστήμων, ὁ ἐρμηνευτικὸς καὶ ὁ φιλόσοφος τελείως διαφορετικάς, ἴδιωματικάς γλώσσας. Καὶ ἐὰν χρησιμοποιοῦν πολλάκις τὴν αὐτὴν γλωσσικὴν μορφὴν (διαλεκτικὸν τεκμήριον τῆς ἀλληλοεξαρτήσεώς των), τότε κάθε ἔνας ἐννοεῖ «πίσω ἀπὸ τὴν λέξιν» κάτι διαφορετικόν. Ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ εἰπῇ, δτι κατάστασις «Βαβέλ» ἐπικρατεῖ πρὸ παντὸς εἰς τὸ σύνολον τῶν ἐπὶ μέρους γλωσσῶν τοῦ γνωστικοῦ χώρου τῆς ἐποχῆς μας. Ἡ πνευματικὴ κρίσις τῆς ἐποχῆς μας εἶναι καθ' ἡμᾶς πρόβλημα μεταφράσεως. («Ο πόλεμος εἶναι προϊὸν τῆς κακῆς Γραμματικῆς», φέρεται νὰ εἴπεν ὁ φιλόλογος Scaliger).

Ο ἐπὶ μέρους κοινὸς νοῦς — οἱ μὴ εἰδικοί, οἱ «λαϊκοί», οἱ πολλοί — ὁμιλεῖ μίαν φυσικὴν γλῶσσαν, ἡ ὅποια τίθεται συνεχῶς ὑπὸ τὴν κρίσιν τῆς ἐπιστημονικῆς γλώσσης, τὴν δποίαν διμιοῦν οἱ ἐμπειρογνώμονες, οἱ εἰδικοί, οἱ δλίγοι καὶ ἐκλεκτοί. Τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστημονικῆς γλώσσης πρέπει νὰ μεταφρασθοῦν εἰς τὴν καθομιλουμένην. Ἄλλα τοῦτο εἶναι ἔνα μέγα πρόβλημα μὲ κοσμοϊστορικάς συνεπείας. Τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἐκτατικῆς ἐπιστημονικῆς γλώσσης «βαφτίζονται» εἰς τὴν προεπιστημονικὴν ἐντατικότητα τῆς καθομιλουμένης. Τὰ βασίλεια τῆς ἀληθείας καὶ τῆς αὐταπάτης,

56. «Πικρὸ χάπι» διὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα, τὸ δποῖον πιστεύει εἰς τὴν παντοδυναμίαν του, ἀλλὰ καὶ «μάθημα ἀδελφωσύνης» δνομάζει ὁ Whorf τὴν ἀρχὴν τῆς γλωσσικῆς σχετικότητος, διότι συνεπάγεται τὴν ἴστητα δλων τῶν «τέκνων τοῦ μάνα» (δ.π. 66-67). Ἄλλα καὶ ὁ Schleiermacher ὑπόσχεται ἀπὸ τὴν ἀλληλοσύγκρισιν γλωσσικῶν μονάδων καὶ ἐνδομύχων κοσμοθεωριῶν τῶν τὴν διαπαιδαγώγησιν «κοσμοπολιτῶν» (ἔ.ἄ. 63) Μόνον δτι ὁ S. πιστεύει, δτι τὸ πνεῦμα τῆς γλωσσικῆς κοσμοπολιτείας δὲν ἀποκλείει, ἀλλὰ ἀντιθέτως ζητᾷ τὴν ἀπόφασιν, εἰς ποίαν γλῶσσαν (καὶ πατρίδα) δφείλομεν νὰ ἀνήκωμεν. Ἡ «ἄβαθος αἰώρησις μέσα εἰς τὴν δυσάρεστον μεσότητα» (ἔ.ἄ. 63) — δηλ. ἡ σχιζοφρένεια τῆς ξενητειᾶς — δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἴναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ γλωσσικοῦ αὐτοῦ κοσμοπολιτισμοῦ.

τῆς ἐπιστήμης και τῆς δόξης συνορεύουν λοιπὸν και ἀλληλοεπικοινωνοῦν συνεχῶς. Ὁ ἀναγώγιμος, ἀφηρημένος χαρακτὴρ τῆς ἐπιστημονικῆς γλώσσης ἐκδικεῖται, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἔξαρτησίν του ἀπὸ τὴν καθομιλουμένην μὲ τὸ νὰ θέτῃ ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὴν εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν πολλῶν ἐμφαλεύουσαν «φυσικήν» θεωρίαν⁵⁷.

Εἰς δλους τοὺς παραδεδομένους τομεῖς τῆς λογικότητος: θεωρία, πρᾶξις, ποίησις (Ἀριστοτέλης, Kant) εὑρίσκεται ὁ κοινὸς νοῦς ἐν ἀμύνει: Τὸ τί γνωρίζει, τὸ τί διφείλει νὰ πράξῃ ἡθικῶς και τὸ τί δύναται τεχνικῶς, ὅλα αὐτὰ εὑρίσκονται ὑπὸ τὸν συνεχῆ βομβαρδισμὸν τοῦ ἐμπειρογνώμονος. Ὁχι ἡ πάλη τῶν τάξεων (Μαρχ), ἀλλ' ὁ ἀγὼν τῆς ἐπιστήμης μὲ τὸν κοινὸν νοῦν εἶναι ἡ πρωταρχικὴ ἀντινομία τῶν χρόνων μας. Μία φιλοσοφικὴ θεωρία τῆς μεταφράσεως πρέπει νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν γλωσσικὴν διασαφήνισιν τῆς ἀντινομίας αὐτῆς. Ἡ νέα διάστασις τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἰστορίας, ἡ ὅποια διανοίγεται μὲ τὴν ἀντινομίαν αὐτὴν μεταξὺ «ἐπιστήμης» και «δόξης», και ἡ συνειδητοποίησις τῶν δυνατοτήτων και τῶν κινδύνων τοῦ ἀγῶνος τούτου διὰ τὰ αἰτήματα τοῦ καθαροῦ λόγου (τί μπορῶ νὰ γνωρίζω, τί διφείλω νὰ πράξω, τί ἐπιτρέπεται νὰ ἐλπίζω, Kant), προϋποθέτουν τὴν λύσιν τοῦ γλωσσικοῦ προβλήματος τῆς ἀντινομίας αὐτῆς.

Ο ἔρμηνευτικὸς προσπαθεῖ μέσα εἰς αὐτὴν τὴν θεμελιώδη ἀντινομίαν νὰ μεταφράσῃ γλωσσικὰ περιεχόμενα παρελθουσῶν μορφῶν λόγου και πολιτισμοῦ εἰς τὴν σύγχρονον ἀντιφατικὴν γλῶσσαν τοῦ κοινοῦ νοῦ, ὁ ὅποιος μάχεται μὲ τὴν ἐπιστήμην. Ζητεῖ νὰ ὑπερασπίσῃ ἴστορικὰς μορφὰς προκαταλήψεως, αἱ ὅποιαι ἀξίζουν νὰ ἐπιζήσουν εἰς τὸν ἀδυσώπητον ἀγῶνα. Τέλος ζητεῖ ὁ φιλόσοφος — ὅπως και ἐπὶ τῶν πρώτων ἡμερῶν της, εἰς τὸν Πλάτωνα — νὰ θέσῃ δρια, σύνορα εἰς τὴν ἀδυσώπητον μάχην μεταξὺ τῆς γλώσσης τοῦ κοινοῦ νοῦ και τῆς ἐπιστήμης γύρω ἀπὸ τὴν διασφάλισιν τοῦ δικαιώματος τῆς κυριο-λεξίας. Ο φόβος τῆς τελείας και ἀνεξελέγκτου μεταβολῆς τοῦ κοινοῦ νοῦ και τῆς γλώσσης του μέσῳ τῆς ἐπιστημονικῆς μεταφράσεως καθιστᾶ τὸν φιλόσοφον ὑπέρμαχον μίας καθολικῆς γλώσσης, ἐντὸς τῆς ὅποιας εἶναι δυνατὸν νὰ μεταφράζωνται ὅλαι αἱ ἐπὶ μέρους μορφαὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς φυσικῆς και ἐπιστημονικῆς γλώσσης τοῦ μέλλοντος. Ὁχι ἴστορικὰς προκαταλήψεις, ὅπως ὁ ἔρμηνευτικός, ἀλλὰ ὑπερβατικὰς προκαταλήψεις θέλει νὰ ὑπερασπισθῇ ὁ φιλόσοφος, και τοῦτο γίνεται μὲ τὸ μέσον τῆς μεταφράσεως (κλασσικὸν παράδειγμα ὁ Kant⁵⁸).

57. Πρβλ. τὸ περίφημον ἔργον τοῦ Dewey, τοῦ φιλοσοφικοῦ διδασκάλου τοῦ Quine, *The Quest of Certainty*. Ὁλον τὸ ἔργον του εἶναι καρπὸς τῆς συνειδητοποιήσεως τοῦ προβλήματος τούτου τῆς μεταφράσεως.

58. Μίαν ἀκριβῇ ἀναπαράστασιν τοῦ ἔργου τοῦ Kant ὑπὸ τὸ πρῆσμα τῆς μεταφράσεως δίδω εἰς τὰς παραγρ. 9, 14 και 19 τῆς προαναφερθείσης διατριβῆς μου ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ (σημ. 43).

‘Η σπουδαιότης τοῦ μεταφραστικοῦ προβλήματος συνίσταται συνεπῶς εἰς τὴν συνειδητοποίησιν καὶ λύσιν τοῦ ἔξῆς διλήμματος: Θέλομεν νὰ μείνωμεν εἰς τὴν σύγχρονον «Βαβέλ» τοῦ πνεύματος ἢ νὰ τὴν γνωρίσωμεν καὶ ὑπερνικήσωμεν; Θὰ ἡμπορέσῃ ὁ σύγχρονος Ἐρμῆς νὰ συμφιλιώσῃ τὰ ἐπὶ μέρους πεδία τοῦ λόγου ἢ θὰ ἀπελπισθῇ καὶ θὰ παύσῃ νὰ ζητῇ τὴν ἐνότητα τοῦ λόγου; Δι’ ὅσων ἔξετάσαμεν μέχρι τοῦδε, εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἴδωμεν ποίαν πλευρὰν τοῦ διλήμματος θὰ ἀκολουθήσουν αἱ ἀντίπαλοι θεωρίαι ἐμπειρικοῦ καὶ διαλεκτικοῦ τύπου. Ἀρκετὸς λόγος διὰ μίαν ἀνάλογον ἐκλογὴν μεταξύ των.

‘Η μισολογία, ἡ φυσικὴ ἱστορία τοῦ ἀντιδιαφωτισμοῦ, ἀρχίζει μὲ τὴν Γένεσιν⁵⁹ (Κεφ. XI). Εἰς τὴν ἀρχὴν ὑπῆρχε μία κοινὴ γλῶσσα. Ὁ Θεός δημιουργεῖ τὴν γλωσσικὴν σύγχυσιν. ‘Η «χαμένη» γλωσσικὴ ἐνότης (ὁ ἴδιος ὁ Θεός ἢ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος;) καὶ ἡ ἐκδίωξις ἀπὸ τὸν παράδεισον εἶναι ταυτόσημα. Πάσχομεν μέχρι σήμερον ἀπὸ τὸν διωγμὸν ἀπὸ τὸν παράδεισον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν γλωσσικὴν σύγχυσιν. ‘Η σπουδαιότης τῆς θεωρίας τῆς μεταφράσεως εἶναι φανερή. Εἰς τὴν προσπάθειάν της νὰ ὑπερβῇ τὴν γλωσσικὴν αὐτὴν σύγχυσιν γίνεται βοηθὸς τοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἴδανικὸν τῆς καθολικῆς γλώσσης — τὸ τέλος κάθε θεωρίας μεταφράσεως — «ἔφούντων τὶς καρδιές» τῶν μεγάλων φιλοσόφων, οἱ ὅποιοι ἦσαν καὶ μεγάλοι μεταφρασταί, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Leibniz, τοῦ Kant. Ἀπόδειξις ὅτι ὁ Θεός εἶχε μέχρι τοῦδε πολλοὺς βοηθούς. «Μὲ ποῖον ἀποτέλεσμα;», θὰ ἐρωτήσῃ ὁ μισολόγος. Τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος θὰ δώσῃ τὴν ἀπάντησιν. ‘Ως καλοὶ μεταφρασταὶ δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ ἐλπίζωμεν⁶⁰.

59. Πρβλ. Γένεσις, κεφ. XI 1-9. Ὁ Θεός, ως πλάστης δχι μόνον τοῦ κόσμου ἀλλὰ καὶ τῆς πολυγλωσσίας, δὲν εἶναι μόνον προ-επιστημονική, μυθικὴ μορφὴ ψευδοεξηγήσεως δύο ὑπὸ ἔξήγησιν φαινομένων. Εἶναι ταυτοχρόνως ἀπόδειξις, ὅτι ἡ ἀπορία τῆς πολυγλωσσίας, ἄρα καὶ τὸ πρόβλημα τῆς μεταφράσεως, εἶναι τόσον παλαιόν, ὅσον καὶ ἡ ἀπορία τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. ‘Ασφαλῶς, ἐφ’ ὅσον ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.

60. Πρβλ. Cassirer (1), 55 καὶ Hoenigswald (ε.ά. passim, καὶ σημ. 31). Ἡ ὑπερβατικὴ ἀπάντησις εἰς τὸν μισόλογον θὰ ἥτο νὰ κηρύξωμεν τὴν γλωσσικὴν ἐνότητα εἰς «κανονιστικὴν ἰδέαν» (πρβλ. σημ. 31) καὶ νὰ κατηγορήσωμεν τὸν μισόλογον, ὅτι ἡ ἀπορία του πηγάζει ἀπὸ τὴν σύγχυσιν μεταξὺ ἱστορικῆς καὶ ὑπερβατικῆς ἀρχῆς τοῦ νοεῖν. ‘Οχι διαλεκτικὴ ἐλπίς (ἐνὸς Stalin π.χ. πρβλ. Stoerig (1973, 390) εἰς τὴν μελλοντικὴν συγχώνευσιν τῶν ἔθνικῶν γλωσσῶν μέσα εἰς μίαν «κοσμογλώσσαν» ἀλλ’ ὑπερβατικὴ πεποίθησις εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἀλληλοκατανοήσεως θὰ ἥτο τότε «τὸ πολικὸ ἀστέρι» τοῦ μεταφραστοῦ. ‘Ακόμη, διὰ μίαν καὶ τελευταίαν φοράν, ὑπερβαίνει ἡ θεωρία τῆς μεταφράσεως τὰ στενὰ γλωσσολογικὰ περιθώρια καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς θεμελιώσεως μίας πρώτης φιλοσοφίας ἐν γένει. ‘Αλλὰ τοῦτο ὑπερβαίνει τὰ δρια τῆς παρούσης μελέτης.

‘Επιθυμῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς νὰ εὐχαριστήσω θερμῶς τὸν Διευθυντὴν τοῦ Κ.Ε.Ε.Φ., Δρ. Λίνον Μπενάκην, ὁ δποῖος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ ἀναλάβῃ τὸν ρόλον

BEDEUTUNG UND ÜBERSETZUNG**QUINE UND DAS PROBLEM DER ÜBERSETZUNGSTHEORIE****Inhaltsübersicht.**

Die vorliegende Untersuchung, die aus zwei Teilen besteht, verfolgt ein doppeltes in sich vermitteltes Ziel. Sie versucht erstens den semantischen und methodologischen Hintergrund, den näheren Inhalt und die Implikationen der viel diskutierten These Quines von der Unbestimmtheit der radikalen Übersetzung für das linguistische Problem der Übersetzung im Rahmen seiner empirischen Übersetzungstheorie zu explizieren (1. Teil, Abschn. 1-3). Sie versucht zweitens durch eine immanente Kritik der Quinschen empirischen Übersetzungstheorie, an Hand der Fragen nach der Möglichkeit, der Zuständigkeit, der systematischen Vieldeutigkeit, des Methodenpluralismus, der Konstitution und der Relevanz des Begriffs der Übersetzung bzw. der Übersetzungstheorie, dem linguistisch-hypothetischen (wie auch dem logisch-abbildenden) einen dialektisch-rekonstruierenden Übersetzungsbegriff entgegenzusetzen, und dadurch den Boden für eine ursprünglichere, transzentalphilosophische Übersetzungstheorie vorzubereiten, innerhalb deren die Quinsche empirische (wie auch die logisch-analytische) Übersetzungstheorie aufgehoben werden könnten (2. Teil, Abschn. 4-9).

Frankfurt/M.

Dimitrios K. Markis

τοῦ «ψυχαναλυτοῦ» τῆς γλωσσικῆς μου «ἀνεπιτηδειότητος», ἡ ὁποία εἶναι προφανῶς ἀποτέλεσμα τῆς ἀνεξελέγκτου συγκρούσεως καὶ ἀκουσίας ἀλληλοεπιδράσεως τοῦ γλωσσικοῦ μου «ύποσυνειδήτου» (δημοτική), τοῦ γλωσσικοῦ μου «συνειδότος» (καθαρεύουσα), καὶ τοῦ γλωσσικοῦ μου «Ὑπὲρ-Ἐγώ» (γερμανική). Αἱ πολλαπλαῖ καὶ πολύτιμοι ὑποδείξεις του ἐπὶ τῆς μορφολογίας, τῆς σημαντικῆς καὶ τῆς συντάξεως τοῦ κειμένου τῆς παρούσης ἔργασίας μὲ δόδηγοῦν κατὰ πλαστικὸν τρόπον εἰς τὸ πολύπλοκον θεωρητικὸν πρόβλημα τῆς διγλωσσίας, ἥδη παρὰ Quine (σημ. Quine (1), 71, 74). Τὸ φαινόμενον τῆς διγλωσσίας δὲν αἴρει τὴν ἴσχυν τῆς θέσεως τοῦ Quine περὶ τῆς ἀπροσδιοριστίας τῆς μεταφράσεως, ἀλλ᾽ ἀντιθέτως τὴν ἐπιβεβαιώνει. Ἡ ἐκμάθησις μίας δευτέρας γλώσσης γίνεται μὲ τὴν βοήθειαν «ἀσυνειδήτων» ἀναλυτικῶν ὑποθέσεων ἐκ τῆς μητρικῆς γλώσσης. Ὁ δίγλωσσος μεταφραστὴς ἀντιμετωπίζει ἀναλόγους κινδύνους, ὅπως ὁ συνάδελφός του, ὁ ὁποῖος χρειάζεται ἔναν πληροφοριοδότην. Μόνη διαφορὰ: τὸ ἐν γλωσσικόν του 'Ἐγώ εἶναι ὁ πληροφοριοδότης, τὸ ἄλλο εἶναι ὁ ἐρμηνευτής τῆς πληροφορίας αὐτῆς. Τὸ πρόβλημα τῆς «συμφιλιώσεως» τῶν δύο γλωσσικῶν του 'Ἐγώ ἐξακολουθεῖ ὅμως νὰ παραμένῃ.

